

2511

ГОДИНИ ХЕМУС
ÉVES A HAEMUS

HAEMUS
HEMYC

'06 - 2

HAEMUS

Съдържание

Tartalom

СТРАНИЦИ

OLDALAK

Кристина Хаджипеткова: Животът в Поли **3** *Hadzsipetkova Krisztina: Az élet Poliban...*

Беата Будаи: Жената като нечиста сила у двама български класици

11

Budai Beáta: A nő, mint a tisztátalan erő szimbóluma két bolgár klasszikusnál

Йордан Йовков: Постолови воденици (откъс) **16** *Jordan Jovkov: Posztol malmai (részlet)*

Елин Пелин: Нечиста сила (откъс) **18** *Elin Pelin: Tisztátalan erő*

МОЗАЙКА

MOZAIK

Дьорд Сонди: Светлофакти **21** *Szondi György: Tényfények*

СТИХОТВОРЕНИЯ Кристина Тът: Ода за петдесетгодишните мъже,

Кинга Фабо: Не съм град, Анна Т. Сабо: Шаманска песен, Оршоа Карафиат: Всичко, което трябва да се знае за забравянето

21

VERSEK Tóth Krisztina: Óda az ötvenes férfiakhoz, Fabó Kinga: Nem vagyok város,

Szabó T. Anna: Sámánda, Karafiát Orsolya: Minden, amit a felejtésről tudni kell

Ася Събева-Юричкай: Мозайки от една изложба **29** *Juricskayné Szabeva Aszja: Mozaikok egy kiállításról*

СЦЕНА

SZINPAD

Юдит Сас: Затворническа комедия в Студио К
От двете страни на решетките или кой е свободен и кой роб

39

Szász Judit: Börtönkomédia a Stúdió K-ban

Rácson innen és túl, avagy ki szabad és ki a rab?

„...имаш ли желание за нещо, иди и го направи“

– интервю на Тюдде Троян с Жужа Черйе, режисьор на спектакъла „Последната нощ на Сократ“

43

„...ha az ember valahova vágyik, akkor oda menjen el és csináljon ott valamit“

– Trojan Tünde interjúja Cserje Zsuzsával, a Szokratesz utolsó éjszakája c. darab rendezőjével

ГРАВИТАЦИЯ

GRAVITÁCIÓ

Иван Танев Иванов: **51** *Ivan Tanev Ivanov:*
За началото на годината в прабългарския календар *Az év kezdete a protobolgár naptárban*

АТЕЛИЕ

MŰHELY

Да отсееш ценното от ежедневието. **59** *Ki kell szűrni az értékeset a hétköznapiakból*
Разговор с художника Асен Захариев *Beszélgetés Aszen Zahariev képzőművésszel*

Кристина Хаджипеткова Животът в Поли...

Hadzsipetkova Krisztina Az élet Poliban...

Van egy hely a balkáni országok eldugott szegletében, távol a modern kortól, a televíziótól vagy attól a felfedezéstől, hogy az ember már a Holdra lépett, egy kicsi, de annál jelentősebb falu, a hegyek között, kis patakoktól körülvéve, szerényen megbújva a városok között.

Има едно място, затънтено кътче сред Балкана, отдалечено от модерните времена, от телевизията или от откритието, че човек е стъпил даже на Луната, където е разположено малко, но затова пък твърде значително планинско село, заобиколено от поточета, сгушено скромно сред големите градове.

Има едно място, където зимно време пада толкова сняг, че стъпи ли в него човек целият се загубва, има едно място, където всяка пролет в градините цфтят дървета и овошки, където можеш да наблюдаваш изгрева, излегнат на тревата, без да ти се изпречват сгради пред погледа, едно място, където можеш да тичаш по ливадите на свобода, с череши на ушите, с трийсет и два зъба, опиянен и омаян от уханията, от природата, която е навсякъде – недокосната, с цялото си изцяло несъвършенство.

Това е мястото, където съм израсла, изолирана от света, в доброволно пленничество. Тук, където всеки ден се случва нещо, където те познават, където те одумват, където всяко нещо си има своя установен ред, където властват вълчи закони, където слънцето залязва винаги по едно и също време...

Има едно място... Казва се Поли...

Този ден жителите на Поли се събудиха в щипещия студ на есенна утрин. Околността бе умълчана. Само вятърът фучеше диво в короните на дърветата, развяваше големите кафяви листа, които после се трупаха по земята на малки купчини. Капки дъжд се оттичаха тежко по стъблата на растенията, а когато слънцето постепенно ги обгърна, се изтърукуваха и тупаха върху сухата и твърда земя.

Градините бавно се изпълниха с пилци, които с остър глас уведомяваха стопаните си, че са гладни. Тогава и кучетата подадоха глави от колибите и душейки наоколо, се изтегнаха на прашната земя, за да наблюдават оттам събратята си, които постепенно населиха празния двор открай докрай.

Селото се будеше бавно, вяло и някак безсилно. Но когато очите на жителите се спряха в прозорците, те скръбно тръбваше да установят, че е време за ставане.

Баба Кинчи, както всеки ден, и тази сутрин се вдигна в зори, за да нахрани свинете и да даде вода на кучето. Иван тъкмо се обръщаше на другата страна, поотвори очи, измърмори нещо и се пхна отново под топлия юрган. Не обичаше утрините, знаеше, че жена му без това ще го смърми, ще го затрупа с работа и цял ден няма измъкване. И за какво? – умуваше той, а в главата му се разигра обичайният диалог. Жена му го кори, той се опитва да се съпротивлява и в края на краищата капитулира безусловно, без да обели дума.

Това е съдбата на мъжете, засмя се сам на тази си мисъл, която се беше родила така фрапантно в същия този миг и заради която гордо се потупа по рамото, изричайки на глас похвалата: „Умник си ти, Иване!“

Тъй мина известно време, но голямата радост бързо отмина и мъжът се надигна бавно мърморейки. Погледна през прозореца. Баба Кинчи беше на двора и тъкмо диспутираще с една кокошка, подритна я в яда си и с бързи стъпки се вмъкна в къщата, блъскайки зад себе си старата врата.

— Докъде я докара, стана ли най-сетне? – подвикна на мъжа си и без да го поглежда продължи миенето на посудата, сякаш въобще не очакваше отговор. — Нахраних кокошките, ама едната се е заинатила и не ще да яде, по долу да слезе...

Иван се облегна назад и изгледа жена си от главата до петите. Обичаше я, живееше в Поли заедно вече повече от четирист години, тук се бяха запознали, ту се бяха обикнали, тук бяха отгледали децата си, да не говорим за внуците.

Van egy hely, ahol télen akkora a szűz hó, hogy az ember, amint beletép, elvesz nagyságában, egy hely, ahol tavasszal minden kertben virágoznak a fák és a gyümölcsök, ahol a napfelkeltét a fűvön fekve is megnézheted, anélkül, hogy bármilyen épület megzavarhatna ebben, egy hely, ahol futhatsz a réten, szabadon, cseresznyés füllel, 32 foggal, bódultan és ájultan az illatoktól és a természettől, amely mindenhol ott van, érintetlenül, a maga tökéletes tökéletlenségében.

Ezen a helyen nőttem fel, ebben a külvilágtól elzárt, önként vállalt rabságban. Itt, ahol minden nap történik valami, ahol ismernek téged, ahol kibeszélnek, ahol mindennek megvan a maga rendje, ahol farkastörvények uralkodnak, ahol mindig ugyanakkor nyugszik le a nap...

Van egy hely... És ez a hely, Poli...

Csípős, őszi reggelre ébredtek a lakók aznap Poliban. Néma volt a táj. Csak a szél süvített vadul a fák lombjai között, megrebegtetve a nagy, barna leveleket, melyek aztán a földre hulltak apró kis kupacokban. Az esőcseppek gyöngyözve lógtak le a növények száráról, majd ahogy a nap lassan körbeölelte őket, lecsúsztak és kop-pantak egyet a száraz, kemény földön.

A kertek lassan teltek meg csirkékkel, amelyek éles hangjukkal adták a gazdáik tudomására, éhesek. Erre a kutyák is kidugták fejüket kalyibáikból, szimatoltak egy keveset, majd leheveredtek a poros földre, és csak nézték a többi sorstársat, amint bejárlák lassan az eddig üresen álló udvart.

A faluban mindenki lassan ébredezett, bágyadtan, kissé erőtlően. Aztán ahogy szemüket az ablakokra tapasztották, a lakók szomorkodva, de megállapították, ideje már felkelni.

Kincses mama, mint mindennap, ma is korán felpattant, hogy megetesse a disznókat, és hogy a kutyát is meg-itassa. Iván épp akkor fordult másik oldalára, felnézett, morgott egyet, majd visszabújt a meleg dunyha alá. Nem szerette a reggeleket, tudta, hogy felesége hamar rászól majd, elhalmozza munkával és egész nap csak dolgozhat. De minek?, okoskodott magában, aztán fejében lejátszó-dott a szokásos párbeszéd. Ahogy az asszony unszolja, ahogy ő majd próbál ellenállni, és végül a feltétlen meg-adás, egyetlen hang nélkül.

Ez a fiúk sorsa, nevetett magában a mondaton, melyet épp abban a pillanatban olyan frappánsan kiötlött, és melyre igen büszkén megveregette saját vállát, hangosan ki-mondva a dicséző szavakat: „Okos vagy, Iván!”

Így ment ez egy darabig, de a nagy öröm hamar elmúlt, a férfi pedig lassan felült, és mordult még egyet. Kinézett az ablakon. Kincses mama épp az udvaron volt, és egy csirkével vitatkozott, felrúgta dühében, majd gyors lép-tekkel bearaszolt a házba, becsapva maga mögött az öreg ajtót.

— Na, mi lesz már, felkeltél végre? – szólta oda férjének, és közben rá sem nézett, majd folytatta a mosogatást, mint aki nem is vár választ. — Megettettem a csirkéket, de az egyik nagyon makacs, nem hajlandó enni, a fene vigye el...

Iván hátradólt, és végigmérte feleségét. Szerette az asszonyt, már több mint negyven éve éltek együtt Poliban, itt ismerkedtek meg, itt szerettek egymásba, itt nevelték fel a gyermekeiket is, az unokákról már nem is beszélve.

És hogy mi volt a hosszú és boldog házasságuk titka? A férfi erre sose tudott olyan választ adni, amely kielégíthette volna a szomjas füleket és igazán ki tudta volna segíteni az érdeklődőket. Pedig sokan akadtak Poliban, akiket izgatott a válasz.

Mert hát Iván bárhogy is nézte, méregette, Kincses mamában nem volt semmi rendkívüli. Pont olyan volt, mint a többi falusi asszony: apró és kerek, de annál fürgébben járt a keze, ha munkáról volt szó, és még fürgébb lett, ha beszédre került a sor.

– Mit nézel, he? – kérdezte végül, amint az utolsó tényért is leöblítette. Férjére tekintett, aki még mindig csak mosolygott.

– Csak eszembe jutottak a régi szép idők.

– Szép is volt az, mikor még fiatal voltam, magas és sudár, akár egy nádszál...

– Magas? – kérdezett vissza Iván, miközben csodálkozva végigmérte felesége százötven centiméterét. Majd osztott és szorozott, fejben számolt egy ideig, de a magas valahogy csak nem akart összejönni. Ekkor, félénken bár, de így szólt:

– Akarod mondani nagydarab?!

– Nagydarab én? Olyan vékony voltam és sudár, hogy csak na... – folytatta a munkát az asszony, mint ha ez a beszélgetés nem is játszódott volna le az imént.

Iván még egyszer felesége kerek idomaira nézett, méregette egy ideig, majd megállapította magában, hogy a nőkkel jobb nem vitatkozni ebben a témában, és tekintetét újra a hatalmas ablakra tapasztotta, ábrándos mosollyal az arcán.

– Elugrom a Gizikéhez, szegény nagyon odalehet... Majd este jövők, addig vidd ki a lovat a stadionra, és ásd fel a virágágyást is... – szolt Kincses mama, és már lépett is ki a nyitott ajtón.

Gizi a falu másik végén lakott, nemrég halt meg a férje, és igen szomorú volt miatta, bánatát pedig az ősi gyógymóddal enyhítette, és mivel a masztika (egy különleges déli pálinka) volt az egyik kedvenc itala, összekötve a kellemet a hasznossal, gyakran a pohár fenekére nézett, természetesen csak a nagy bánat enyhítésére, orvosi utasításra.

Mint mindig, az öreglányok ma is kint ültek házaik előtt, egy padon lógatták a lábukat, és eszmét vagy inkább információt cseréltek arról, hogy ki, mikor, hol és hányszor tett meg vagy éppen nem tett meg valamit.

Poli egyébként híres volt erkölceiről és arról, hogy czekeket az erkölcsöket mennyire nem tartják be. Így hát örömkre vagy bánatukra, de mindig akadt valaki, akiről lehetett beszélni, vagy inkább akit ki lehetett beszélni.

A mai kibeszélő-„show” házigazdája a makarónis Verka és Ica, a madárijesztő volt. Verka a nevét arról kapta, hogy férje tésztáka árult, míg a beszédes madárijesztő név Ica mamára nem éppen előnyös külseje miatt ragadt.

И каква бе тайната на този дълъг и щастлив брак? Мъжът никога не можеше да даде отговор, който да удовлетвори зажадените уши и да задоволи любопитните. А отговорът му вълнуваше мнозина в Поли.

Защото както и да погледнеше Иван, колкото и да претегляше, в баба Кинчи нямаше нищо изключително. По нищо не се различаваше от останалите жени в селото, дребна и закръглена, с чевръсти ръце, ставаше ли въпрос за работа, и още по-чевръста в устата.

– Какво си се заяпал, а? – попита, след като изплакна и последната чиния. Погледна мъжа си, който продължаваше да се усмихва.

– Спомних си за доброто старо време.

– Добро си беше, когато бяха още млада, висока и стройна, като тръстика...

– Висока ли? – запита Иван, мерейки учудено 150-те сантиметра на жена си. Взе да ги дели и умножава наум, ама не можа да ги докара на височина. После, плахо наистина, но все пак попита:

– Искаш да кажеш едра ли?!

– Аз – едра? Толкова бях тънка и стройна, че... – и жената продължи работата си, все едно не бе проведен какъвто и да било разговор.

Иван огледа още веднъж закръглените форми на жена си, поразмишлява известно време, но после реши, че с жените е по-добре да не се спори по такива теми и пак спря погледа си на огромния прозорец със замечтана усмивка на лицето.

– Ще отскача до Гизи, горкичката, как ли е... Ще се върна привечер, а ти изкарай коня на стадиона и прекопай лехата с цветята... – рече баба Кинчи и вече прекриваше прага на отворената врата.

Гизи живееше на другия край на селото, неотдавна се беше споминал мъжът ѝ, поради което беше много тъжна и гасеше скръбта си по един много древен начин, и тъй като мастиката (особен вид южна ракия) беше любимото ѝ питие, свързвайки полезното с приятното, често надигаше чашата, естествено, единствено за да утеши голямата си скръб, по лекарско предписание.

Както обикновено, стариците бяха насядали пред къщите си, клатеха крака по пейките и разменяха мисли или по-скоро информация кой, кога и колко пъти е направил или не е направил еди какво си.

Поли беше прочуто с моралните си норми, както и с това, че не ги спазва. Ето защо, за добро или за зло, но все се намираще някой, за който да се раздумат или по-скоро да одумат.

Домакини на днешното „токшоу“ бяха Верка Макарона и Ица Плашилото. Верка бе получила туй име заради мъжа си, който търгуваше с тестени изделия, а на баба Ица то бе лепнато заради не дотам угледната ѝ външност.

В Поли почти всеки си имаше някакъв прякор, за който или знаеше, или не знаеше, във всеки случай благодарение на това човек се ориентираше в трихиладното селце.

Този ден на ред за одумване бе Емил Лудия, но тъй като баба Кинчи не се интересуваше от темата, отмина нататък, за да стигне час по-скоро къщата на Гизи.

Емил всъщност наистина беше луд; никога не беше ходил на училище и никога никой не се осмеляваше да го заговори. По

цели дни седеше самотен на пътеката до Кладенеца, опрян на една ограда, и следеше събитията зиме и лете, в сняг и в мраз, и в пек, до вкъщи отскачаше само, за да се изпикае. За него се грижеше майка му, която уверяваше, че е невинно създание до вечерта, когато Емил налетя на една от стариците с мъжествеността си.

Старицата тъкмо се разхождала тъдява, може и да е заговорила момчето, може само да го е погледнала съчувствено, а той да го е възприел като знак, оттам нататък всеки познава историята. И се разказва, как някаква старица търчи пищейки, а отзад я гонят с изплезен език и смъкнати гащи.

След този случай вече никой не смееше да се доближи до Емил, даже и баба Кинчи, и ако пътят ѝ водеше натам, винаги бе готова за бран срещу странното момче.

Така постъпи и днес, вървеше по пътеката с разтуптяно сърце и си отдъхна, чак когато я отмина.

Оттам стигна бързо до къщата на Лизи, но още от прага чу странен шум. Отвори вратата и видя приятелката си седнала на

Poliban szinte mindenkinek volt ilyen vagy hasonló gúnyneve, amiről az illető vagy tudott, vagy nem, mindenestre ezek segítettek a tájékozódásban ebben a háromezer fős, kis faluban.

Ma éppen Emil, a bolond volt soron a kibeszélésben, de mivel Kincses mamát ez a téma nem vonzotta, továbbállt, hogy minél előbb Gizi házához érjen.

Emil egyébként valóban bolond volt, sohasem járt iskolába és soha senki nem mert megszólítani. Naphosszat üldögélt magányosan a kút melletti kis ösvény mellett, egy korlátra támaszkodva és figyelte az eseményeket, télen és nyáron, hóban és fagyban, napsütésben, és csak pisilni járt haza. Édesanyja gondoskodott róla, és mindenkit biztosított, hogy ártatlan teremtés, addig az esetig, amíg egy nap Emil meg nem kergette az egyik öreglányt a férfiaságával.

Történt ugyanis, hogy az öreglány épp arra sétált, talán meg is szólította a fiút, talán csak ránézett szánakozva, amit az jelnek vehetett, és innentől a történetet mindenki

ismeri. Azóta is mesélik mindenhol, ahogy egy öreglány sipítózva menekül, miközben üldözik kilógó nyelvvel, letolt gatyával.

Ezután az eset után már senki nem merte megközelíteni Emilt, sőt, Kincses mama is, mivel arra vitte az útja, mindig felvértezte magát a furcsa természetű fiú ellen. Így tett ma is, dobogó szívvel haladt az ösvényen, majd miután kiért, fellélegzett.

Innen már hamar Gizi házához ért, de amint belépett, különös zajra lett figyelmes. Kinyitotta az ajtót, és ott találta barátnőjét a földön ülve, könnyekben, zokogva, hatalmas nagy fájdalommal. Arra gondolt, hogyan, mi módon vigasztalhatná meg elgyötört lelkét, majd így szólt.

– Ne sírj, Gizi! Ez az élet rendje.

– De hát hogy, én erre nem voltam felkészülve... – szipozott az asszony, és fel sem nézett. – Hiszen szinte tele volt...

Kincses mama nem értette a furcsa metaforát, csodálkozva és megdöbbenve nézett maga elé. Vajon ezt hogy értette, agyalt magában, és közben furcsa illat ütötte meg az orrát.

– Masztika? – szagolt bele a levegőbe gyanakvoán, mire Gizi mama még nagyobb sírásba kezdett.

– A masztikám, még szinte tele volt és most... most... el-törtem... – bömbölt torkaszakadtából... – Ördög vigye el... És most még a telefon is csörög... – állt fel a földről, lépett át a törött szilánkokon és szólt bele a kagylóba.

– Mi van? – mordult férfias hangján.

– Ki vagy? – kérdezte az idegen.

Poliban egyébként ez volt a bevett szokás, ami a telefonálási kultúrát illeti. Az emberek hajlamosak voltak elfelejteni, hogy ők keresnek valakit, és nem fordítva, így maradt az udvarias „Halló!” helyett a szimpla, sokatmondó és szinte hétköznapi „Ki vagy?”, ha Poli-beliek telefonálni akartak.

– Itt a Penka, a sánta. Gizi, te vagy az? – folytatódott a beszélgetés.

Kincses mama eközben a fotókat nézegette, melyek a kandallót díszítették.

Mekkora bajusza van, tekintett Gizi egyik képére riadtan, melyen barátnőjével volt lefényképezve az egyik szüreti mulatság után.

Falun ugyanis senki nem járt kozmetikushoz, abból az egyszerű okból kifolyólag, hogy nem volt a faluban ilyen, és a gyanta szóról az a mély benyomás élt az öreglányok szívében, hogy egy veszélyes, harapós állatfaj.

Így hát, ami igaz, az igaz, a nők bajusza Poliban olyan sűrű volt, hogy sálát lehetett volna kötni belőle télire, de mivel senki nem lógott ki a sorból e téren, sem a férfiek, sem az anyókák nem csináltak ebből túl nagy gondot.

Gizi mama épp akkor tette le a kagylót, megtörölte könnyeit, a földre nézett, hőn szeretett masztikásüvegcséjének darabjaira, sóhajtott egyet, majd barátnőjéhez fordult.

– Idegen jár a városban, gyere, nézzük meg kinek a kicsodája lehet – mondta, és már indultak is, hogy fényn

пода, разрезана, с огромна мъка. Замисли се как да утеши измъчената й душа и каза:

– Не плачи, Гизи. Такъв е животът.

– Ама защо така стана, не бях подготвена... – подсмърчаше жената и дори не вдигна поглед. – Беше почти догоре...

Баба Кинчи не разбра странната метафора, учудено и смаяно гледаше пред себе си. Какво ли има предвид? И докато размишляваше, странна миризма я удари в носа.

– Мастика? – подуши подозрително въздуха, при което баба Гизи се разрева още повече.

– Мастиката ми, беше почти догоре и сега... сега... я счупих... – реवेशе с цяло гърло. – Дявол да го вземе... Сега пък и този телефон... – стана от пода, прекрачи през парчетата стъкло и вдигна слушалката.

– Какво има? – рече с мъжкия си глас.

– Кой е? – попита непознатият.

В Поли това си беше общоприето, що се отнася до културата на телефонните обаждания. Хората бяха склонни да забравят, че те търсят някого, а не обратното, и вместо любезното „ало“ употребяваха простичкото, многозначително и почти безлично „кой е?“, в случай, че се обаждаха по телефон.

– Аз съм кучата Пенка. Гизи, ти ли си? – продължи разговорът.

През това време баба Кинчи разгледа фотографиите, които красяха камината.

Ама че мустаци има, сепнато се вгледа в една от снимките на Гизи, на която бе с приятелката си след някакъв гроздобер.

На село никой не ходеше на козметик по простата причина, че в селото нямаше, а за думата коломаска дълбоко в сърцата си стариците бяха убедени, че се отнася за някакво опасно и хапещо животно.

Така че, което си е истина, е истина, мустациите на жените в Поликрайще бяха толкова гъсти, че човек можеше да си оплете шал за зимата, но тъй като никой не правеше изключение в това отношение, нито мъжете, нито жените не го възприемаха като голям проблем.

Тъкмо тогава баба Гизи остави слушалката, изтри си сълзите и погледна към пода, където се търкаляха парчета стъкло от шишенцето на любимата й мастика, въздъхна и се обърна към приятелката си.

– В селото е пристигнала непозната, ела да видим коя е, от кои е – каза и тръгнаха веднага, за да разбулят тайната, която бе изострила любопитството им.

Наблюдението върху непознати в селото си имаше отработен ред. Той също беше част от ритуалите, които бяха така характерни за Поли. Стариците се разпределяха на групи и така проследяваха жертвата. Някои с колело, други седейки по пейките, но бяха единодушни, че трябва да се разбере кой е непознатият и защо е дошъл. Обикновено още при появата му започваха предположения на глас кой може да е, какво търси тук, по-смелите даже понякога се провикваха: „Хей, чия внучка си, ма момиче?“ Но това ставаше по-рядко, в Поли се бяха превърнали в страст най-вече догадките, те бяха същински опиум в живота на жените.

Докато баба Гизи и баба Кинчи стигнат до мястото, откъдето непознатата бе минала, вече нямаше никой. Известно време размишляваха какво ли ще да се е случило, но после решиха да доведат нещата докрай и се отправиха към центъра на селото.

В центъра на селото впрочем винаги беше оживено. Имаше много кръчми, в Стария ресторант всяка вечер имаше програма, а понякога и през деня свиреше оркестър. Беше като културен център, където идваше всеки, който искаше да узнае нещо, тук се раждаха историите и след това много бързо се забравяха.

Стигайки на площада Лизи веднага забеляза дружките си по сплетни, отиде при тях и бързо попита:

— Какво успяхте да разберете? Коя е?

— Новата жена на Кольо.

— На кого??? – рече баба Кинчи, която тъкмо в този момент пристигна. Учуди се, понеже Кольо ѝ беше брат. Знаеше, че в живота на мъжа бе имало много жени, никога не го беше отричала, по долу да слезе, ама това беше вече осмата жена, която в течение на годините беше минала през леглото на Кольо и през селото.

— Сега я доведе от съседното село... – рече едната мустаката, погледна към Кинчи и добави загадъчно: — От онова село...

— Ууууу – провикна се Лизи, която много добре знаеше що за народ живее в другото село. Били мръсни и вмирисани, така говореха, защото иначе още никой не ги беше виждал.

— Тая е осмата... Кога ли ще я изгони и нея? – продължи Лизи по-тихо.

Баба Кинчи все още не проговаряше, от двацет години беше скарана с брат си, вече не знаеше защо, но си спомняше, че я ядоса, направо излезе от кожата си и оттогава, произнесе ли името на Кольо, никога не забравяше да добави „по долу да слезе“, което не е много дружелюбен израз. Баба Кинчи беше известна най-вече с този израз и с това, че никога не пропускаше да го каже, щом станеше въпрос за нейния непрокопан брат и за поредния провал в любовния му живот.

— Как не го е срам... – изплъзна се най-сетне от нея упрекът: — Кольо, идиот такъв... – и млъкна.

В този миг стариците направо се вкамениха. Спогледаха се, сякаш бяха станали с очите или по-скоро с ушите си свидетели на историческо събитие. Родила се беше нова клюка, баба Кинчи не бе прибавила прочутата фраза, те това е новина, вгледа се в нищото Лизи и в главата ѝ вече запрехвъркваха разни варианти как ще го разкаже утре, и по-нататък, когато от тоя ѝ блян я извадиха познатите, до крайност изтъркани думи:

— По долу да слезе... – промърмори Кинчи и мъглата се разсея. Заредуваха се тишина и дълбоки въздишки. Всичко свърши и стариците си отдъхнаха. Всичко отново си беше по старому.

Вече се свечеряваше, когато Лизи се сбогува и си тръгна към къщи. Баба Кинчи също реши да се прибере у дома при мъжа си, да му разкаже случилото се и да го поразвесели малко.

Вървеше по познатия път, в края на който се виждаше голямата къща с малкия двор, нейния дом. Тази земя беше всичко за нея, обичаше да живее тук. Само да не бяха тези отвратителни дървета, дето закриваха къщата, само с тях никак, ама никак не можеше да се примири.

Те бяха част от футболното игрище, което започваше точно пред тяхната къща, дървета и храсти го обикаляха от все страни, като в романтичен роман.

Баба Кинчи обаче не обичаше приказки от хиляда и една нощ и този зелен цвят много я дразнеше, както и съседа Ичо, който всяка вечер спеше вън, на стадиона, под някое от дърветата, тъй като беше убеден, че поляната се ползва от разни НЛО, които уреждат там мръсните си извънземни сделкици.

derítsenek a titokra, amelyre oly nagyon kíváncsiak voltak.

Falun az ismeretlenek kifigyelésének bevett menete volt. Ez is egy volt azok közül a rítusok közül, amelyek Polira olyan nagymértékben jellemzőek voltak. Az öreglányok csapatokra oszlottak, és így követték nyomon az áldozatot. Volt, aki biciklivel, volt, aki a padon ülve, de mind egyetértettek abban, hogy tudni kell, ki az az idegen és mi a célja. Általában, amint elhaladt az illető, már elkezdődött a hangos találgatás arról, ki lehet, mit keres itt, a bátrabbak pedig utána is szóltak néhanapján, hogy „Hé, kinek az unokája vagy, kislány?” De ez volt a ritkább eset, általában csak a találgatás volt az, ami Poliban, akár csak az ópium, szenvedéllyé vált ezeknek a nőknek az életében.

Gizi mama és Kincses, mire odaértek a tett színhelyére, ahonnan az idegen elhaladt, már nem találtak senkit. Tanakodtak egy ideig, hogy mi történhetett, majd úgy döntöttek, hogy utánajárnak a dolgoknak, és elsetálnak a falu központjába.

A falu központjában egyébként mindig zajlott az élet. Rengeteg kocsmá volt, a Régi étteremben pedig esténként műsorok és néhanapján még élőzene is ment. Olyan volt ez, mint egy kulturális központ, ahol, ha valaki tudni akart valamit, ide jött el, ide, ahol a történetek megszülettek, és ahol ugyanezek a történetek ugyanolyan hamar el is felejtődtek.

Gizi a térre érve hamar megpillantotta fő pletykátársait, odasietett hát, majd gyorsan megkérdezte:

— Na, mit tudtatok meg? Ki volt az idegen?

— Koljo új felesége.

— Kié??? – rökönycsüszkült meg Kincses mama, aki épp ekkor ért oda. Meglepett, hiszen Koljo a testvére volt. Tudta, hogy sok nő volt a férfi életében, ezt soha nem is tagadta, az ördög vigye el, de ez már a nyolcadik feleség volt, aki az évek alatt megjárta Koljo ágyát és a falut is egyaránt!

— Most hozta a szomszéd faluból... – szökött az egyik bajszos, Kincsesre nézett, majd sejtelmesen hozzátette: — Abból a faluból...

— Fúúúú... – ordított Gizi, aki nagyon jól tudta miféle népség lakja a másik falut. Mocskosak és bűdösek voltak; állítólag, mert hát látni még senki nem látta őket.

— Ez már a nyolcadik... Vajon mikor üldözi el innen? – folytatta Gizi halkan.

Kincses mama még mindig nem szólalt meg. Volt annak már vagy húsz éve is, hogy összeveszett testvérel; az okát már nem tudta, de arra emlékezett, hogy dühös volt, sőt, őrzöngött, s amikor kiejtette ezek után Koljo nevét, soha nem felejtette el hozzátenni a nem éppen baráti, „Pokolba vele!” kifejezést. Főleg arról volt híres Kincses mama, arról a kifejezésről és arról, hogy soha nem mulasztotta el megtenni azt, amint mihaszna öccse szóba került szerelmi életének valamelyik kudarca révén.

— Hogy nem szégyelli magát... – bukott ki végre belőle a szitkozódás. — Kolja, te idióta... – hallgatott el.

Ebben a pillanatban az öreglányok szinte megmerevedtek. Egymásra néztek, mintha valami történelmi esemény-

nek lettek volna szem- vagy inkább fültanúi. Új pletyka született, Kincses mama nem tette hozzá a híres mondatot, micsoda újság, meredt a semmibe Gizi és fejében már különféle változatok születtek arról, hogy fogja ezt majd mesélni holnap, és majd azután is, amikor álmodozásából felverték az ismerős, rongyosra használt szavak.

– A pokolba vele... – mormogta Kincses, és ezzel a köd elszállt. Csönd és mély sóhajok váltakoztak. Minden véget ért, és az öreglányok fellélegeztek. Minden a régi volt, újra.

Már esteledett, amikor Gizi búcsút vett, és elindult otthona felé. Kincses mama is úgy döntött, hazamegy férjéhez, elmeséli neki a történetet, és felvidítja egy kicsit.

Az ismerős úton haladt, és az út végén pedig már meg is pillantotta a nagy házat, a kis udvart, az otthonát. Ez a föld jelentett neki mindent, szeretett itt élni. Csak azok a rusnya fák ne lettek volna, amelyek a házat eltakarták, csak azokkal nem volt kibékülve sehogy sem.

Така че Ичо, като неуморен кръстоносец, всяка нощ се отправяше на лов с пушка и с бутилка ракия в ръка, доставяйки дребна радост на жителите на селото.

Баба Кинчи се събуждаше често от острия глас на пушката, ала освен застреляни гълъби никога не намери нищо друго на прочутото място.

– Светла беше тук... – каза Иван, когато жена му прекрачи прага.

– Какво иска безсрамницата?

– Месо назаем, ама я отпратих...

– Добре си направил – кимна Кинчи, която не понасяше жената.

Светла някога бе приятелка на дъщеря ѝ Катя, но още като млада минаваше за развалена. Родителите ѝ, които я бяха осиновили, често се срамуваха заради любовните ѝ истории, и заради израза, с който се беше прочула: „за едно питие – всичко“. После се омъжи, роди няколко деца, а от старата ѝ хубост нищо не остана. Зъбите ѝ бяха прогнили, не обичаше да се къпе и според злите езици в самотните си вечери, когато мъжът ѝ оставал в града по работа, спяла при кравите.

— Свърши ракията на Марийка, дето я беше донесла — рече Иван и баба Кинчи знаеше какво трябва да се направи в такъв случай, но първо разказа на мъжа си новостите, които ѝ се бяха случили, откакто се бяха разделили рано тази сутрин.

Марийка пък беше известна с хубавите си ракии и с късия си ум. Преди двацет години тя бе изневерила на мъжа си, стариците бяха подушили работата и взеха да я изнудват. И оттогава я държаха в шах глупачката, свършат ли им запасите или стига просто им се дописе. И баба Кинчи не ходи в магазина, ако ѝ дотрябва ракия, стига да подхвърли някоя и друга забележка на Марийка, два пъти да спомене думата изневяра и се връща вкъщи с вкусната течност, опиянена от факта, че и след двацет години чудото действа.

Докато Иван да изслуша докрай жена си и последните събития, навън притъмня и над Поли се спусна мрак.

Едва след това, както всяка вечер, старият нахрани кокошките, сложи ред в дворчето, и си легна до баба Кинчи с целувка за лека нощ, лежаха сгушени под топлия юрган, в очакване на новия, на утрешния ден...

Ezek ugyanis a focipálya részei voltak, amely pont a házuk előtt volt, ezektől a fáktól és bokroktól övezve, akár egy romantikus regényben.

Kincses mama viszont nem szerette a dajkameséket, és igen zavarta ez a sok zöld szín és a szomszéd is, az Icso, aki éjszakánként rendre ott aludt a stadionban, valamelyik fa alatt, mivel szent meggyőződése volt, hogy a rét az ufók használatát piszkos kis földöntúli ügyeik rendezésére.

Így hát Icso, akár egy kitartó keresztes lovag, puskával és egy pálkásüveggel indult neki a vadászatnak éjjelente, a lakók nem kis öröme.

Kincses mamát is gyakran felverte a puszka éles hangja, de dögölt galambokon kívül soha nem találtak egyebet a hírhedtté vált helyszínen.

— Itt járt Szvetla... — szólta Iván, amint felesége belépett az ajtón.

— Mit akart a szégyentelen?

— Húst kölcsönbe, de elküldtem...

— Jól tetted! — bólintott Kincses, aki ki nem állhatta az asszonyt.

Szvetla régen lányának, Kátjának a barátnője volt, de már fiatalembert is romlott teremtnékné számított. Nevelőszülei sokszor szégyenkeztek szerelmi ügyei miatt, és mert híressé vált az „Egy italért bármit...” szavazására nyomán. Majd férjhez ment, és szült pár gyereket, régi nagy szépségéből pedig nem maradt mára semmi. Rohadtak a fogai, nem szeretett fürödni, és a rosszmájúak szerint a teheneivel aludt magányos estén, amikor férjének a városban akadt dolga.

— Elfogyott a Marika pálkájája, amit a múltkor hozott — szólta Iván, és Kincses mama tudta, mi a teendő ilyenkor, de előtte elmesélte férjének, mi minden újdonság történt vele, amióta korán reggel elváltak.

Marika egyébként híres volt ízletes röviditalairól és a még rövidebb eszéről. Húsz éve ugyanis az asszony megcsalta férjét, az öreglányok kiszagolták, majd zsarolni kezdték vele. Azóta is sakkbán tartják a bolondot, amint kifogy a készletük, vagy csak megszomjaznak. Kincses mama se a boltba járt, ha pálkázni támadt kedve, hiszen csak elejtett pár megjegyzést Marikának, kétszer megnyomta a hűtlen szót, és máris a finom nedűvel tért haza, diadalittasan a tényről, hogy még húsz év után is képes erre a csodára.

Mire Iván végighallgatta feleségét és a legújabb fejleményeket, beesteledett, és sötétség borult Polira.

Ezek után, mint mindig, az öreg megetette a csirkéket és elrendezgette a kis udvart, majd Kincessel nyugovóra tért, csókot váltva, összefújva a meleg dunyha alatt, várva az új napot, a holnapot...

Беата Будаи

Жената като нечиста сила у двама
български класици

Budai Beáta

A nő mint a tisztátalan erő szimbóluma két
bolgár klasszikusnál

Cherchez la femme – търси жената – звучи добре познатото ни френско мото. Това би могло да бъде и мотото на Йовковия разказ „Постолови воденици“ и Елин Пелиновата повест „Нечиста сила“. Образът на жената-съблазнителка е еднакво познат, както в световната, така и в българската литература. Отрицателният образ на жената се появява още с грехопадението на човека. Женският пол не винаги е бил представян като по-благородната половина на човечеството. Както във фолклора, така и в светската литература са добре познати негативните женски фигури – неверните, мързеливите, греховните и т.н. Въпреки че от XIX век насам жените присъстват в литературата предимно като позитивни фигури, със своята плътска красота те продължават да бъдат една от основните причини за „грехопадението“ на мъжкия пол.

В Йовковия разказ „Постолови воденици“ главната героиня Женда се явява стихийната сила, която с младостта си и физическата си красота заплънява мъжките сърца. В повестта „Нечиста сила“ Елин Пелин също ни представя не конвенционалния образ на българката, познат от XIX век насам, а негативния вариант на невинната, красива, работлива и покорна мома, добре позната от българския фолклор. Въпреки негативните отсенки и сходните символни полета, в двата разказа имаме все пак два различни модела на греховността, два различни образа на жената-съблазнителка, носеща в себе си нечистата, дяволска сила.

Йовковата героиня, Женда, има нещастлив брак с Върбан, с когото няма никакви допирни точки, двамата не общуват, не се й поглеждат дори. Постоянният ѝ стремеж да привлече мъжките погледи е поставен в контраст с безразличието на Върбан към жена му: „Върбан не я й погледна“. Авторът не ни дава отговор на въпроса, защо се е стигнало до такъв тип съжителство между тях, показва ни само последиците от нещастния им брак. Женда, млада и красива, не е съгласна да се откаже от наладите, които животът ѝ предлага – флиртува, предизвиква, играе с дадената ѝ от Бога младост и красота. И всичко това става съвсем открито пред критикуващите и дебнещи очи на свекърва ѝ. Нито за миг Женда не се опитва да премълчи ненавистта към мъжа си, към главния причинител на нещастieto ѝ.

Често срещан мотив през Българското възраждане е демонът в женски образ, равнозначен на жената със зъл характер. И в двете произведения образът на дявола също се свързва с жената, но по-имплицитно. Откъсът от богомилската приказка, включен в художественото цяло на разказа, също има символно значение: черният пръч е налице във всички ключови моменти на разказа „Постолови воденици“ и в някои по-важни моменти на повестта „Нечиста сила“. При разгръщането на повествованието, този символ постепенно конкретизира своята доминанта, разкривайки все по-недвусмислено дяволското. Както Елин Пелин, така и Йовков следват народната традиция, според която козелът/козата е нечисто, животно, „заченато от дявола“, самият той е един от неговите образи. Женда, смеейки се, подава хляб на животното, с което сякаш дава шанс на дявола да се доближи до нея. Освен това с тази си постъпка тя предизвикателно и съвсем съзнателно – тази съзнателност ѝ е дадена от допира с дявола – тя привлича мъжките погледи върху себе си. Дали дяволът предизвиква в случая Женда или тя самата изкушава дявола е въпрос на интерпретация, но несъмнено злото заплашително размахва рога и се приближава към нейния дом.

Cherchez la femme (keresd a nőt!) – hangzik a jól ismert francia mondás. Ez lehetne a mottója Jordan Jovkov *Posztolov malmai* című elbeszélésének és Elin Pelin *Tisztátalan erő* című novellájának is. A csábító nő alakja mind a bolgár, mind a világirodalomból ismert. A negatív női alak megjelenik már az ember bűnbeesésének történetében. A női nemet nem mindig ábrázolták úgy, mint az emberiség nemesebb felét. A néphagyományban és a világi irodalomban előforduló negatív női figurák mindenki számára jól ismertek: a hűtlenek, a lusták, a bűnösök... Annak ellenére, hogy a XIX. századtól a nők az irodalomban jobbra pozitív szereplőként vannak jelen, testi vonzerejük miatt továbbra is a férfinem bűnbeesésének egyik alapvető okaként szerepelnek.

Jovkov *Posztolov malmai* című elbeszélésében a főhősnő, Zsenda elemi erő birtokosa, fiatalásával és fizikai szépségével foglyul ejti a férfiszíveket. Elin Pelin *Tisztátalan erő* című novellájában szintén egy – a XIX. századtól ismert – nem konvencionális női alak jelenik meg, a népi hagyományból már közismert, ártatlan, szép, dolgozó és alázatos lány negatív változata. A negatív árnyalatok és a hasonló szimbolikus tér ellenére a művekben a bűn két eltérő modellje és a csábító nő két különböző alakja jelenik meg, akik tisztátalan, ördögi erőt hordoznak önmagukban.

Jovkov hősnője, Zsenda, boldogtalan házasságban él Varbannal, kapcsolatuk elhalt, nem érintkeznek, sőt még egymásra sem néznek. Zsendának az a törekvése, hogy a férfiak tekintetét magára vonja, ellentétben áll Varban felesége iránti közömbösségével: „Varban rá se nézett.” A szerző nem ad rá magyarázatot, hogyan alakult ki az együttélés fonákja közöttük, csak boldogtalan házasságuk következményeire mutat rá. Zsenda, aki fiatal és szép, nem hajlandó lemondani az élet által felkínált élvezetekről: flörtöl, kacérkodik, kockára teszi istenadta fiatalágát és szépségét. És mindezt teljesen nyíltan, anyósa kémkedő, megrovó tekintete előtt teszi. Zsenda egy pillanatra sem próbálja meg elhallgatni boldogtalanságának fő okozója, férje iránti gyűlöletét.

A bolgár újjászületés gyakori motívuma a démonikus, gonosz természetű nő. Az ördög alakja is a nőhöz kapcsolódik mindkét műben, de burkoltabb formában. Az ismert bogumil mese egy részlete beleszővődik a művek művészi egységébe, és szintén szimbolikus jelentést hordoz: a fekete kecskek megjelenik a *Posztolov malmai* minden egyes kulcsmozzanatában és a *Tisztátalan erő* néhány fontosabb jelenetében. Az elbeszélés kibontakozásakor a szimbólum domináns jelentése mindinkább kézzelfoghatóbbá válik, egyre félreérthetlenebbül tárva fel az ördögi erőt. Ahogy Elin Pelin, úgy Jovkov is követi a népi hagyományt, mely szerint a bakkecske (kecske) tisztátalan, „ördögtől fogant” állat, egyike az ördög megjelenési alakjainak. Zsenda mosolyogva kenyeret ad az állatnak, mellyel lehetőséget nyújt az ördögnek, hogy megkörmöyezze. Ráadásul a tétivel kihívóan és teljesen tudatosan – mely tudatosság az ördöggel való érintkezésből fakad – magához vonzza a férfiak tekintetét. Hogy ebben az esetben az ördög provokálja-e Zsendát vagy maga Zsenda kísérti meg az ördögöt, értelmezés kérdése, de az kétségtelen, hogy a gonosz fenyegetőleg meglóbalja szarvait, és a háza felé közelít.

Ezzel elérkeztünk egy igen fontos szemantikai térhez: az otthonhoz. A hagyományos modell szerint a férfi és a nő szerepek nagyon szigorúan elhatárolódnak. És nemcsak a szerepek, de szigorúan elhatárolt a tér is, amelyben a férfiak és a nők mozognak. A külső tér: a kocsmá, a piac, a vásár a férfiak előjoga, míg a belső tér – az otthon – a női oldalhoz, a családhoz kötődik, a nő a házi tűzhelyi védelmezője. A tárgyalt művek – olyan céllal hogy a szerzők kiemeljék e felelőségek nem hagyományos szerepét – a női alakok más szemantikai térben ábrázolják, olyan térben, mely a házi tűzhelytől távol esik. Kövessük csak figyelemmel a teret, ahol Zsenda mozog! Látjuk a kertben, a kútnál, de az otthonában nem, ott csak egyszer tűnik fel egy rövid időre. „Zsenda nem tartózkodott sokáig egy helyen. Ha nem a kertben volt, akkor a kúthoz ment. Néha magával vitte a guzsalyát, beledugta az övkendőjébe, és úgy vágott neki az útnak a tisztásokon át.” Habár Jovkov elbeszélésébe belepódpzik egy, a hősnő által is használt igen fontos házi attribútum, a guzsaly, ez mindig az otthonán kívül történik, ami világosan mutatja, hogy az otthon, a házi tűzhely jól ismert értelmében, nem létezik a számára. Nem véletlen, hogy a háza elhagyatott, sivár, pusztulásra ítélt, mint a gazdája. Zsenda számára az otthon ott van, ahol kívánt, vágyott, szép nőnek érezheti magát: a kertben, a kútnál, a tisztáson. Szabad terek ezek, ahol férfiakkal találkozhat, és ahol férfitelkintetek gyönyörködhetnek benne. Marin éppen fonás közben találkozik Zsendával, ami nem véletlen a további fejlemények szempontjából, hiszen később guzsalyt ajándékozik neki, hogy megörvendeztesse, de amikor rájön, hogy Zsenda megcsalta, eltöri és elhajítja. A karavánvezető későbbi megjelenése fatálisnak bizonyul Zsenda számára az ördögi kísértés szempontjából. Ebben az egész szerelmi cselszövében nem létezik győztes vagy vesztes, Zsenda vállalja magára a kockázatot az összes résztvevő nevében. Zsendának az újra, másra való törekvése, mely mély borzongást kelt benne, feltartóztathatatlanul tör előre, de talán nem is lenne igazságos, ha szépségét Varban birtokolná, az a Varban, aki még csak rá sem néz, és nem látja azt sem, hogyan feszül kemény testén a ruha; Varban, aki durva és érzéketlen, aki mindent és mindenkit gyűlöl. Érthető tehát Zsenda változásra és boldogságra való törekvése, de a jó, melynek az egoista boldogság nevében hátat fordít, elégtételt vesz a bűnökért. Jovkov és Elin Pelin hősnői több szempontból is hasonlítanak egymásra, de megfigyelhetők jelentős különbségek is. Zsenda nem manipulál oly gatlástalanul, mint a *Tisztátalan erő* novellájának hősnője, ő csak egyszerűen hagyja, hogy elragadja viharos természete, remélve, hogy így találja meg a boldogságot, mely addig elkerülte. Jovkov, anélkül, hogy megpróbálná felmenteni hősnőjét, az emberi gyengeségeket és bűnöket nem fekete-fehéren ábrázolja, rávesz minket, hogy nyomon kövessük az emberi természet apró rezdüléseit. Ennek ellenére a szerző moralitás és amorális iránti érzéke, mint minden más elbeszélésében, itt is felülkerekedik, és a bűn nem marad megtorlatlanul. Zsenda közömbösen veszi tudomásul férje halálát – és egy ilyen kapcsolat után várható-e más, mint a megérdemelt büntetés? Zsenda halála nem a véletlen műve, hanem a megsejtett harmónia következménye, és ebben az értelemben az igazságosság megnyilvánulása, mely egyensúlyba hozza az érzelmet és az értelem, az örökkévalóság és a pillanat, a lelketlenség és az emberiség, a jó és a rossz világát. De Zsenda

Stignahme до едно много важно семантично пространство – дома. Според традиционния модел мъжките и женските роли са много строго разграничени. Не само ролите, строго разграничени са и пространствата, в които мъжът и жената се движат. Външното пространство – кръчмата, пазара, панаирът и т.н. – принадлежи на мъжа, докато вътрешното пространство, домът, се свързва с женското начало, със семейството, жената е пазителка на домашното огнище. В разглежданите произведения, за да се подчертае неklasическата роля на жената, тя е представена в други семантични пространства, в пространства, намиращи се извън домашното огнище. Нека проследим пространствата, в които се движи Женда: виждаме я в градината и до чешмата, но не и в дома, там тя се спира само веднъж и то за кратко време: „А Женда не се спираше на едно място. Ако не беше в градината, отиваше на чешмата. Понякога пък грабваше хурката, подпасваше я на пояса си и тръгваше през поляните“.

Въпреки че в Йовковия разказ е вмъкнат един много важен домашен атрибут, с който Женда си служи – хурката, това става винаги извън дома, което ясно показва, че домът в добре познатия смисъл на домашно огнище не съществува за нея. Не случайно къщата им е изоставена, пустееща, умираща заедно със своя стопанин. Дома за Женда е там, където се чувства искана, желана, красива жена: градината, чешмата, поляната. Незащитените пространства, където могат да я срещнат и да й се наслаждават мъжките погледи. Марин среща Женда когато тя преди, не случайно в по-нататъшната развръзка той й подарява хурка, с която иска да я зарадва, но разбрал, че му е изневерила, Марин счупва и захвърля хурката. Появата на керванджията е поредното и оказващо се фатално за Женда изкушение от страна на дявола. В цялата тази любовна интрига няма победител и победен, тя носи риск за всички участници. Поривът на Женда към новото, различното, което пробужда у нея тръпката, е неудържим и може би не е съвсем справедливо нейната красота да бъде притежавана от Върбан, който дори не я поглежда, не вижда как сукманът се изопва върху коравата й снага; от Върбан, който е груб и неодохотворен, намразил всичко и всички. Затова е разбираем поривът на Женда към промяна и щастие, но доброто, загърбено в името на това егоистично щастие, търси възмездие за греха й. Героините на Йовков и Елин Пелин си приличат по ред неща, но се забелязват и значителни разлики. Женда не манипулира така безскрупулно, както прави героинята от повестта „Нечиста сила“, тя просто се оставя да бъде отнесена от своя бурен темперамент, очаквайки да намери щастиято, изоставило я досега. Без да се опитва да оправдае героинята си, Йовков ни представя човешките слабости и греховност не така категорични, той ни кара да проникнем в нюансите на човешката натура. И въпреки всичко, усетът за моралност и аморалност у автора надделява, както във всички негови разкази, греховното не остава ненаказано. Женда без никакво съчувствие констатира смъртта на мъжа си, след едно такова отношение можем ли да очакваме друго освен заслужено наказание. Смъртта на Женда не е случайност, тя е последица от нарушената хармония и в този смисъл е проява на справедливостта, която уравновесява света на емоциите и света на разума, на мига и дългата, на бездушието и на човечността, на доброто и на злото. Но със смъртта на Женда злото не загива. Нечистата сила продължава заплашително да кръжи наоколо. „На едно място Марин чу стъпки зад себе си и се обърна: след него идеше пръчът“. С това сякаш авторът предупреждава, че дявола се крие във всеки

един от нас и дори най-възвишените чувства могат да ни тласнат към най-зли и гибелни постъпки.

Разказът „Постолови воденици“ и повестта „Нечиста сила“ могат да бъдат сравнени в няколко аспекта: присъствието на жената-съблазнителка, жената, представена като нечиста и погубваща сила, образът на пръча, символизиращ нечистата, дяволската сила, образът на „малкия“ човек и образът на мъжете, поведени и омагьосани от жената-съблазнителка. В повестта „Нечиста сила“ жената-съблазнителка е Цековица, жената на кръчмаря. Най-съществената разлика между Женда и Цековица е в мотивацията за примамването на мъжете. При Женда всичко става спонтанно, несъзнателно, търсейки ненамереното щастие. Нейната мотивация е търсенето на лично щастие. Цековица съвсем съзнателно манипулира, наясно е със своите физически дадености, изтъквани неведнъж и от автора и от мъжете, които се съревновават за нея. Тя не пропуска нито един случай да се възползва от тях. Дяволски борави с външността си, обещава, но не събдва. Мигът, в който мъжете за пръв път виждат Цековица Елин Пелин нарича „магьосан“. От този миг нататък всички мъже, докоснали се до плътската красота на Цековица, се превръщат в роби на своите желания. Всички те забравят за дома, за предишната си любов, за Бога... При първото си посещение в новата кръчма, те извършват несъзнателно най-различни спонтанни, издаващи душевна напрегнатост и нервност действия. Всичко това те правят като омагьосани: „Стоичко, опрян широко на лакти върху масата, късаше на малки парчета една дълга сламка и редеше ги едно до друго. Младен играеше с ремъка на пушката и крайчеца на кадифяната му устна нервно потрепваше. Кметът, обърнат полугърбом към масата, гризеше бързо краищата на дългия си мустак“. От мига, в който тези мъже биват ослепени от зрялата хубост на Цековица, всичко с тях се случва като насън.

Плътското у Цековица е много добре подчертано, неведнъж Елин Пелин насочва погледите към нейните „бели като мляко“ гърди, превърнали се в символ на нечистата сила, която може да доведе до падение дори и най-благочестивия мъж, да тласне в грях дори и най-защитените. При описанието на физическата ѝ красота винаги долавяме нещо, колкото красиво, толкова и опасно: в нейните очи пламват „тихи, сини, студени искри“, което е едновременно и „страшно, и хубаво“. Ето още една разлика: цветът на очите. Ако предположим, че авторите следват народната традиция при избирането на цвета на очите, то в плана на това схващане „сините и изобщо светлите очи, възприемани като урочасващи, се противопоставят на безвредните тъмни/черни очи“. Със светлите си очи Цековица изглежда още по безмилостна. За разлика от Женда, тя не рискува по време на флиртуванията си, тъй като те не я докосват душевно. За нея мъжете са средство за постигане на материални блага. Нейното брачно нещастие насочва злобата ѝ към всички мъже, тя не щади никого. Не случайно Елин Пелин ни представя широк диапазон от мъже – от младия девственник Младен до кроткия и благочестив поп Герасим. Независимо от житейския им опит, хитрата Цековица по един и същ начин влияе върху тези толкова различни както възрастово, така и от социална гледна точка мъже. Както в други разкази на Елин Пелин, така и в повестта „Нечиста сила“ нарушената моралност получава своето наказание. Младен, младият и морално все още чист момък, не успява да се пребори с искането на Цековица да убие мъжа ѝ и впоследствие се обесва на едно дърво. Неговата душа е прекалено млада и неопетнена, за да може реално да оцени нещата, които се

halálával nem pusztul el a gonosz. A tisztátalan erő továbbra is fenyegetően kering köröskörül. „Marin hirtelen lépéseket hallott maga mögött, megfordult; a kecskebak követte.” Mintha ezzel arra akarna figyelmeztetni minket a szerző, hogy az ördög mindannyiunkban ott lakozik, sőt a legmagasztosabb érzések is vezethetnek rossz és végzetes lépésekhez.

A *Posztolov malmaj* című elbeszélést és a *Tisztátalan erő* című novellát több szempontból is érdemes összevetni: a csábító nő mint a tisztátalan és pusztító erő képviselőjének jelenléte; a tisztátalan, ördögi erőt szimbolizáló kecskebak; a kisember; valamint a csábító nő által vezetett és megbabonázott férfiak szempontjából. A *Tisztátalan erő* című novellában a csábító nőt a kocsmáros felesége, Cekovica testesíti meg. A leglényegesebb különbség Zsenda és Cekovica között a férfiak elcsábításának motivációja. Zsendánál mindez önkéntelenül, ösztönösen, az áhított boldogság keresése közben történik. Az ő motivációja a személyes boldogság megszerzése. Cekovica teljesen tudatosan manipulál, tisztában van fizikai adottságaival, ami többször hangsúlyt is kap a szövegben a szerző és a Cekovicáért versengő férfiak szavai által. És ő nem szalaszt el egyetlenegy alkalmat sem, hogy kihasználja őket. Ördögien használja szépségét, és csak hitegeti hódolóit. A pillanatot, amikor a férfiak először látják meg Cekovicát, Elin Pelin „varázslatosnak” írja le. E perctől kezdve minden férfi, Cekovica testi szépségétől megrészegeülve, önnön vágya rabjává válik. Mindannyian megelégednek otthonukról, előző szerelmükről, Istentől... Az új kocsmában tett első látogatásuk alkalmával akarattal ellenére is mindannyian különösen viselkednek, ami feszült, ideges lelkiállapotukról árulkodik. Mintha elvárásolták volna őket: „Sztójcsko, szélesen a könyökére támaszkodva, egy hosszú szalmaszálat tépett apró darabokra, és egymás mellé sorakoztatta őket. Mladen a puskája szíját babrálta, és bársonyos ajkának széle idegesen rángatózott. A polgármester az asztalnak félig hátat fordítva szaporán rácsálla hosszú bajuszának végét.” Attól a pillanattól fogva, hogy Cekovica érett szépsége megbabonázza őket, úgy élnek, mint a holdkórosok.

Cekovica testisége igen hangsúlyos, Elin Pelin nemegyszer irányítja tekintetünket „tejféher” melleire, melyek a tisztátalan erő szimbólumává válnak, és ez az erő akár a legjámborabb ember bukását is okozhatja, bűnbe taszítva még a legvédtettebbeket is. Fizikai szépségének leírásakor mindig megjelenik valami, ami, amennyire szép, olyannyira veszélyes is: a szemében „csendes, kék, hideg szikrák” lángolnak, melyek egyszerre „rettenetesek és szépek”. És még egy különbség: a szemük színe. Ha feltételezzük, hogy a szerzők a népi hagyományt követik a szereplők szemszínének kiválasztásakor, akkor ebben az értelemben „a kék és általában a világos szemeket rontást hozónak tartják, szemben az ár-talmatlanabb sötét vagy fekete szemekkel”. Cekovica így még irgalmatlanabbnak tűnik világos szemével. Zsendával ellentétben ő nem kockáztat flörtölés közben, mivel a férfiak nem érintik meg a lelkét. Cekovica számára ők csak az anyagi javak megszerzéséhez szükséges eszközök. Boldogtalan házassága miatt kegyetlensége minden férfira kitorjed, nem kímél senkit sem. Nem véletlen, hogy Elin Pelin művében férfiak széles skáláját sorakoztatja fel, a fiatal, szűz Mladentől, a szelíd, vallásos Geraszim atyáig. A ravasz Cekovica egyformán hatni tud ezekre a férfiakra élettapasz-

talatuktól, eltérő életkoruktól és szociális helyzetüktől függetlenül. Mint Elin Pelin más művében, a *Tisztátalan erő* című novellában is a megsértett moralitás elnyeri méltó büntetését. Mladen, a fiatal és erkölcsileg még tiszta fiú nem tudja eltéríteni Cekovicát azon elhatározásától, hogy megölje férjét, ezért később felakasztja magát egy fára. A lelke túlságosan fiatal és tiszta ahhoz, hogy realisan tudná megítélni a benne és a körülötte lejátszódó eseményeket. Ha Cekovica értesülne Mladen haláláról (melyről Elin Pelin nem tájékoztat minket), bizonyára ugyanolyan közönyösen reagálna rá, mint Zsenda reagált férje halálhírére. Mladennak meg kell hálnia, hogy ne süllyedjen még mélyebbre a sárba Cekovica csábító teste révén. És mindenki drágán megfizet szenvedélyéért. A polgármestert a rendőrség viszi el, miután féltékenységeben agyonlövi Sztoján. Sztoján lánya halálával fizet a bűnért, ami egyedül az ő lelkét terheli. Geraszim atya pedig, aki Cekovica ölelésében megadja magát a csábításnak, megőrül. Mint Isten felkent szolgája, Geraszim atya, tudatában van a jó és a rossz közti különbségnek. Mladen kérdésére, hogy valóban létezik-e az ördög, a következőképpen felel: „Az ember sötét erővel együtt születik, melyek benne bujkálnak, és amelyekről nincs tudomásunk. Ezek az ördögök. És amikor ezek az erők megmozdulnak a lelkünkben, zavarossá teszik azt, mint ahogyan a záporosó teszi zavarossá a folyó kristálytisza vizét.” A férfiak jó és rossz közötti meghasonlottsága vagy örülethez, vagy kétségbeeséshez, vagy halálhoz vezet. Egytől egyig elnyerik büntetésüket – csak Cekovica marad változatlan, ő továbbra is a gátlástalan, gúnyos, érzéketlen csábító. A szerző felfedi Cekovica férje iránti gyűlöletének okát. A boldogtalan házasság mindig a szereplők lelki torzulásához vezet: Zsenda hisztérikusan keresi a házaseletéből hiányzó boldogságot, Cekovica pedig gyűlöletet érez az összes férfi iránt, akik viszont abban reménykednek, hogy legalább egy pillanatra megérintheik gyönyörű, csábos testét. A *Tisztátalan erő* című novellából szintén hiányzik az otthon, a házi tűzhely, a legfontosabb női tér. A teret, amelyben Cekovica mozog, a kocsma falai határolják, férfiaknak való, tisztátalan, botrányos hely ez, olyan terület, melyet az erkölcsös nők elkerülnek. Mindkét mű művészi szövésébe organikusan belefűződik az a kecske ördög általi teremtéséről szóló, keresztény szellemiségű bogumil mese, mely ezt az állatot mint a tisztátalanság és az elátkozottság szimbólumát jeleníti meg. Nem véletlen, hogy a kecske Geraszim atya tulajdonában van. Ő az, aki, felismerve bűnét, megöli az állatot, mely mindig és mindenhová követi őt, de az ördög már beférkőzött testébe, és nem lehet onnan kiűzni.

Mindkét elbeszélésben lelepleződik a tisztátalan erő, de túlságosan későn. Az egyetlen hős, aki ráébred a tisztátalan, csábító erő létezésére, Geraszim atya. Kezdetől fogva tudja, hogy amit tesz bűn, de nincs ereje hozzá, hogy diadalmas-kodjon az ördöggel folytatott állandó, nehéz viaskodásban. Utolsó kísérletét, hogy a bika megölésével megsemmisítse, Cekovica kineveti; talán éppen azért ő, mert mint a tisztátalan erő birtokosa tudja, hogy a jó és a rossz, az erkölcsös és az erkölcstelen közti harc örök, és meg nem szüntethető.

Iván Andrea fordítása

случват с него и около него. Ако Цековица бе разбрала за смъртта на Младен (за което Елин Пелин не ни осведомява), навярно би реагирала със същото безразличие, с което Женда реагира на смъртта на съпруга си. Младен трябва да плати с живота си, за да не потъне още по-дълбоко в калта, в примамващата плът на Цековица. Всички скъпо трябва да заплатят за страстта си. Кметът е откаран от полицаите, тъй като застрелва от ревност Стоян. Стоян плаща със смъртта на дъщеря си, вината за която е изцяло негова. А поп Герасим, отдал се на съблазната в обятията на Цековица, полудява. Като божи раб отец Герасим много добре съзнава кое е добро и кое зло. На въпроса на Младен, дали наистина съществуват дяволи, той отговаря по следния начин: „Човек се ражда заедно с едни мрачни сили, които се таят в него и които ние не можем да знаем. Това са то дяволите. И когато те се разшават в душата, размътват я, както пороите размътват бистрата вода на една река.“ Раздвоеността на мъжете между добро и зло свършва или с лудост, или с отчаяние, или със смърт. Всички до един получават своето наказание, само Цековица си остава същата: безскрупулна, насмешлива, безчувствена съблазнителка. В случая авторът уточнява причината за омразата на Цековица към мъжа си. Нещастният брак винаги предизвиква душевна деформация у героите: Женда истерично търси ненамерено в брака щастие, а Цековица насочва своята омраза към всички мъже, които се надяват да се докоснат поне за миг до красотата ѝ, до примамливата ѝ плът. В повестта „Нечиста сила“ също липсва дом, домашно огнище, най-важното пространство за една жена. Пространството, в което се движи Цековица, е напълно заключено между стените на кръчмата – мъжкото, нечистото, скандалното, избягвано от моралните жени пространство. В повестта, както и в разказа „Постолови воденици“, богомилската приказка за сътворението на козата от дявола е органично вплетена в художествената тъкан – приказка, създадена в духа на християнското виждане за това животно като символ на нещо нечисто и прокълнато. Не случайно то се явява притежание на поп Герасим. Сам той, осъзнавайки греха си, убива животното, което винаги и навсякъде го следи, но дяволът вече се е вмъкнал в самия него, а оттам не може да бъде изтръгнат.

И в двата разказа нечистата сила е разпозната, но прекалено късно. Единственият герой, който осъзнава наличието на нечистата примамлива сила, е поп Герасим. Още от самото начало той знае, че това което върши е греховно, но няма сили да надделее в тази постоянна и тежка борба с дявола. А последните му опити да го унищожи чрез убиването и на бика, са осмяни от Цековица, може би защото самата тя, като притежателка на нечистата сила знае, че борбата между доброто и злото, моралното и аморалното е вечна и не може да бъде прекъсната.

Йордан Йовков – Постолови воденици

(откъс)

Jordan Jovkov – Posztol malmai

(Részlet)

Марин се загледа в земята, замисли се и току теглеше с ръка ту една, ту другия си мустак, и двата увиснали и избелели от слънцето.

— Ще го убия! – извика той и от яд лицето му още повече се изчерви.

От вратата дядо Иван подаде бялата си глава.

— Кого ще убиваш? Пръча ли? Да те убий тебе света сирница с големия тулум! Я се остави.

— Не го ща аз, дядо Иване, не го ща! – завика Марин и сините му очи светнаха като челик. – Не ща такваз стока. Ти знаеш ли какво ми прави той мене? Като че дявол влезе под кожата ми, взе да се лъчи, да се губи, а когато е между козите, таз мушне, онази удари. Вчера пак се залъчи, гледам го... Ха, ей го! – извика Марин и посочи надолу. До воденицата на Върбана, край плета, вървеше пръчът.

Висок и попрегърбен, Марин се заспуца надолу, като държеше на рамото дългата си дрянова гега. След него вървяха кучетата му.

Пръчът беше се показал около градината, затова Марин тръгна нататък. Когато той мина на отвъдната страна и пое покрай плета, някой свирна зад него. Имаше в гората едно птиче, което изсвирваше тъй и стряскаше човека. Марин се обърна: между овошките в градината стоеше Женда и се смееше. Тя беше само на няколко крачки от него, отвъд плета.

— Ела, ела, Марине! – рече тя.

Марин се обърна. Беше още ядосан.

— Де е пръча – каза той, – още тука ще му свлека кожата. Баба Ана ми каза...

— Какво ти каза?

— Каза ми... зарад него, таквоз... човека ти се премазал, камъка паднал отгоре му.

Марин а földet bámulta, töprengett, és kezeivel hol az egyik, hol a másik bajuszát húzkodta mindegyre, melyek a naptól kifakulva csüngtek lefelé.

— Megölöm! – kiáltotta, és arca a dühtől még jobban elvörösödött.

Iván apó dugta ki ősz fejét az ajtón.

— Kit ölsz meg? A kecskebakot? Hogy téged verne meg inkább az isten! Hagyd békén! *Csak egy állat, mit akarsz tőle?*

— Nem úgy van az, Iván bátyám, nem úgy van az! – kiáltott fel Marín, és kék szemei acélosan csillogtak. – Nem kell nekem ilyen portéka. Tudod, mit tett velem? Mintha az ördög bújt volna a bőrébe, leválik a nyájától, csavarog, ha pedig a kecskékkal van, döfködi, szúrja őket. Tegnap is elcsavargott, láttam, hogy... Hé, ott van! – kiáltott Marín, és lefelé mutatott. Varbana malma mellett, a sövénynél ott járkált a kecskebak.

A sudár Marín ereszkedni kezdett lefelé a vállára vetett hosszú somfabot súlyától meggörnyedve. Kutyái követték. A kecskebak most a kert mellett tűnt föl, ezért Marín arrafelé indult.

Amikor a túlsó oldalra ért, és elindult a sövény mentén, valaki füttyentett mögötte. Élt ez erdőben egy madár, mely füttyével gyakran megijesztette az embereket, az füttyült így. Marín megfordult. A kertben a gyümölcsfák között ott állt Zsenda, és mosolygott. Csak néhány lépésre volt tőle, a sövény túloldalán.

— Gyere, gyere Marín! – mondta.

Marín visszafordult. Még mindig dühös volt.

— Hol van a kecskebak? – kérdezte. – Itt helyben megnyúgom. Ana anyó mondta, hogy...

– Mit mondott?

– Azt mondta, hogy miatta... a miatt a... agyonnyomott egy kő egy embert.

– Hagyd, Marin, hagyd! Valami rossz történt, azt gondold? Engem nyomott eddig az a kő, hadd nyomja most őt. Ezt mély hangon, komolyan mondta. Marin csodálkozva nézett rá.

– Mit nézel? – mosolyodott el, és újra fény gyúlt a szemében. – Gyere, gyere ide, mondok neked valamit. Nézd, ott az átjáró, gyere be!

Marin szót fogadott, és odament hozzá. Máskor is látta már Zsendát, de most valahogy teljesen másnak tűnt a számára: nem volt az arca se barna, se fehér, hanem rózsás, kerek. A szemei pedig – micsoda fekete szemek! A teste szinte tört előre, mintha szét akarná szagatni a ruháját. Marin nem gondolt már a kecskebakra. Nézte Zsendát, és nem tudta, mit mondjon.

– Tudod, mit mondok én neked, Marin? – szólalt meg Zsenda. – Mióta készülök rá, hogy megmondjam neked, csak eddig nem jártál erre. Hallgass ide, Marin! Adjál nekem két-három kecskebakirhát: szépeket, feketeiket, fényeseket. Van egy bundám, ahhoz kellene. Jaj, annyira szeretném magamra teríteni! Nézd, Marin, így...

És hogy megmutassa, hogyan terítené magára a bőrt, két kezével végigsimította testét a nyakától kidomborodó melléig, miközben ott állt a gyümölcsfák árnyékában nap-sugarakkal meghintve.

– Ugye adsz, Marin? – szólalt Zsenda, és mélyen a szemébe nézett. – Várj, gyere ide, az a boszorkány megint néz – mondta, amikor Ana anyó irányába tekintett. – Nézd, na persze, csak hogy legyen miről pletykálnia. Gyere, gyere ide! Zsenda elindult hátrafelé a gyümölcsfák és a facsemeték között. A fejekendője lecsúszott, a haja sűrű volt; maga után húzta Marint, és már nem is az arcába, hanem valahova fölé nézett. Azt suttogetta:

– Ugye, adsz nekem irhát, Marin?

– Adok, amennyit csak akarsz, annyit adok... – mondta Marin is suttogetva. A hangja rekedtnek és idegennek tűnt a számára.

Akárhogy is meresztgette a szemét Ana anyó, nem látta, hova tűnt el Marin és Zsenda a kertben, a gyümölcsfák között. Azt beszéltek, látta őket, Marint ezen az oldalon, Zsendát a sөvény túloldalán, látta őket a kertben is, de aztán eltűntek. Kicsit később a kútnál látta Marint. Vízet ivott, megtörülközött az ingujjába, aztán mintha a kezét a száján felejtette volna, a malom felé nézett vidáman, de valahogy csodálkozva és meglepetten is egyben. A malom körül ott járkált a kecskebak, Marin azonban nem nézett rá, és nem is próbálta megfogni. Ivott még egyszerűen a vízből, aztán a vállára vetette a botját, és kutyáitól követve elindult a bükkös felé, ahonnan már alig-alig hallatszott kecskéinek kolompolása.

– Нека, нека, Марине! Лошо ли станало, мислиш? Тоз камък мене притискаше, нека притиска сега него!

Тя изрече това с по-нисък глас и без усмивка. Марин я изгледа учуден.

– Какво ме гледаш? – засмя се тя и отново светлина заля очите ѝ. – Я ела, ела тук, да видиш какво ще ти кажа. Ей го прелеза, влез оттам!

Марин послуша и дойде при нея. И други път беше я виждал, но сега му се стори съвсем друга: нито черно, нито бяло беше лицето ѝ, но румено, кръгло. А очите ѝ – какви черни очи! Снагата ѝ избиваше навън, сякаш щеше да пръсне дрехите ѝ. Марин забрави за пръча. Гледаше я и не знаеше какво да каже.

– Знаеш ли какво ще ти кажа, Марине? – заговори Женда. – Откога се каня да ти го кажа, ама ти не дохождаш! Чуй, Марине... да ми дадеш две-три кожички, ярешки, хубави кожички, черни, лъскави. Имам едно кюркче, за него ми трябват. Ей тъй искам да ги туря. Гледай, Марине, ей тъй...

И за да покаже как щеше да тури кожичките, тя прекарваше двесте си ръце от шията надолу над изпъкналите си гърди, като все стоеше под сянката на овошките, поръсена със слънчеви петна.

– Нали ще ми дадеш, Марине – говореше Женда и го гледаше право в очите. – Чакай, ела насам, че оная вещица пак гледа – каза тя, като

погледна по посока на баба Ана, – какво ще види, ама на, само да има какво да приказва. Ела, ела насам!

Тя вървеше между овошките и фиданките заднишком. Ръченикът ѝ беше се изхулил и косата ѝ беше бухнала, водеше след себе си Марина и гледаше вече не в лицето му, а някак над него. И шепнеше:

– Нали ще ми дадеш, Марине, кожичките?

– Ще ти дам, колкото искаш ще ти дам...

Той също шепнеше. Гласът му се стори пресипнал и чужд.

Колкото и да заничаше, баба Ана не можа да види къде се изгубиха из овошките на градината Марин и Женда. Видя ги, когато приказваха, той отсам, тя отвъд плета, видя ги и в градината, но после ги изгуби. Малко по-късно видя Марина на чешмата. Той пи вода, изтри се с ръкава си и като че забравил ръката на устата си, загледа се към воденицата, весел, но някак учуден и изненадан. Около воденицата ходеше пръчът, но Марин нито го поглеждаше, нито мислеше да го прибере. След като пи още веднъж и два пъти вода, той метна на рамо гегата и сподирен от кучетата си тръгна нагоре към габъра, където едвам се дочуваха звънците на козите му.

Елин Пелин – Нечиста сила

(откъс)

Elin Pelin – Tisztátalan erő

(Részlet)

Владееше страшна юлска жега. Уморен от скитане из полето, Младен мина ливадите и влезе във върбалака при големия вир на реката, недалече от ханчето. Наоколо беше пусто. Не се мяркаше жива човешка душа. Младен седна край реката да си почине. Пред него спокойно бърбукаше речния вир като голям казан, който кривеше зад две стари върби, почти паднали над реката. Водата течеше лениво, сякаш и тя уморена от адската жега и тихо подлисваше и бърбукаше струите си. Водният дух сладко спеше на дъното и тихо дишаше. Младен се отмори, разгледа наоколо и като видя, че няма никой, съблече се, остави си дрехите в шубрака и тихо се гмурна във вира. Хладните струи прегърнаха младата снага и забягаха на голеси весели кръгове около нея. Той играеше с капките, които бризгаха около него, и се забавляваше, като се гуркаше на дъното като риба и пак изскачаше отгоре. После той излезе на плиткото, седна на един камък зад големите криви върби и почна полека да мие тялото си. Той приличаше на млад горски бог, любител на тишината.

Отведнаж той видя, че във вира падна нещо бяло, прилично на голяма топка сняг. Едри капки лиснаха наоколо и весел шум от бухтяща вода наруши мечтателната тишина на това кътче. Младен се повдигна предпазливо и погледна през клоните. Във вира цяла гола се къпеше Цековица. За миг дъхът замря в гърдите на Младен. Цековица плискаше водата, играеше като дете, потънала до над корема. Големите ѝ гърди, гъвкави и трептящи, се движеха тежко над водата, като два лебеди, носещи рози в човките си. Младен не се стърпя. Той бе твърде млад и твърде пламенен, за да може отдалеч да съзерцава голата женска красота. До главата му дойдоха лудешки и престъпни мисли.

Той се гурна като видра във водата, изскочи тихо при Цековица, сграбчи мокрото ѝ тяло силно до гърдите си. Уплашена, тя изпища силно, изплесна се като риба из ръцете му и побягна. Но когато с един крак стъпваше на брега, Младен се спусна и я улови пак.

— Не бягай... Аз съм! — запъхтян продума той, като я държеше силно до себе си.

Тя пухтеше във водата и се дърпаше.

— Пусни ме, Младене... Проклет да бъдеш! — почна тихо тя, изненадана, като позна своя приятел, когото дълго не бе виждала.

Реккенő júliusi hőség uralkodott. Mladen a mezőn járva jól elfáradt. Átvágott a réten, és betért a fűzesbe, mely a folyó hatalmas vízgyűjtője mellett, a fogadóhoz közel terült el. Körös-körül minden néptelen. Egy teremtet lélek sem mutatkozott. Mladen letelepedett a folyó partjára,

hogy szusszanjon egyet. Ott bugyogott előtte békésen a folyó vízgyűjtője, mint egy hatalmas kondér, két öreg fűzfa mögött kanyarogva, melyek szinte alázuhantak a folyóra. A víz lustán folydogált — mintha maga is fáradt lenne a pokoli hőségtől —, csendesen hömpölygött tova, pezsgő vízáramlatokkal. A víz szelleme édesdeden aludt a mélyben, és halkan pihegett. Mladen kipihente magát, körülnézett, és amikor meggyőződött róla, hogy egyedül van, levetközött, a ruháit a cserjésben

hagyta, és zajtalanul a vízgyűjtőbe merült. Hűvös áramlatok legyezték fiatal testét, és nagy, vidám gyűrűkben távolodtak tőle. Mladen játszott a körülötte röpködő vízcseppekkel, azzal mulatott, hogy lebukott a víz mélyére, mint valami hal, majd újból kibukkant. Később a sekély vízben leült egy kőre a hatalmas, görbe fűzfák mögött, és lassan mosni kezdte a testét. Olyan volt, mint egy fiatal erdei isten, a csend barátja.

Hirtelen úgy látta, mintha valami fehér esett volna a vízgyűjtőbe, valami nagy hógolyószerű. Hatalmas cseppek fröcskölte szerteszét, és csapdosó víz vidám zaja törte meg a hely ábrándos csendjét. Mladen óvatosan felkelt, és kinézett az ágak közül. A vízgyűjtőben Cekovica fürdött, anyaszült meztelenül. Mladennek elakadt a lélegzete. Cekovica úgy pancsolt, mint egy gyermek. A víz ellepte a csípejét, nagy, ruganyos mellei súlyosan rengtek a víz felett, mint két hattyú, rózsával a csőrében. Mladen nem tudott uralkodni magán. Túl fiatal és tüzes volt ahhoz, hogy csak távolról szemlélje a meztelen, szép női testet. Őrült, vétkes gondolatok borították el elméjét.

Úgy merült alá a vízbe, mint egy vidra, és Cekovica mellett bukkant fel hangtalanul, elkapta és odarántotta mellére a nő nedves testét. Cekovica ijedtében hangosan felkiáltott, kicsusszatt a kezei közül, mint a hal, és elszaladt. De amikor fél lábbal már a parton volt, Mladen rávetette magát, és ismét megragadta.

– Ne fuss! Ён vagyok az! – mondta lihegve, miközben erősen magához szorította.

Cekovica zihálva evickélt a vízben.

– Engedj el, Mladen... a fene vigyen el! – sziszegte meglepetésében, amikor felismerte rég nem látott barátját. Olyan volt, mint egy foglyul ejtett madár, amely nem akarja megadni magát.

– Engedj el!

– Ne ficáncolj!

Elkeseredett viaskodás kezdődött a kristálytisza folyómederben a két meztelen, gyönyörű test között. Cekovica úgy vorte a vizet a kezeivel, mint két evezővel, Mladent lökdösve. Ő azonban rátapadt, mint a pióca, erősen markolta, és harapdálta, ahol érte. Cekovica iszonyú dühében arcon harapta Mladent, a sebből két vékony sugárban kicsordult a vér, pirosra festette márványtestét. Cekovicának sikerült kisiklania a kezei közül, és kiugrott a partra. Mladen utána eredt, megint elkapta.

Meginogtak, szétcsúsztak, mint két harcoló vidra, és újból a vízgyűjtőbe zuhantak. Vízszikrák spricceltek messze a levelekre.

– Hagyj, Mladen... szégyelld magad!

– Nem hagylok. Megöllek, és aztán utánad halok.

– Idefigyelj! – nevette el magát Cekovica.

Egy pillanatra abbahagyták a harcot. Mindketten lihegték.

– Mit akarsz? – kérdezte Mladen.

– Emlékszel, mit mondtam neked?

Mladen Cekovica vállára hajtotta fáradtan a fejét, és azt mondta:

– A férjedről?

Mozdulatlanul álltak mindketten, különös márványszoborokhoz hasonlítottak, melyeket talán évszázadokkal ezelőtt tettek ide, a csendes vízgyűjtőben.

– Megteszed? – kérdezte, miközben ringó melleit hozzá-szorította.

Mladen testét édes mámor árasztotta el.

– Nem lehet... – sóhajtott fel szinte. – Képtelen vagyok embert ölni... Miért vagy ilyen kegyetlen? Szeretlek!

– Nem szeretsz, ha nem teszed meg...

– Ó! – sóhajtott fel újra.

Lelke az erős vágytól szorongatva dörömbölt melleiben, mint rab madár.

– Nem akarod?

– Nem tudom megtenni...

– Akkor hagyj! – kiáltott fel Cekovica, és durván a vízbe taszítva a fiút a szökkenet.

Mladen hanyatt vágódott, jól beütötte a fejét a szomorúfüz egy lehajló ágába. A fájdalomtól kábultan, kezével a szemét eltakarva tápáskodott fel, tüzes karikák táncoltak előtte.

Amikor felocsúdott és körülnézett, látta, hogy Cekovica eltűnt.

A fiatal fiú mélységesen bántotta Cekovica előtti gyengesége, sürgető vágyának szégyene és az egész eset, amely úgy tűnt tova egy pillanat alatt, akár egy álom; legyőzetett és megaláztatott benne a férfi.

Másnap reggel Geraszim atya halászhálóval a kezében indult el a fogadóból, a vízgyűjtőhöz ment halat fogni. Amikor belépett a fűzesbe, és a folyó közelébe ért, meglepetten megállt. Egy öreg fűzfán ott függött az övken-dőjére akasztva Mladen holtteste.

Тя беше като похитена птица и не искаше да се даде.

– Пусни ме!

– О, не бягай...

В бистрия вир се почна отчаяна борба между тия две голи, хубави тела. Тя биеше с ръцете, като с весла, водата и го буташе. Залепен като пиявица за нея, той я стискаше силно в обятията си и я хапеше, дето завърне. Разсърдена зле, тя го ухапа за страната и оттам потекоха две тънки струйки кръв и обагриха мраморното тяло. Тя сполучи да се изтръгне от ръцете му и да изскочи вън. Той изтича по нея и я улови на брега.

Те се огънаха и плъзнаха един от друг като две бореци се видри и паднаха отново във вира. Водни искри бризнаха далече по листата.

– Остави ме, Младене... засрами се!

– Няма да те оставя... Ще те убия и тук при тебе ще умра!

– Слушай! – засмя се тя.

Те спряха за миг борбата. И двамата дишаха дълбоко.

– Какво? – запита Младен.

– Помниш ли какво ти говорих?

Той уморено отпусна главата си на рамото ѝ и каза:

– За мъжа ти ли?

Така двамата стояха неподвижно и приличаха на чудни мраморни статуи, поставени от векове в тоя утихнал вир.

– Съгласен ли си? – попита тя, като натисна към него вълнуващите се свои гърди.

Сладка изтома дсе разля в тялото му.

– Не мога... – почти простена той. – Не мога да убивам... Защо си толкоз лоша? Аз те обичам!

– Не ме обичаш като не ме слушаш...

– Ах, простена отново той.

И душата му, натисната от страшни желания, биеше в гърдите му, като затворена птица.

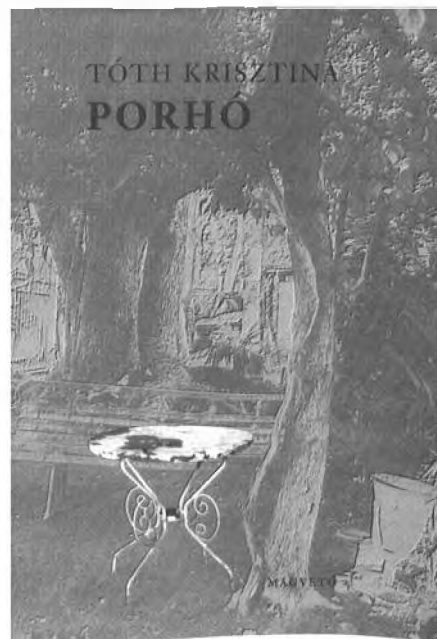
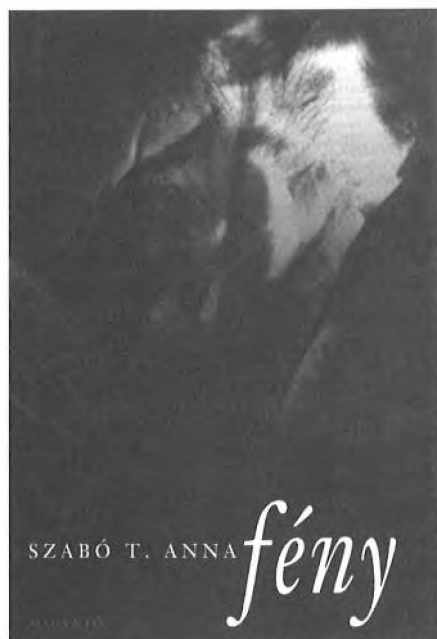
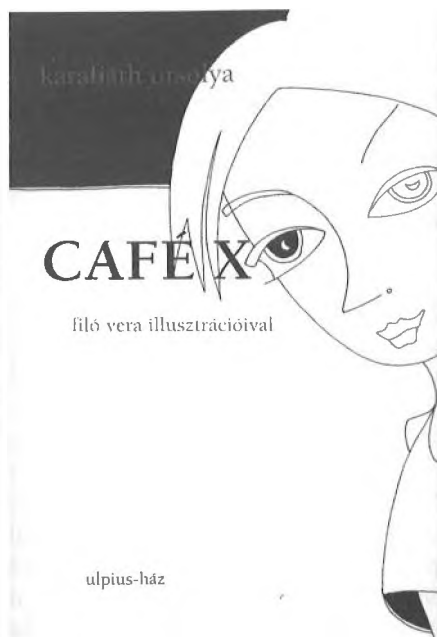
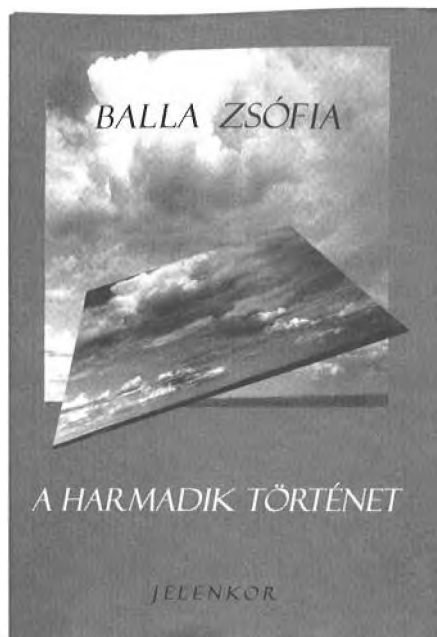
– Не искаш ли?

– Не мога...

– Тогава остави ме! – викна тя, бутна го силно във водата и изскочи вън. Той падна гърбом и удари тежко главата си в един клон, който се спущаше от падналите върби. Той се изправи зашеметен от болки и покри с ръце очите си, пред които в огнени искри се въртеше всичко наоколо му.

Като се окопити и погледна, видя, че Цековица беше изчезнала. И това младо момче се почувства тежко обидено от безсилието си пред тая жена, от срам пред своите настоятелни желания, от цялата тая случка, минала в миг, като сън и той, мъж, паднал победен и опозорен.

На другата утрина отец Герасим излезе от ханчето със серкме в ръка и отиде да лови риба във вира. Когато влезе във върбалака и приближи реката, той спря изумен. На една стара върба висеше обесен за пояса трупът на Младен.

Дьорд Сонди – Светлофакти Szondi György – Tényfények

Кристина Том

Ода за петдесетгодишните мъже

Къде сте, скъпи мои, влюбени мъже,
къде, къде са пишещите ви машини:
с пърхот и опадали коси между клавишите –
в какъв ли мрак сърцата ви потраква,
напомняйки: това е краят, тишината забучала
по оня път?

С гръб към огледалото огледах
задника си, как да кажа, не е същият,
но който и да си, аз все пак те желая,
все същият си, скъпи, все си същият,
мъж на четиресет, поел полека
към петдесет, усещаш го във кръста,
косите ти са вече заскрежени,
а пък засмееш ли се, ясно виждам,
че зъбите ти гният разкривени.
Когато ти дойде, трепереше ръката,
с която мажеш в кухнята филии.

И твоята трепереше, а сетне
по телефона и гласът ти беше разтреперан.
Защото обитавах всяка грозна
игла за вратовръзка в живота ми надупчен,
вав всяка куха обич ти живееш.
Мъжът на петдесет е сякаш сроден
с листата брезови, нападали по пътя,
с шумата, която в пламък синкав тлее,
но тайно лумва – огън в есенна градина,
и някак си невидимо присъства
нахлул подобно газ гризу в съня ми.

Превод: Едвин Сугарев

И тази книга е първа. От много гледни точки. Необичайна. На българо-унгарския фронт има изобилие от антологии, дори да вземем само последното десетилетие: много са (предимно унгарски автори на български), има и такава, в която български и унгарски поети участват заедно. Нещо повече: в сборника Три цвята / Három szín, предшестваш 22, също са представени еднакъв брой – там – петнайсет-петнайсет поета. В този случай гледната точка беше младостта, българите на унгарски, унгарците на български, в повечето случаи превеждайки се един друг (особеност на тази антология от 240 стр. е, че не получи унгарска подкрепа и видя бял свят с българска финансова помощ).

В томчето със заглавие „22 съвременни български и унгарски поетеси“ всъщност (имайки предвид само стихотворенията) на 128 страници следват една след друга избраните единадесеторки, представени средно с по 120 стиха. И българските, и унгарските творци – на български. Последните, естествено, в превод. Изданието е подпомогнато от Унгарския фонд на книгата и една холандска фондация. На корицата имената на съставителките: Пенка Ватова и Светла Кьосева. Дотук фактите, сивото описание, отбелязване на новото. Тънка е за антология, това е необичайно, че има само жени поети, само по себе си не е новост, че половината от авторите са публикувани на родния си език, а другата половина в превод – пример за това има и в практиката на издателство СОНМ, подготвило сборника. Книгата е част от поредица от подобни издания. Антологията бе представена както в България, така и в Унгария.

За сборниците, в които са представени повече автори, отговаря съставителят. За работата му може да се съди по списъка на включените в подборката. Когато авторите са единайсет-единайсет, естествено е мнозина от фаворитите по необходимост да отпадат. Ето защо не смятам за спортменско в такива случаи да се размахва списъкът на отсъстващите. Подборът винаги е доста субективен, особено – чета, че отговорните лица съвсем случайно са се спряли на цифрата единайсет – относително малцина са представители на една съвременна поезия.

Къде съм чел, кои са отговорните лица? В двата предговора на двете съставителки, „капитани на отбори“, в тяхната ars poetica. Необичайността на „22“ откривам и в тези признания. Защото какво пише между другото Пенка Ватова? Имала някаква вътрешна съпротива, когато трябвало да подбира, преценява въз основа на женскостта, нещо зароптало в нея... В крайна сметка направила своя избор без оглед на пола измежду тези, които са част от нейната ценностна скала, които чувства близки, които мисли, че разбира, и които – по стечение на

Кинга Фабо Не съм град

Не съм град: не съм осветена, и витрини
нямам. Изглеждам добре.
И добре се забавлявам. Нищо че
никой не ме е канил. Как ли
тук съм попаднала?

Ще направите всичко за мене, нали?
Нека бъде така! Щракването.
А мъничката играчка –
съпругата? Разполагам, разполагам се,
себе си разполагам.

И нека така си остане.
действам, защото ме задействат.
Само това мога да правя.
Безучастна съм.
И все пак липсва нещо.

И двамата мъже са си напълно отделно.
безкрайно пленително. Бъркотия в обилие.
Безпощадна и бавна.
Идва нов мъж: идеален на-
пълно. Няма да се задавя.

Няма да се задавя.
Прекалено е стойностен, че
така да се пропилее.
Виж, бих него избрала: да би само знаел,
че бих си избрала него,

ала не знае. Лунатик с милият.
И докрай да се пълни, в безлуние
е неизползваем, не успява да промени,
не мени никак
въртежа на стоманените топчета: блика,

избликва синевата прозрачна.
Понася единствено насилието, боях се,
че накрая ще добие форма
и ще моли да бъде насилен.
Наблюдавам безчувствено

повторното си раждане:
(да можех да го размекна!)
безотказно, гъсто, скимти. Потрудих се.
Сега – преходът.
Сега езерото брега си търси.

Превод: Пенка Ватова

Ез а könyv is első. Több szempontból. Szokatlan. Antológia van szép számmal magyar-bolgár fronton, ha csak az utóbbi évtizedet nézzük akár: több (főleg magyar szerzők bolgárul), még olyan is, amelyikben bolgár és magyar költők együtt szerepelnek. Mi több, a 22-t megelőző Három szín / Tri cvjata című gyűjteményben is azonos számban olvashatunk – ott – tizenöt-tizenöt költőt. Akkor a szempont a fiatalság volt, a magyarok bolgárul, a bolgárok magyarul szóltak meg, többször egymás írását ültették át a kötetbe foglaltak (a 240 oldalas antológia kivételssége, hogy magyar anyagi támogatás nem éltette, bolgár pénzből látott napvilágot).

A 22 kortárs bolgár és magyar költőnő címet kapott kötetében voltaképp (csak a verseket tekintve) 128 oldalon követik egymást a válogatott nemzeti tizenegyek átlagosan 120-120 verssorral. A bolgár alkotók s a magyarok egyaránt bolgárul. Az utóbbiak – természetesen – fordításban. A kötet megjelenését a Magyar Könyv Alapítvány s egy holland alapítvány szponzorálta. A címlapon az összeállítók: Penka Vátova és Szvetla Kjoszeva. Eddig a tények, a szürke leírás, az újdonság jelzése. Antológiának vékony, ez szokatlan. Hogy csupán nők költők sorakoznak benne, ez önmagában véve nem újdonság; hogy a szerzők fele anyanyelvén került a könyv lapjaira, a másik felük pedig tolmácsolásban – nos, erre az összeállítást megjelentető szófiai Szonm Kiadó gyakorlatában is van példa. Az ismertetett kiadvány is hasonló jellegű sorozat része. A könyv bemutatókat ért meg Bulgáriában, Magyarországon egyaránt.

A többszerzős versgyűjtemények felelőse a válogató. Munkája általában eleve megítélhető a kötetbe szerkesztettek lajstromából. Tizenegy-tizenegy szerző esetében természetes, hogy a sokszorosan több esélyes közül szükségyszerűen számosan kimaradnak. Nem is tartanám sportszerűnek ezért, ha bárki hiánylistát lobogtatna. Az összeállítás mindenkor jobbára szubjektív, kivált ha – úgy olvastam, szinte véletlenszerűen állapodtak meg az illetékesek épp az adott „tizenegyben” – viszonylag kevesen képviselnek egy kortárs költészetet.

Hol olvastam, kik az illetékesek? Nos, a két előszóban, a két összeállító „csapatkapitány” válogatói ars poeticájában. A „22” szokatlanságát ezen vallomásokban is tetten érem. Mert mit ír egyebek mellett Penka Vátova? Bizonyos belső ellenállást érzett, amikor arra vállalkozott, hogy a költőket a női mivoltuk alapján szelektálja, mérlegelje; berzenkedett... Kiválasztott végül, nemre való tekintet nélkül, olyan tizenegyet értékrendjéből, ranglistájából, akiket közelinek érez, akiket vélhetően ért, s akik történetesen – mégiscsak nők. Olyan költőnőket (nő költőket), akik „a kedvenceim, ezeket a verseket itt szeretem”. Tiszta sor.

Szvetla Kjoszeva indító mondatában kerek perec kijelenti, hogy nem szereti az antológiákat. Mert gyakran arctalanok; mert általában néhány vers nem adhat képet azokról a szerzőkről, akiket a hivatalos hullámverések épp a látótérben tartanak... (az utolsó hat szó a magam suta és kicsit képzavaros tolmácsolása Szvetla Kjoszeva azonos értelmű tiszta gondolatainak). A budapesti bolgár költőnő (Penka Vátova is az, neki is helye lehetett volna a bolgár összeállításban), a magyar „kapitány” még be-

csülettel hozzászói: nem tudott ellenállni a kihívásnak, hogy megmutassa mindazt, amit a magyar költészetben látott, átélte és megérezte az utóbbi évtizedekben, hogy úgy tolmácsolja e hangokat, ahogy a magyar „irodalmi térben” hallotta őket az adott időszakban. Itt a halk fenntartásom: ezen említett tér akusztikája bizony kicsit csalfa. Hogy mi szól benne, az nem a költők saját hangjától függ csupán. S mennyi a csöndes poéta... Summázva: két, kicsit rugódozó bolgár költőnő válogatott a nemzeti színek képviselőit kevesebb költőnőt teljesebbnek mondott bemutatkozással, egyikük a szeretettek közül, másikuk az irodalmi hangcsarnok szerint.

S született sokadik antológiaként egy új, kedves, olvasni jó. Nő költőktől. Hogy mi fán terem ez a kritérium, nem tárgya burjánzó mondataimnak. Nem kivételes szempont, minden irodalom állított már össze hasonlókat. A holland alapítvány feltétele bizonyára ez lehetett. Hasznos és tanulságos volt megfelelni neki. Gyarapodtunk bolgár nyelvterületen egy szép küllemű könyvvel. Egymás mellé kerültek bolgár szerzők, ezúttal egymást így egészítik ki, ez az új, és – megszólaltak bolgáru (ugyanazon borítólapokon belül) magyar költők. Ez végképp vadonatúj. Itt már nem lényegtelen azonban a tolmácsolás mikéntje. (Erről kisvártatva...) Nagyjából azonos terjedelemben kétszer szinte tucatnyian. Képviselnek kicsiben egy-egy nemzeti költészetet, össze is mérhetőek akár. Az összeállítás elve szerint azok szerepelnek a „22”-ben, akik a kilencvenes évektől máig alkotó résztvevői az adott irodalomnak. Generációk egymásutánja az 1938-ban született Takács Zsuzsától az 1976-os Karafiáth Orsolyáig. A bolgár névsor is követi ezt a nemzedékiséget. A magyar tizenegy további kilenc tagja: Ladik Katalin, Balla Zsófia, Rakovszky Zsuzsa, Fabó Kinga, Nagy Gabriella, Mesterházi Mónika, Tóth Krisztina, Szabó T. Anna és László Noémi. Panoráma a magyar nyelvterületről – határainkon innen és túl. Amennyiben ez lehetséges, a bolgár válogatás is tekintettel volt e tágasságra (Bulgárián kívülről azonban kevesebben gazdagítják a hazai irodalmat...) A magyar „csapat” mindegyik tagját ismerhette korábbról a versszerető és újságolvasó bolgár közönség, egy a kivétel: Fabó Kinga, új név az övé. Közülük e kötet előtt is a (bolgárra) legtöbbet fordított költő Tóth Krisztina. Ő szerintem az a versvilágú és költészettechnikájú alkotó a magyarok közül, aki a könyvön belül leginkább megtalálhatja bolgár társát: Krisztin Dimitrovát. Meglehetjük igazán azonban leginkább mi, meg – a bolgáru tudók. (E sorok billentyűzője – így alakult, s ez szinte magánhír – valamennyi bolgár költőnőtől fordított már magyarra, ismeri poézisüket s poétikájukat, de elemzésemben erre nem térek ki. Ekaterina Joszifova, Miglena Nikolcsina, Natalija Andreeva, Szilvija Csoleva, Virginija Zaharieva, Krisztin Dimitrova, Amelija Licseva, Elka Dimitrova, Olja Sztojanova, Szonja Nikolova, Marija Radulova – színek, világok.)

Igen, színek és világok tarkállanak bolgár szavakban a magyar költészetből is. Köszönhetően a fordítóknak. Hárman közülük (Csoleva, Vátova, E. Dimitrova) így kettős minőségben szerepelnek a hatvanhárom oldalon, Szvetla Kjoszeva, aki a legtöbb verssort szólaltatta meg anyanyelvén, a „maradék kétharmadból” is kiveszi részét: a nyersfordítás komiszan szép és nehéz munka, ha pontos

Анна Т. Сабо

Шаманска песен

ведрина и топла кожа
животът тупти
топли канари въздишат
вятърът е жив

и с отмерен тътен втасва
бълбука калта
в земния търбух ветрее
и бучат блатата

дъжд се рони гръм отеква
пясъчни сълзи
живият изражда мъртъв
вятърът свисти

Превод: Светла Къосева

Szabó T. Anna

Sámándal

elevenség bőremelegség
mozgásban az élet
forró sziklák sóhajtoznak
lelke van a szélnek

dobogással dagadással
bugyborog a sár
föld gyomrában szelek járnak
zubog a mocsár

eső pattog villám csattog
homokkőnny pereg
holtat vajúdik az élő
zúgnak a szelek

обстоятелствата – са жени. Избрала е поетеси (жени-поети), които са ѝ любими, чиито стихотворения харесва. Ясно и разбрано.

Още в първото си изречение Светла Кьосева направо заявява, че не обича антологите. Защото нямат физиономия, защото с няколко стихотворения не може да се изгради представа, за автори, които официалната вълна държи в центъра на полезрението... (последните седем думи са мой несръчен и донякъде мъгляв превод на ясните мисли с подобно съдържание на Светла Кьосева.) Българската поетеса от Будапеща (Пенка Ватова също пише, тя също би имала място в българската част...), унгарският „капитан“ добавя честно: не е устояла на предизвикателството, за покаже всичко онова, което е видяла, преживяла и почувствала в унгарската поезия през последните десетилетия..., да предаде гласовете така, както ги е чула в унгарското „литературно пространство“ през съответния период. Тук ми е тихото възражение: акустиката на гореспоменатото пространство е малко измамна. Какво прозвучава там зависи не само от гласа на поета. А колко много са тихите поети... Обобщавайки: две съпротивяващи се български поетеси са подбрали малък брой поетеси, представителки на националните трикульори, с намерението да бъдат представени по-пълно, едната измежду своите любимци, а другата – в литературната акустика.

И се е родила поредната антология – нещо ново, мило и приятно за четене. От жени поети. Що за критерий е това, няма да бъде предмет на избуялите ми изречения. Гледната точка не е изключителна, всяка литература е създавала нещо подобно. Навярно това е било и изискването на холандската фондация – полезно и поучително е било да реализира. Обогатихме се с една книга с добра външност на български. Един до друг български автори, допълвайки се взаимно – и това е новото – с унгарските, които заговарят на български (затворени между кориците на една книга). Това наистина е съвсем ново. И не е без значение преводът. (За това след малко...) Приблизително в еднакъв обем две дузини (без малко). Представяват в миниатюрен вид една национална литература, съизмерими са. Според принципа на съставителите в „22“ са включени тези, които от началото на деветдесетте години до днес са участвали в литературния живот. Поредица от генерации от родената през 1938 г. Жужа Такач до Оршоя Карафиат от 1976. Българските имена също следват принципа на поколенията. Останалите девет от унгарската единадесеторка са: Каталин Ладик, Жофия Бала, Жужа Раковски, Кинга Фабо, Габриела Над, Моника Мещерхази, Кристина Тот, Анна Т. Сабо и Ласло Ноеми. Панограма от целия унгарски говорещ регион – откам и отвъд границите. Доколкото е възможно българският подбор също се е съобразил с тази пространственост (макар че са по-малко тези, които ообогатяват българската литература извън България...) Почти всички участници в унгарския „отбор“ са вече познати на четящата и обичаща поезия българска публика с едно изключение: Кинга Фабо, тя е ново име. Най-превеждана и досега (на български) е Кристина Тот. Според мен, измежду унгарските поетеси, тя е тази, която по отношение на поетичния си свят и техника на писане, намира в най-голяма степен своето българско съответствие (в рамките на книгата) в лицето на Кристин Димитрова. Можем да го открием по-скоро ние, както и знаещите български. (Чукащият по клавишите тези редове – по стечение на обстоятелствата, новина от частен характер – е превеждал на унгарски език всички български поетеси, познава поезията и поетиката им...

Tóth Krisztina

Óda az ötvenes férfiakhoz

Hol vagytok ó, ti drága, szerelmes férfiak,

és hol van, hol van írógépetek:

hulló hajszállal és korpával volt tele

a billentyűk között – milyen sötétben kattog

a szívetek,

hogy ez a vége most, vagy ez a zúgó csend

az út felé?

Néztem háttal a tükörben a

fenekem, mit mondjak, nem a régi,

mégis iszonyúan kívánlak, bárki légy,

mindig te vagy csak,

te drága, negyvenéves férfi,

aki lassan

ötven leszel, a hátad érzi,

elég rendszeren öszülsz, és

ha mosolyogsz, látni

hogy szemfogaid rohadnak.

Remegett a kezem, amikor eljöttél és

a konyhában a kenyeret kentem.

Remegett a kezed is később

a hangod is a telefonban.

Mert benne élsz te minden ronda

nyakkendőtüben, egész átbökött

életemben, minden légüres

szerелеmben. lakásban,

lépcsőházban, a szagokban.

Az ötvenes férfi mint

lehullott nyárfalomb az úton,

avar, mely lassan gyullad és kékes füsttel ég,

de felsugárzik titkosan, mint kertben őszi tűz,

és láthatatlan van jelen,

álomban bányalég.

Fabó Kinga

Nem vagyok város

Nem vagyok város: nincs fényem, nincs kirakatom. Jól mulatok.

Jól mulatok. Pedig
nem hívtatok. Hogy
kerültem ide?

Bármit megtennétek értem; ugye?
Ám legyen! A rajtaütés.
És a kis játék-
feleség? Berendezem, berendezem, berendezem
magam.

És a berendezés marad.
Működöm, mert működtetnek.
Csak működni tudok.
(Nem jelentek semmit.)
Mi hiányzik mégis?

Hiszen külön-külön mind a kettő férfi.
Örökös búbáj. Bő összevisszaság.
Lassú, könyörtelen.
Jön egy újabb: majdnem tökéletes-
re sikerült. Lenyelem.

Őt is lenyelem.
Ahhoz ő értékes, hogy így
pazarolja magát.
Pedig őt választanám: ha tudná,
hogy őt választanám.

De nem tudja. Holdkóros a drága.
Hiába ven teli: Hold nélkül használ-
hatatlan, nem változhat,
nem változtat,
ahogy az acélgolyók forognak: árad,

árad a kék.
Erőszakot tűr csak magán, féltem,
hogy végleg összeáll, és
erőszakot kér.
Egykedvűen nézem

újjászületésem:
(ha megolvasztanám!)
makacs, sűrű, nyávgó. Megdolgozták
most átmenet.
Most tó: partot keres.

но няма да се спирам на това в своя анализ. Екатерина Йосифова, Миглена Николчина, Наталия Андреева, Силвия Чолева, Виргиния Захариева, Кристиан Димитрова, Амелия личева, Елка Димитрова, Оля Стоянова, Соня Николова, Мария Радулова – цветове, светове.)

Да, цветове и светове пъстрейт в български думи и от унгарската поезия. Благодарение на преводачите. Трима от тях (Чолева, Ватова, Е. Димитрова) участват в двойна роля на шейсет и три страници, Светла Кьосева, която е персърдала на родния си език най-много от стиховете, е поела своя дял и от останалите две трети: онази жестоко прекрасна и трудна работа по подстрочниците, когато е точна и вдъхновена. Такава е. Единственото изключение: почти всичко от Кристина Тот е преведено от Едвин Сугарев. Мъж и голям майстор на стиха. Нека се знае: както унгарският език е в състояние да предаде всеки създаден на чужд език поетичен бравур, така е и с българския. Българските преводачи едва ли са били поставени на изпитание: Елка Димитрова и Светла Кьосева пресътворят равностойно на български шамански напев, лунно стихотворение или коледна песен. Няма защо да отричам, че тъй или иначе, вече изказах устно мислите си за книгата на две нейни представяния. В тези етюди споменах и за темите, сега ще бъде по-пестелив: изчерпвайки обема, който си бях определил. Възможно най-кратко. Един от поетичните обекти на унгарските поетеси, както може да се забележи и от заглавията, е градът. Констатация, неслучайна. Българските поетеси често пишат за дома, за семейството, за къщата, за любимите (в сборника), и това е белег за женственост, макар че и родът в българската граматика ги издава веднага.

Стиховете в сборника ни казват много за съвременното състояние на днешната унгарска и българска поезия, за модерния инструментариум и според намерението на съставителките, за различията между поколенията в общото търсене на пътя. Не може да се каже всичко. На земята още не се е родила такава антология, пределно многозначително обобщавам казаното, банално. И мъдро. Ето ти – хоп! – още един сборник. С български букви – отбрани плодове. Също... Поуки, навярно от полза, все за някого. За нас са вързали.

Оршоа Карафиат

Всичко, което трябва да се знае за забравянето

1.

Цветът се напластява върху друг цвят,
ликът се откроява на пейзажа:
чертите ти тъй събирам и приглаждам –
хармония от грешките ти правя.

Което виждаш или си представяш,
материя е гъвкава, покорна.
Готова да заеме всяка форма,
за да се вмести в новия ти поглед.

Чертите ти събирам и приглаждам,
контури-сенки само да останат.
Поглеждам те – цял-целеничък станал;
ей тъй сега те гледам, най-безстрастно.

2.

Подобно с вкусовете с теб ще стане,
билото все се подновява.
Жлъчта игра е, сладостта минава,
но себе си навсякъде откриваш.

Тъй както в задушевна стара група:
прехвъркват намеци неясни.
Поанти скрити, чак смехът ти гасне –
че времето към спомена оттича

и в случките едни и същи
билото все се подновява -
с теб влакът в Таормина заминава
или стопираме след някой фестивал...

3.

Несетно всичко е еднаква музика.
В концертна зала или в празни стаи.
Отделна дума или жест случаен –
кое е по-красиво, май не знаем.

Несетно всичко е еднаква музика,
нахвърляни, размити ноти.
Пласът ти, смееш ли се или хохаш,
сродява шепота и тишината.

И както дните ни, унили доводи,
чието стихване е толкоз бавно.
Взех Пинк Флойд, третата на Малер незабавно –
и тъй, съвсем безмълвно ги заслушах.
*

[Да те забравя като звезден прах.
Земя, вода и огън както се забравят.
И то е красота, сияе-пада –
жив образ на небесната Кола.]

Превод: Елка Димитрова

Karafiáth Orsolya

Minden, amit a felejtésről tudni kell

1.

Ahogy a színbe másik szín kerül,
ahogy egy tájképből az arc kiválik:
vonásaid szétbontom, rendezem –
hasonlósággá váltom át hibait.

Amit csak látsz, vagy elképzelni tudsz:
könnyű anyag, hajlékony, engedelmes.
Már bárminek formáját felveszi,
hogy illeszkedjen új tekintetedhez.

Vonásaid szétbontom, rendezem,
míg már csupán árnyék-kontúrja van.
Aztán megnézték, mindent összeértve;
csak nézlek most, egészen arctalan.

2.

Végül olyan lesz, akár az ízek:
mi volt, az újra, s újra összeáll.
Csípése játék, édessége múlt,
de önmagára bárhol rátalál.

Mint egybeérett, régi társaságban:
röpködnek érthetetlen fél szavak.
Belső poénok, kínos is nevetni –
időnk emlékezés nyomán halad,

s az ismételhető történetekben
mi volt, az újra, s újra összeáll;
Megunt vonatra vársz Taorminában,
vagy stoppolunk egy fesztivál után...

3.

s lassanként minden egynemű zene.
Üres szobákban, és koncert-teremben.
Akár a szó, akár egy mozdulat –
már nem tudom, melyik szólhatna szebben.

Lassanként minden egynemű zene,
kottája kézzel írva, elmosódva.
A hangodat, mikor nevensz, veszekszel,
a suttogást a csönddel összehozza.

Mint napjaink, a fáradt tételek,
melyeknek lassú halkulása van.
Betépve Pink Floyd, Mahler harmadikja –
csak hallgatom, egészen hangtalan.

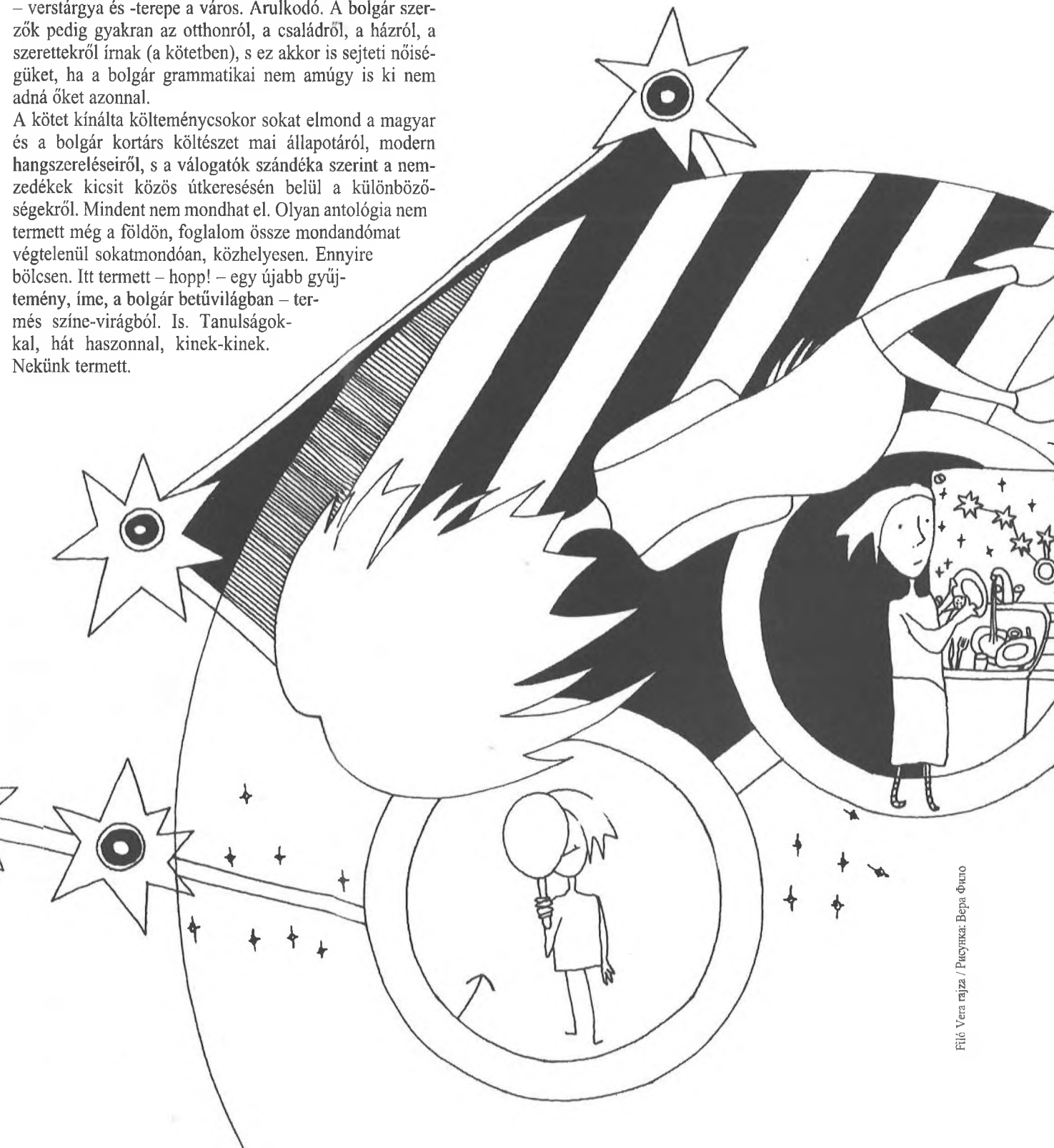
[Felejtselek csilla-szerű anyaggá.
Tűzzé, földdé. Vízé felejtselek.
Szépség ez is, ragyogva és lehullva -
valódi kép a Göncölök helyett.]

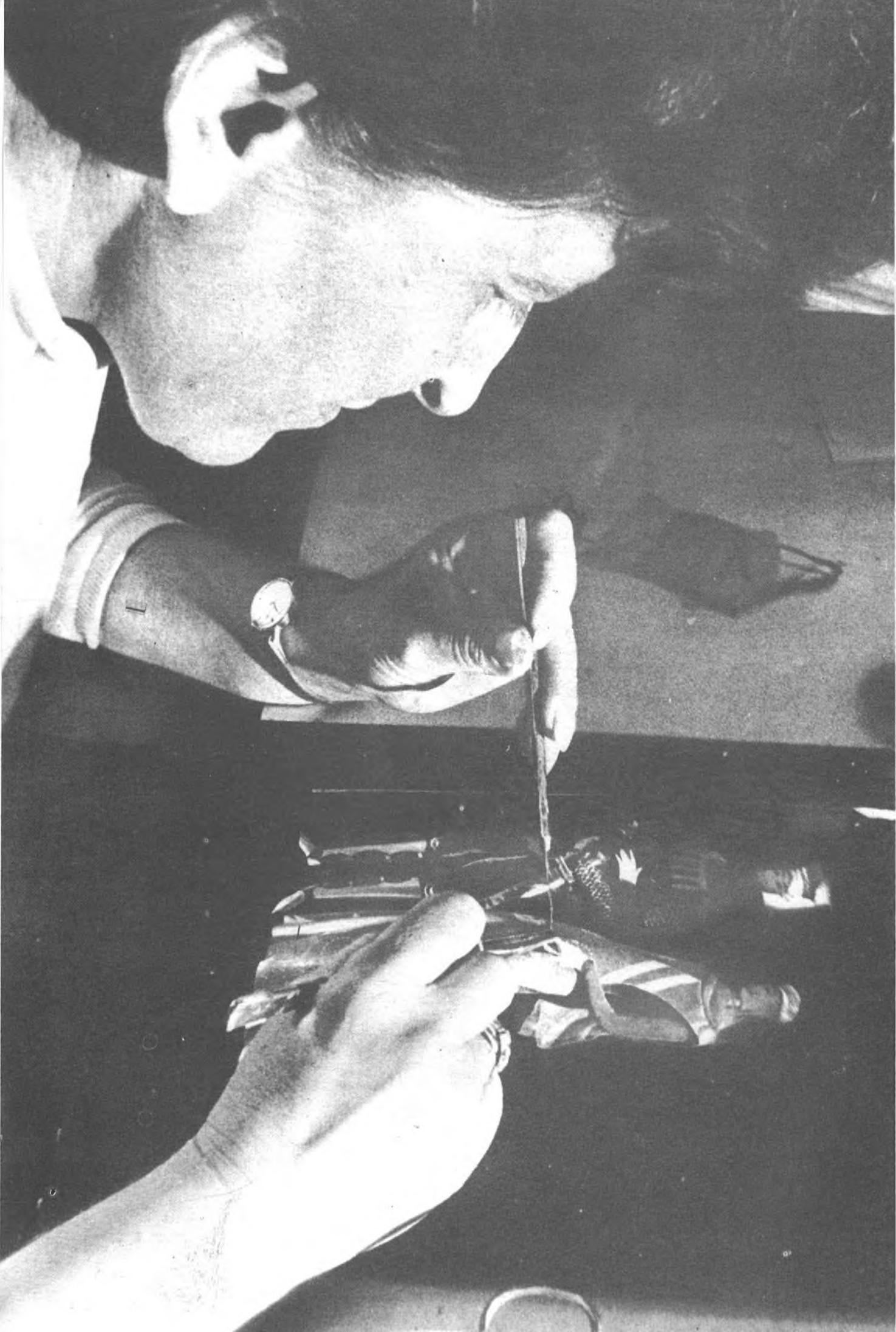

és ihletett. Az. Egyetlen a „kakukktojás”: Tóth Krisztina csaknem valamennyi opusát Edvin Szugarev ültette bolgár. Férfiú, jeles költőmester. Lehet tudvalevő: amiként a magyar nyelv képes minden idegen nyelven született poétikai bravúrt visszaadni, ugyanígy a bolgár is. Próbára azonban ezúttal a bolgár verstolmácsolók alig is tétettek: Elka Dimitrova és Szvetla Kjoszeva sámanharsanást, holdas verset és karácsonyi éneket egyaránt egyenértékűen dallott át bolgár. Bizonyára Szugarev is virtuskodott volna, ha tudja. Mit tagadjam, előszóban két bemutatón is elmondtam így-úgy gondolatfutamaim e könyvről. Egy szóetűd a témákról is szólt, most leszek szófukarabb: fogytán a magamnak szánt terjedelem. A legkurtábban. A magyar költők egyik – már a címekben is megfigyelhető – verstárgya és -terepe a város. Árulkodó. A bolgár szerzők pedig gyakran az otthonról, a családról, a házról, a szerettekről írnak (a kötetben), s ez akkor is sejteti nőiségüket, ha a bolgár grammatikai nem amúgy is ki nem adná őket azonnal.

A kötet kínálta költeménycsokor sokat elmond a magyar és a bolgár kortárs költészet mai állapotáról, modern hangszereléseiről, s a válogatók szándéka szerint a nemzedékek kicsit közös útkeresésén belül a különbözőségekről. Mindent nem mondhat el. Olyan antológia nem termett még a földön, foglalom össze mondandómat végtelenül sokatmondóan, közhelyesen. Ennyire bölcsen. Itt termett – hopp! – egy újabb gyűjtemény, íme, a bolgár betűvilágban – termés színe-virágból. Is. Tanulságokkal, hát haszonnal, kinek-kinek. Nekünk termett.

Ася Събева-Юричкай

Мозайки от една изложба

(Картини, спомени и мисли към възобновяването на една изключителна колекция
– „История на костюма и модата“ на Вера Мачева-Ганчева)

Juricskayné Szabeva Aszja

Mozaikok egy kiállításról

(Képek, emlékek és gondolatok egy különleges gyűjtemény: Vera Macseva-Gancseva:
A kosztüm és a divat története felújítása kapcsán)

Vera Macseva-Gancseva személye jól ismert azok számára, akik követik a bolgár színház fejlődését, emellett munkássága már a bolgár díszlettervezés múltjának is része. Festőművészi, díszlettervezői és dekoratőri tevékenysége mellett még egy jelentős területen alkotott maradandót: az öltözködés (a kosztüm és a divat) történetének szakavatott művelőjeként. Hosszú éveken keresztül elfeledett, kihasználatlan, alulértékelt és elhanyagolt opusa most újra napvilágra került a szófiai Nemzeti Történeti Múzeum kiállítótermeiben.

A sötét keretben elhelyezett féldombormű figurákat kollekciónak formájában mutatják be, ezek a szerző húszévi alkotómunkáját ölelik fel. Két nagy ciklust alkotnak: A kosztüm és a divat története, illetve A bolgár kosztüm története. A kiállított tárgyak műalkotásként és színházi előadások kellékeiként is, mind elgondolásukban, mind gyakorlati és művészeti kivetelésük terén egyedülállóak. Emellett szemléltető munkák is – a művészet, ezen belül az öltözködés és a divat történetének illusztrációi. Szerzőjüknek nemcsak nemzetközi elismerést hoztak, hanem a kosztüm és a divat területének szakavatott elméleti és gyakorlati kultúr-, illetve művészettörténészévé tették. A gyűjteményeket virtuóz precizitással és történeti hitelességgel, jelentős mennyiségű tudományos és fényképanyag alapján állították össze, és a hetvenes évek folyamán igen nagy érdeklődést váltottak ki. Sikerral mutatták be a kiállítást önállóan nemcsak Bulgáriában (Szófia, Plovdiv, Várna, Rusze, Burgasz, Sztara Zagora), hanem külföldön is (Kelet- és Nyugat-Berlinben, Budapesten, Miskolcon, Pozsonyban, Bécsben).

Tudományos szócikk a Humboldt-enciklopédiában
Vera Macseva-Gancseva *Divat* című tudományos írása, amely német nyelven jelent meg az ötkötetes Művészeti

Za тези, които следят развоја на българския театър, името на Вера Мачева-Ганчева е добре познато и е част от историята на българската сценография. Известна като художник, сценограф, декоратор, тя се издвaja с още едно голямо постижение и забележителност – като ерудиран историк из областта на облеклото – на костюма и модата. Дълги години забравен, неизползван, неоценен, загърбен, трудът на авторката отново излиза „на яве“; този път в изложбените зали на НИМ гр.София.

Миниатюрните полупластични „фигурини“ поставени в тъмни рамки са изработени под формата на колекции, които авторката твори в продължение на 20 години. Включени са в 2 големи цикъла: „История на костюма и модата“ и „История на българския костюм“. Те са уникални със своя замисъл, практическо и творческо изпълнение като художествени произведения и модели предназначени за театрални постановки. Но те са и нагледни творби – илюстрации към история на изкуството, в частност на облеклото и модата. Те донасят на авторката не само международно признание в областта на художественото и сценографско изкуство, но я определят и като значителен практик и теоритик – изкуствовед и културен историк на костюма и модата.

Колекциите са изработени с виртуозна прецизност, историческа достоверност на базата на обширен събран снимков и научен материал и предизвикват през 70-те години на XX в. огромен интерес. Успехът съпровожда експонирането им в самостоятелни изложби не само в България (София, Пловдив, Варна, Русе, Бургас, Стара Загора), но и в чужбина (Берлин, Западен Берлин, Будапеща, Мишколц, Братислава, Виена и др.)

Научна студия „мода“ в Хумболтовата енциклопедия

Научната студия „Мода“ на Вера Мачева – Ганчева, публикувана на немски език в том III от 5-томния Лексикон на изкуството, е задълбочено изследване из история на костюма

до 70-те години на XX в., което засяга най-вече историята на европейската мода, но има отпратки към околните, тясно свързани с Европа, райони.

Тя се появява като признание и оценка на специалистите в областта на история на изкуството и модата, които я поканват да вземе участие в Хумболтовото издание като ерудиран практик и автор.

В студията си авторката поставя понятието „мода“ (от латински „modus“ – определен начин, маниер) на научна основа като явление, разкриващо влиянието на определени „стилове“ при обществените контакти: в езика, в приложените изкуства и в други области на културата. Модата е понятие от теорията на облеклото и костюма.

От една страна се конкретизира понятието „мода“ като временно появяване на различни „стилове“ в облеклото, козметиката, фризьорството. Тези стилове зависят най-вече от новото за всяко историческо време производство на материали и стоки, предназначени за обличане, ползвани предимно от социално издигнатите, елитарни и богати слоеве на обществото. Но те са и резултат на социални, исторически и идеологически процеси. Модата е повлияна от естетическите идеали на епохата, от духовно-културното развитие на обществото, от икономиката и др. фактори.

От друга страна, авторката сравнява „модното“ с „народното“ облекло, което има ограничен географски обхват, тъй като народната носия е регионална, тя е по-консервативна и по-бавно променяща се.

„Модното“ облекло дава възможност за индивидуализиране на личността чрез предпочитания към определен костюм. То е свързано с идеала на дадената епоха.

„Народното облекло“, „носията“ от своя страна е подчинено на законите на колективното, регионално и местно идентифициране и се формира на базата на фактори като труд, морал, религия, история, производителни сили, климат.

Колекция „История на костюма и модата“ и нейната концепция

Колекцията „История на костюма и модата“ е постоянна експозиция в залите на Националния исторически музей в София – Бояна. Откриването на възстановената изложба става на 18 декември 2002 г. Тя представя облекла, които се разгъват в последователен исторически, етничен и социален план от първобитната епоха до 70-те години на XX век. Образците са подредени в исторически и хронологичен ред.

При изработването на фигурините авторката се е стремил да отчете някои важни фактори, залежали в работата ѝ като концепция – антропологическия, етническият социалния и функционалния.

Антропологическата принадлежност на хората, цвета на кожата на прототипове е много добре изявена и е постигната антропологична характеристика и физиономатика в предаването чертите на лицето при различните човешки раси. Без да

Lexikon третият том, igen elmélyülten foglalja össze XX. század hetvenes éveit az európai kosztümök történetét, emellett utalásokat tartalmaz az Európával szoros kapcsolatban lévő területekről is. A Humboldt-lexikonban való publikálási lehetőséggel ismerik el a divat- és művészettörténet szakemberei Vera Macseva-Gancseva elméleti és gyakorlati munkásságát.

Tanulmányában a szerző tudományos szempontból vizsgálja a divat („módi” – a latin *modus* szóból, jelentése meghatározott mód, stílus) jelenségét, amely bizonyos „stílusok” – nyelvi, iparművészeti vagy a kultúra más területéről származó – hatását tárja fel a társadalmi kapcsolatok terén. A divat az öltözködés és a kosztümök elméletének fogalma. A szerző egyrészt a „divat” fogalmát úgy határozza meg, mint a különböző „stílusok” időszakos megjelenése az öltözködésben, a kozmetikában

vagy a fodrászatban. Ezek a stílusok javarészt a mindenkorai társadalom számára elérhető új – az öltözködést szolgáló – anyagok és áruk termelésének függvényei, használatuk leginkább a társadalmi rendlétra tetején álló, gazdag és elit rétegek privilégiuma, de emellett e stílusokat még társadalmi, történelmi és ideológiai folyamatok is befolyásolják. A divatra hat a kor esztétikai ideálja, a társadalom szellemi és kulturális fejlettsége, gazdasága stb. A szerző másrészt összeveti a „divatos” öltözködést a „népi” öltözködéssel, kitérve ez

utóbbi korlátozott földrajzi kiterjedésére, ugyanis a népviselet regionális jellegű, konzervatívabb és lassabban változó. A divatos öltözködés egy adott viselet előnyben részesítésével lehetőséget ad a személy egyéniségének hangsúlyozására, továbbá kapcsolódik az adott kor szépségideájához. A népi öltözködés (népviselet) ezzel szemben a kollektív, regionális és helyi tudatnak rendelődik alá, és olyan tényezők hatására formálódik, mint a munka, az erkölcs, a vallás, a történelem, a termelő erők vagy a klíma.

Az A kosztüm és a divat története című kollekció és annak koncepciója

Az *A kosztüm és a divat története* című tárlat a Nemzeti Történeti Múzeum állandó kiállítása Szófia Bojana kerületében, amit felújítása után, 2002. december 18-án nyitottak meg. Történeti és időrendi sorrendben mutatja be az öltözködés történetét a kőkorszaktól egészen a XX. század hetvenes éveit. A figurák kidolgozásakor a szerző több fontos – antropológiai, etnikai, társadalmi és funkcionális – tényezőt vett figyelembe, munkájának alapkonceptióját ezek alkotják.

Az emberek antropológiai hovatartozása, a prototípusok bőrszíne igen kifejező, emellett az antropológiai és arcberendezési sajátosságok is megmutatkoznak a különféle

ембтипуосок арцаинак bemutatásakor. Anélkül, hogy egyedi vonásokat tükröznének, az arcok, arckifejezések, szemek, hajtípusok, testtartások, a karok megmerevedett gestusai, a lábak, a fej és a többi testrész helyzete magukért beszélnek; illetve arról a történelmi korról, kulturális régióról és társadami rétegről szólnak, amelyhez tartoznak. Antropológiai jellegű még az egyes társadalmi rétegek – uralkodók, papi rétegek, harcosok, munkások, termelők, kereskedők és mesteremberek – bemutatásának módszere is. Az etnikai hovatartozás is hangsúlyosan jelenik meg a miniatűrök kidolgozásában. A viseletek az eurázsiai kultúrkör népeinek öltözékeit mutatják be, továbbá a velük kapcsolatban álló Kis-Ázsia, Perzsia, az arab világ, a szkíták, a parthusok, illetve Kína és India ruházatát. Keletről nyugatra haladva ismerteti a kollekció az ókori Görögország, Etrúria, Róma, majd a szláv, a germán, a kelta népek után a nyugat-európai területek (franciák, itáliaiak, spanyolok, angolszászok) öltözékeit. Láthatóak még az ókori népek: egyiptomiak, kisázsiaiak, perzsák, etiópok, zsidók, föníciaiak, trójaiai, frígek, görögök, etruszkok, rómaiak, parthusok, szkíták, dákok, kelták, gallok, arabok, indiaiak, kínaiak stb., történelmi viseletei, ahogyan a népvándorlás korabeli népek (germánok, frankok, szlávok, bolgárok, törökök stb.) ruházata is.

A különböző divatirányzatok koncepciójának kidolgozása követi a nagy birodalmak – Római Birodalom, Bizánc, Frank Birodalom – megalakulását; továbbá a kulturális, vallási és politikai mozgalmak felbukkanását Európában (reneszánsz, reformáció és ellenreformáció, barokk, francia forradalom, rokokó, klasszicizmus, puritanizmus, biedermeier, szecesszió, illetve a XX. század divatirányzatai). A szerző néhány nemzeti ihletésű nyugat-európai divatirányzat kialakulását is bemutatja, mint a „spanyol divat”, divat „à la française”, „à l’anglaise”, „à la polonaise”, amelyek nemcsak az adott országban terjednek divatstílusként, hanem a szomszédos régiókban is.

A társadalmi szerkezetet a különböző szociális rétegek és rendek (parasztok, katonák, nemesek, illetve uralkodók) eltérő öltözködési szokásainak bemutatása reprezentálja. Például egymás mellett mutatja be a kiállítás a római arisztokraták és a plebejusok öltözékeit vagy a középkori nemes lovagok és harcosok lovagi páncéljait, továbbá az orosz bojárok és az egyszerű parasztok (muzsikok) ruházatát. A 18. századi részben pedig láthatók a francia népi tömegek ruhái és velük kontrasztban a francia nemesi és uralkodó rétegek fenséges öltözékei.

A gyűjtemény funkcionális koncepciója szorosan kapcsolódik a ruhák rendeltetéséhez és használatához, az őket viselő ember hasznára betöltött szerepükhöz. Fontos, hogy milyen alkalomra készül egy adott ruha, és ki fogja

nosyаt портретни черти, лицата, мимиката, очите, косите, стойката на тялото, застиналата жестикулация на ръцете, положението на краката, главата и частите на тялото при „фигурините“ говорят сами за себе си, за историческата епоха, културните райони и социалната прослойка към които принадлежат. Антропологически е подходът и към обособяване на обществените слоеве – владетели, жреческа прослойка, войни, работници, производители, търговци и представители на различните професии.

Етническата характеристика е намерила дълбоко отражение при изработката на миниатюрите. Костюмите са представителни за народите от Евразийската културна област с принадлежащите към нея райони на Мала Азия, Персия, арабския свят, скитите, партите, Индия, Китай. В посока от Изток на Запад колекцията се придвижва през античните Гърция, Етруския и Рим, през славянските и германски народи,

келтите и преминава към западните райони на Европа – към облеклото на французи, италианци, испанци и англосаксонци.

Показани са историческите облекла на древните етноси – египтяни, малоазийци, перси, етиопци, евреи, финикийци, троянци, фригийци, гърци, етруски, римляни, парти, скити, даки, келти, гали, китайци, индийци, араби и др., както и по-късно появилите се – след Великото преселение на народите – народности: германи, франки, източни славяни, руси, българи, турци и др.

Развитието на модните стилове е разработено концептуално, следвайки възникването на големите империи – Римската империя,

Византия, Франкското царство, разпространението на културните, църковните и политическите движения в Европа – Европейския ренесанс, Реформацията и Анти-реформацията, Френската революция, времето на Барока, Рококо, на Класицизма и Пуританизма, на Бидермайера, Сецесиона, както и модерните линии на XX в.

Авторката представя оформянето на няколко свързани с етноса модни движения в Западна Европа като „испанска мода“, мода „à la française“, „à la polonaise“, „à l’anglaise“, които се разпространяват като стил не само в тези страни, но обхващат и съседни региони.

Социалният разбор е представен чрез отграничаване на облеклото на отделни социални прослойки и съсловия – селяни, военни, аристокрация и владетели, и тяхното облекло, различаващо се по социален и съловен белег. Например, последователно са представени костюми на римски аристократи патриции и на римския плебс, няколко рицарски костюми – доспехи на военната аристокрация и бойците на Средновековието, костюмите на руски боляри и на руските мужици – селския народ. От XVIII век са представени костюми на френското простолюдие и царствените костюми на френската аристокрация и владетелите.

Функционалната концепция на колекцията е тясно свързана с предназначението и използването на дрехите, с тяхната служба в интерес на човека, който ги носи. Важно е за какъв случай е

предназначена дрехата и кой ще я носи. Царственият, празничният, ритуален, ежедневен, работен, професионален повод дава широка рамка на различните костюми и тяхната функция. Функционално неудобни в модата костюми, наложени по един или друг начин в живота, бързо се заменят при промяна на обществените отношения с нови дрехи, по-практични или по-подходящи за определен начин на живот и труд. Авторката не случайно въвежда термина и понятието „работно облекло“, като съществена част от облеклото на специализирания труд в обществото. Друга функция е естетичността на модата и вкусовите критерии при използване на облеклото. Идеалът за подражание оказва голямо влияние върху развитието на модата, която не винаги е свързана с естетическото, защото и самото понятие за естетичност се променя. Най-голямото постижение на авторката в естетичния аспект е самото представяне на колекцията, която е неповторима поради тънкия усет, сензитивност и нюансиран подход към красивото и художественото.

Оценката

Ето какво казва критиката в лицето на изкуствоведа Вера Динова-Русева, по онова време научен сътрудник в Института за изкуствознание при БАН и старши преподавател по история на изкуствата във ВИТИЗ „Кръстьо Сарафов“:

„В изложбата „История на костюма“ Вера Мачева-Ганчева експонира 262 фигурици, проследяващи развоя на костюма от първобитното общество до наши дни (70-те години на XX в.) В релефни полумакети с автентична точност е предадено развитието на облеклото, като са засегнати почти всички стилни модни направления. Използвани са оригинални творби от всички епохи – стенописи, вазопис, кавалетни картини, миниатюри, статуи, релефи и др.

Костюмите не са предназначени за конкретна пиеса и дадени герои, поради което не е вложено лично тълкуване на образа, налагащо се при проектиране на костюмите за определена постановка. Разработен е един постоянен образец, от който ще се родят при нужда индивидуализирани варианти.“

Спомени – хронология

Най-достоверен образ за авторката на колекциите и нейното завидно творчество дават спомените – хронология, предоставени ми от нейните племеннички и наследници на творчеството ѝ – потомствените сценографи Красимира Врингова и Владимира Врингова. Те се явяват приемници и продължители на творчеството ѝ и на семейната традиция. Ето какво разказват спомените, подредени хронологично: Вера Мачева е родена на 23 септември 1921 г. в София. Майка ѝ, Гинка Мачева, е завършила Актърската школа в Берлин.

viselni. A fenséges, az ünnepi, a rituális, a hétköznapi, a munkás vagy iparosi viselési alkalom tág keretet biztosít a különböző öltözékeknek és annak, hogy szerepüket betöltsék. A divatos, ám kényelmetlen és nem funkcionális viseletek, amelyeket ráerőltetnek a hétköznapi életre, a társadalmi viszonyok változásával gyorsan más, praktikusabb vagy az adott munkának és életmódnak jobban megfelelő öltözékre cserélődnek. A szerző nem véletlenül vezeti be a „munkaruha” fogalmát mint a társadalomban elvégzett szakmunka lényeges alkotórészét. Másik szempont a divat esztétikai értéke és az öltözködés ízlésbeli kritériumai. Az utánzás ideálja erőteljesen befolyásolja a

divat fejlődését, azonban nem mindig kapcsolódik az esztétikumhoz, ugyanis maga az esztétikum fogalma is állandóan változik. A szerző legnagyobb érdeme az esztétika terén magának a gyűjteménynek a bemutatása, amelynek egyedülállósága a szépnek és művészeknek finom érzékű, szenzibilitású és árnyalt bemutatásában rejlik.

A fogadtatás

Vera Dinova-Ruszeva művészettörténész, aki annak idején a Bolgár Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetének tudományos munkatársa és a Krasztjo Szarafov Színművészeti Főiskola művészettörténeti adjunktusa volt, így ír kritikájában: „Az *A kosztüm története* c. kiállításon Vera Macseva-Gancseva 262 figurát mutat be, amelyek a kőkorszaktól napjainkig (a XX. század hetvenes éveiiig) követik nyomon az öltözködés fejlődését. A domború félmakettek autentikus pontossággal szemléltetik a ruházkodás

változásait, bemutatva szinte minden divatstílus-irányzatot. Felhasználta az adott korokból származó eredeti műalkotásokat, mint a falképek, vázarajzok, képzőművészeti alkotások, miniatűrök, szobrok, domborművek stb. Maguk a kosztümök nem egy meghatározott színdarabhoz vagy annak hősei számára készültek, ezért hiányzik az alakok egyedi értelmezése, amely egy konkrét színhazi bemutatóhoz szükségeltetik. A szerző egy állandó prototípust dolgozott ki, amelyből szükség esetén megszülethetnek a személyre szabott változatok.”

Emlékek és időrend

A gyűjtemény szerzőjéről, illetve csodálatraméltó munkásságáról a leghitelesebb képet az időrendbe foglalt emlékek adják, amelyeket két unokahúga és egyben művészetének örököse – Kraszimira és Vladimira Vringova, örökletes

дизлеттервезő – бocsátott rendelkezésemre. Őк мőвészетének és а családй hagyомánýnak is átвевőй és folytatőй. Időrendй sorrendben az emlékek az алáббйакат őрйзтék meg.

Vera Macseva 1921. szeptember 23-án szőлетett Szőфйában. Эдесаныя, Ginka Macseva, а берлинй Сйзмнőвészети Исколában végzett, мйг апя, Sztrasimir Macsev, аз апрйлыскй фелкелész харкосайнак leszármazottяя, йсмерт сйнхазйй фештőмőвész, акй а шőфйай Мőвészети Акадёмйан végzett, dolgozott а шőфйай Nemzeti Сйнхазьбан és мёг шáмос bulgáрийай вйдékй сйнхазьбан йс. Vera Macseva már korán elkezd apяának segйteni, elvégзй аз оласз йсколát Szőфйában, klasszikus szakágon. Кёсőбб, сйнхазйй ёлмёныekkel теле, Nőrnbergbe utazйк, ахол фелвётелт nyer а мőвészети акадёмйára. Háром ёв után meghívást kap а вйлághírő Emil Pirchan professzor osztályába, Бёсsbe, ахол товáбб-fejlesztй теhetségét és szakмай йсмеретейт. 1945-ben тёр vissza Bulgáрийába, ахол апяявал, йллетве őнállóан йс dolgoзйк. Felesleges lenne felsorолнй шáмталан bemutatőяят а драмай сйнхазьбан, аз оперáбан, аз опереттсйнхазьбан vagy а бáбсйнхазьбан. Теhетсёге és precйзйтáса Bulgáрийа-

Баща й, Страшимйр Мачев, потомък на поборнйцы от Априлското вьстание е йзявен театрален художник, завършйл е Художествената Академйа в Софйа, работйл е в Народноя театър, Софйа, й в театри йз цяла Бьлгарйа. Вера Мачева отрано започва да помага на баща сй, завършва Итальянското учйлыще в Софйа – класйческй профйл. Закърмена с театър, заминава за Нюрнберг, където е приета в Художествената Академйа. След 3 годинй е поканена в класа на световно-йзвестнйа проф. Емйл Пйрхан от Художествената Академйа вьв Вйена. При проф. Пйрхан Вера Мачева развива таланта сй й ерудицията сй. През 1945 г. се връща в Бьлгарйа. Работй с баща сй й самостоятелно. Излышно е да се споменава многобройнйте й постановкй в драматйчнйа театър, в операта, оперетата, кукленйа театър. Талантът й прецйзността й я правят търсен сценограф в Бьлгарйа. Работй с всйкй йзвестнй режйсьори на времето. Участва в йзложбй, печелй много награды. Достатъчно е да споменем, че за нея й сценографскйте й решенйа пйше в Хумболтовата енциклопедйа. Нейн проект за „Дванайста нощ“ се намира в Шекспйровйа музей в Англыа, заслужыл мястото сй там с оригиналност, свежа творческа йдея й великолепна реализация.

szerte igen keresett díszlettervezővé teszik. Együtt dolgozik korának szinte minden ismert rendezőjével. Kiállításokon vesz részt, számos díjat nyer. Elég megemlíteni, hogy róla és díszlettervezői megoldásairól a Humboldt-enciklopédia is írt. Az ő díszletterve a *Tizenkettedik évszázáról* látható az angliai Shakespeare-múzeumban, e projekt eredetiségével, friss alkotói ötleteivel és gyönyörű kivitelezésével vívta ki e helyet magának.

Vera Macseva egy nagyszerű ember és nagy szaktekin-tély, Ivajlo Gancsev felesége lesz. 1956-ban kiteleptítik őket Burgaszba. Tizenegy éven keresztül Vera Macseva arra kényszerül, hogy csak a Burgaszi színháznak dolgoz-zon. Ebben az időszakban (akár jó, akár rossz) fogan meg benne az az ötlet, hogy az öltözködés történetével kezd-jen el foglalkozni. Évek so-rán ez az érdeklődés tovább mélyül.

A történelmi időszak, amelyben a szerző dolgozott

Az elkövetkezendő évek, amelyekben Vera Macseva serényen alkotott, egybe-esnek a bolgár művészet, díszlettervezés, színház és tudomány új irányvonalával, amelynek célja részletesen feltérképezni a bolgár (törté-nelmi, etnikai, városi, falusi, regionális és nemzeti) ruha-viseletek gyökereit, illetve a divat és a népviselet, az elit társadalmi rétegek és a népi öltözködési szokások közötti kapcsolatokat. Ebben az értelemben Vera Macseva-Gancseva egyedülálló gyűjte-ménye is beleillik az öltözködés kutatásának általános tendenciájába. Így komplex elméleti és gyakorlati munka folyik, eltérő szempontok – történészi, díszlettervezői, a színháztörténész, a néprajzkutatói – érvényesítése mel-lett. A színpad és a színház mellett, a viseletek történe-tének feldolgozásakor olyan, a modern bolgár öltözkö-désben is hasznosítható új formák, stílusok és divatele-mek megtervezése is felmerült, amelyek kapcsolatosak a régebbi vagy újabb történelmi korok viseleteivel, de megfelelnek a modern kor követelményeinek is. Az akkor lefolytatott viták igen sokrétűek, felölelik mind a törté-nelmi, mind a modern öltözködés és az új tendenciák témakörét, és fontosak az öltözködés és a divat általános története szempontjából is. Vita tárgyát képezi a nemesi és a cári viseletek bizonyos elemeinek átkerülése a népviseletekbe vagy a folklór és a népi öltözködés a néptől az elit felé irányuló demokratizáló hatása. Élenk vita bonta-kozik ki a „szokaj” (a Gabrovo és Veliko Tirnovo környé-ki kendőkötési szokás) kapcsolatáról a második bolgár főváros, Veliko Tirnovo udvari köreinek divatjával; a „jamurluk” felsőruha eredetéről és összefüggéseiről a bolgár etnikum trák elemeivel; a bizánci hatásokról a bol-gár viseletekben (női ruhánál a „szukman”); a népvisele-tek török-bolgár és szláv elemeiről vagy az újjászületés kori városi öltözeteknél fellelhető török hatásokról. Ez

Omъжва се за един прекрасен човек и голям ерудит – Ивайло Ганчев. През 1956 г. ги изселват в Бургас. Цели единайсет год-ини Вера Мачева е ограничена да работи само в Бургаския театър. Тогава, за добро или за зло, ѝ хрумва идеята да се занимава по-задълбочено с история на костюма. В тези години интересът ѝ към тази интересна материя все повече се засилва.

Историческата епоха, в която твори

Следващите години – години на усилен труд за Вера Мачева – съвпадат с една нова тенденция в българското изкуство, сце-нография, театър и наука – да се проучат задълбочено коре-ните на българското облекло – историческо, етническо, градско, селско, регионално и национално, влиянията и

взаимодействията между мода и народен костюм, между елитарните обществени слоеве и народното облекло и носия. В този смисъл, можем да поставим уникалните колекции на Вера Мачева-Ганчева в съзвучие с общата тенденция за изследване на костюма.

Така теоритически и практически се работи комплексно, като се прилагат различни гледни точки – на истори-ка, изкуствоведа, сценографа, теат-роведа, етнографа. Освен за сцената и театъра, въпросът за история на облеклото се разработва и във връз-ка с намиране на нови форми, сти-лове и модни елементи в съвреме-ното българско облекло, свързани с ранни исторически или по-късни костюмни елементи и да отговарят

на връзката история (минало) – съвременност (настояще).

Споровете, които се водят по онова време са многостранни, както на историческа тема, така и за съвременното облекло и новите тенденции. Те са от интерес за общата история на облек-лото и модата. На дискусия се подлага въпросът за преминава-нето на елементи от аристократическото и царско облекло към народното или за демократичното влияние на фолклора и на-родното облекло в посока от народа към елитарния слой. Развихря се спора за т. нар. „сокай” (женско високо забраждане от Велико Търновско и Габровско) и връзката му с дворцовите среди на втората българска столица Велико Търново, за произ-хода на връхната дреха „ямурлук” и връзката с тракийския ет-ническите субстрат на българския народ, за византийските вли-яния в българското облекло (сукмана), за прабългарски и сла-вянски елементи в народното облекло, за по-късни влияния от турския костюм в градското възрожденско облекло и т.н. Това помага за обширното разглеждане на въпроси из селското и градско, средновековно, възрожденско и съвременно облекло, като ги поставя на широка сравнителна основа. Това са раз-лични социални, етнически, исторически, обществени гледни точки на българския, балканския, славянски, европейски и извъневропейски костюм.

Спомени

Близо 20-годишни задълбочени проучвания, анализи, съпос-тавяне на факти от различни източници, детайлно проучване на хиляди репродукции от творци от цял свят, хиляди нейни рисунки, раждат идеята ѝ да покаже в най-концентриран вид, с

пластични средства развитието на костюма и модата през вековете. Нейната прецизност и ерудиция, талант и изключително трудолюбие, огромната по мащабите си предварителна подготовка раждат уникалната ѝ колекция „История на костюма и модата“. Работейки по 15-20 часа на ден, тя извайва полуобемни „фигурини“, съчетава характерните за всяка епоха материи, модните десени за всеки стил и етнос, характерните бижута и аксесоари. Отсяла само „златните зрънца“ от огромния исторически материал, тя представя виртуозно и синтезирано есенцията. При изработването на фигурините използва тъкани от памук, вълна, лен, коприна, синтетика. Рисува десени, подбира дантели, галони. Обувките са от кожа, ризници и панцери са изработени от алуминий, мед, кожа. Бижутата са със синтетични скъпоценни камъни. Важно е да отбележим, че Вера е спазвала фактурата на тъканите и другите материали да отговарят на мащаба на човешката фигура.

При експониране на тази ѝ изложба, зрителите са омагьосани. Пред тях сякаш оживяват хора от различни народи и векове. В тъмните кутии-рамки меко блесят коприните и кожите, хвърлят искри диамантите. Всичко, което е изработено изглежда като непипнато с ръка.

По-късно, през 70-те години се открива следващата експозиция – „История на българския костюм“. Тя обхваща и костюмите на племена и народи, живяли по нашите земи. Проследява разволя на уникалната българска носия в различните краища на страната ни през векове, разкрива влиянието на модата на съседни нам народи и т.н. Втората ѝ изложба отново предизвиква огромен интерес.

Изложбите обикалят цяла България. Показани са в Българските културни центрове в Европа – Чехия, Словакия, Германия, Унгария, Австрия. Навсякъде са посрещнати с огромен интерес. Зрителите изписват стотици страници, за да изразят адмирациите, възхищение и благодарност. Пред изложбените зали има опашки (нещо нехарактерно за такава изява), удължава се работното време.

Очевидци, работили в Будапеща по представянето на колекциите, още говорят за огромния интерес и дългите опашки пред входа на Българския културен институт на ул. Андраши 16, които от деня на откриването на изложбата всеки ден са изпъвали пространството пред входа на изложбената зала. Потокът от хора не е свършвал от сутрин до вечер. И тук се налага да удължат работното време на галерията, за да може през нея да премине големият поток от хора, ценители на изкуството и красивото, специалисти и обикновени хора, дошли да видят нещо ново, една напълно непозната до тогава творческа полупластична – миниатюрно изработена колекция из световната история на облеклото.

леhetővé teszi, tágas összehasonlítási alapra helyezve, a falusi és városi, a középkori, újjászületés kori és modern öltözködési szokások kérdéseinek széles körű vizsgálatát. Így a bolgár, a balkáni, a szláv, az európai és az Európán kívüli öltözeteket több oldalról, társadalmi, etnikai és történeti szempontból lehet vizsgálni.

Висзаемлэкезések

Közel húsz év elmélyült kutatás és elemzés, számos forrás tényeinek összehasonlítása, a világ minden tájáról származó művészek több ezer reprodukciójának elmélyült tanulmányozása, a szerző több ezer saját rajza együttesen adják azt az ötletet, hogy a lehető legtömörebb formában, plasztikai eszközök segítségével mutassa be a kosztüm és a divat fejlődését az évezredek folyamán. Vera Macseva-Gancseva precizitása és szakmai hozzáértése, tehetsége és kivételes szorgalma, illetve az arányaiban óriási előkészítő munka hívja életre az *A kosztüm története* című egyedülálló gyűjteményét. Napi 15-20 órás munkával a művész féldomborműveket készített, továbbá összeállította az adott korra jellemző anyagokat, az adott stílushoz

és etnikumhoz tartozó divatmintákat és hozzájuk tartozó ékszereket és kiegészítőket. Az óriási anyagból csak az „aranszemcséket” válogatta ki, virtuóz módon mutatta be és szintetizálta a lényegeset. Az alakok kidolgozásához gyapot-, gyapjú- és műszálas szöveteket, lent és selymet használt. Anyagmintákat rajzolt, csipkékét és szegőszalagokat válogatott. A cipők bőrből, a vérték és páncélingek alumíniumból, rézből és bőrből készültek. Az ékszerekhez szintetikus dragaköveket használt fel. Fontos megjegyezni, arra is ügyelt, hogy az anyagok szövetmintája méretében igazodjon az emberi alakok nagyságához.

A kiállítás bemutatása elbűvölte a nézőket, olyan volt, mintha szemük láttára elevenedtek volna meg a letűnt korok emberei és a különböző népek képviselői. A sötét dobozkeretekben lágyan csillognak a selymek és bőrök, szikráznak a gyémántok. Egy-egy részlet mintha nem is emberi kéz műve lenne.

Később, a hetvenes években nyílik meg a következő kiállítása: A bolgár kosztüm története minden olyan nép és törzs viseletét magában foglalja, amely a bolgár földet lakta. Nyomon követi benne az egyedülálló bolgár népviselet fejlődését a bolgár területek egy-egy szegletében az évszázadok folyamán, illetve feltárja a szomszédos népek divatjának hatásait. A második kiállítás is óriási si-

керт hozott. Mindkét kiállítást bemutatják Bulgária-szerte, illetve bejárják Európa több bolgár kulturális központját is (Csehország, Németország, Magyarország, Ausztria). Mindenütt óriási érdeklődéssel fogadják. A nézők több száz oldalt írnak tele, hogy kifejezzék csodálatukat, nagyrabecsülésüket és hálájukat. A kiállítótermek előtt sorok kígyóznak (ami nem jellemző az ilyen eseményekre), meg kell hosszabbítani a nyitvatartási időt. Azok a szemtanúk, akik Budapesten intézték a kollekciók bemutatását, még most is emlegetik az óriási érdeklődést és a hosszú sorokat az Andrassy út 16. alatti Bolgár Kulturális Központnál, amelyek a megnyitó napjától kezdve mindennap a kiállítóterem bejárata előtt kígyóztak. Az emberek áradata reggeltől estig tartott. Itt is meg kellett hosszabbítani a galéria nyitvatartási idejét, hogy be tudja fogadni a művészetet és a szépet értékelő emberek, a szakértők és az egyszerű látogatók nagy tömegeit, akik azért jöttek, hogy valami újat, egy addig ismeretlen, művészileg kidolgozott, miniatűr féltáblák kiállítást lássanak a világ öltözködésének történetéről.

Újabb visszaemlékezések

„A kiállítások népszerűsége igen nagy szakmai elismerést hozott Vera Macsevának. Híres szakértőkkel került kapcsolatba (mint pl. Erika Till Németországból), akiket lenyűgözött a lényegretörő, történelmileg hiteles és egyedülálló kidolgozottságú, *A kosztüm és a divat története* című gyűjtemény, amely 13 évszázadot és a világ szinte minden népét magába foglalta. Szakmai visszhangja folytán így igen keresetté válik.

Végül a szófiai Iparművészeti Múzeum kíváráolta az *A bolgár kosztüm története*-t, míg az első gyűjtemény évtizedeken keresztül porosodott Vera Macseva műtermében. A kilencvenes évek folyamán megpróbáltuk megtalálni a kíváráolt gyűjteményt, de mind a mai napig nem sikerült a nyomára akadni.

Azt az óriási munkát, amellyel a két kiállítást létrehozta, a szerző könyvben foglalta össze. Nagynénénk 2001. május 19-én elhunyt, anélkül, hogy kiadhatta volna gazdagon illusztrált, több évtizedet felölelő életművét, amely nyomdakész állapotban van. Ez a könyv 187 színes illusztrációjával és 647 rajzával igen tekintélyes, elmélyült munka, amely hasznos, örömet és tudást adhatna nemcsak festőművészeknek, színházi szakembereknek és egyetemistáknak, hanem mindenkinek, akit a történelem, a divat

Спомени

„Благодарение на популярността на изложбите Вера Мачева става призната за проучванията си в тази област. Установява контакт с известни експерти, като например Ефика Тил, Германия и др., които са впечатлени от представената без излишна бързина, исторически правдиво, уникално изработена „История на костюма и модата“, обхващаща периода от тринайсет века и народите от целия свят. Те търсят нейното мнение и експертна оценка.

В края на краищата Музеят за приложни изкуства в София откупува „История на Българския костюм“. Първата изложба

стоя десетилетия скътана в ателието ѝ.

През 90-те години потърсихме къде се намира откупената колекция. Така и до днес не можем да открием и следа от нея.

Огромният труд, вложен в тези изложби е синтезиран в книга. На 19 май 2001 г. лея почина, без да може за издаде богато илюстрирания си дългогодишен труд, който е готов за печат. Тази книга със 187 цветни илюстрации и 647 рисунки е забележителен, задълбочен труд, който би донесъл полза, удоволствие и знание, не само на художници, театрални и студенти, но и на всички, които се интересуват от история, костюм и мода. За съжаление не можем да намерим спонсор, за да види „бял

свят“ тази книга, която съдържа един човешки живот, изпълнен с труд, талант и ерудиция.“

Още спомени

„На лея ѝ бе мъчно, че изложбата стои затворена в кашони в ателието ѝ. Едва когато почина, нашата приятелка Елена Бояджиева, художник-сценограф, успя да уреди забравената колекция отново да види бял свят във фойето на НИМ „Бояна“. Благодарни сме на НИМ „Бояна“, че я открихме в чест и памет на лея за нейната годишнина. Направихме паната за нареждането на изложбата, отпечатахме плакати. На 18 декември 2002 г. при повторното си откриване изложбата отново предизвика същите емоции у публиката. Щастливи сме, че макар и временно трудът и животът на лея ни отново е достояние на тези, за които са били предназначени – за хората.

Не сме дарили изложбата, защото може да я постигне съдбата на откупената. Дано намерим възможност да издадем книгата и да организираме постоянна експозиция с нейната изложба, рисунки и проекти на лея и дядо, а, защо не, и наши – ние сме третото поколение сценографи в този род.

И още спомени

По време на изложбата през 1978 година в София руският композитор Балакирев сутрин чакаше да се отвори изложбената зала на ул. „Раковски“, влизаеше, сядаше в един ъгъл и съзерцаваше докато затворят. Така, в продължение на близо един месец, той идваше всеки ден, По-късно (близо година след това) се обади на леля и ѝ каза, че нейната работа го е вдъхновила и е написал голямо музикално произведение за България и нейната изложба, която е била приета много добре и в Русия.

Мозайката

Музикалните асоциации с „Картини от една изложба“ на руския композитор Модест Мусоргски не са случайни. Музика, изобразително изкуство, текст, ваятелство са си взаимодействали винаги, неразривно свързани чрез езика на изкуството – зрителино, слухово, сензитивно. Неповторимата искряща красота на една изложба – това са редки и затова скъпоценни „златни зрънца“ на голямото изкуство, които отварят очите и душите на хората.

és a kosztüm témája érdekel. Sajnos még nem sikerült támogatót találniunk, hogy napvilágot láthasson ez a könyv, amely egy munkával, tehetséggel és szakmai elhivatottsággal teli élet lenyomata.”

Мég több visszaemlékezés

„Nagynénénk rendkívül szomorú volt, hogy a kiállítás bedobozolva porosodik a műtermében. Csak halála után, sikerült elérnie közös barátnőnknek, Elena Bojadzsieva díszlettervező festőművésznék, hogy az elfeledett kollekciónak újra bemutatásra kerüljön a Nemzeti Történeti Múzeum bojanai épületének előcsarnokában. Nagyon hálásak vagyunk az NTM bojanai munkatársainak, hogy befogadták a kiállítást, amelyet nagynénénk emlékére és halálának évfordulójára sikerült megnyitnunk. Elkészítettük a vásznakat, amelyekre a képek kerültek, kinyomtattuk a meghívókat. A kiállítás újbóli megnyitóján, 2002. december 18-án, hasonló érzelmeket váltott ki a közönségből, mint annak idején. Boldogok vagyunk, hogy, még ha csak ideiglenesen is, de nénénk élete és munkássága újból az emberek birtokába került, akiknek végül is készült. Nem adományoztuk oda a gyűjteményt, mert attól tartunk, hogy a kivásárolt kollekciónak sorsára juthat. Szeretnénk kiadni a könyvet és egy állandó kiállítást szervezni a gyűjtemény, illetve a nagynénénk és nagyapánk rajzaiból, és – miért ne! – bemutatnánk a saját munkáinkat, hiszen mi már a díszlettervezők harmadik nemzedéke vagyunk családjunkban.”

És még több emlék

„Szófiában 1978-ban a kiállítás alatt Balakirev orosz zeneszerző minden reggel arra várt, hogy megnyíljon a Rakovszki utcai kiállítóterem, majd bement, valamelyik sarokban leült és addig szemlélődött, míg be nem zártak. Egy egész hónapon keresztül minden áldott nap eljött, később (úgy egy évvel azután) felhívta nagynénénket, és elmondta neki, hogy munkája egy Bulgáriáról és a kiállításról szóló zenemű megírására ihlette, amelyet igen melegen fogadtak Oroszországban.”

Mozaik

A zenei asszociációk Modeszt Muszorgszkij orosz zeneszerző Egy kiállítás képei című művével egyáltalán nem véletlenek. Zene, képzőművészet, szöveg, szobrászat mindig kölcsönösen hatottak egymásra, a művészet nyelve – a látvány, a hallásélmény és az érzékelés – elválaszthatatlanul összeköti őket. Egy kiállítás megismételhetetlen tündökő szépsége, ezek a nagy művészet ritka és ezért igen drága „aranyzemcséi”, amelyek kinyitják az emberek szemét és feltárják lelküket.

Menyhárt Krisztina fordítása

Юдит Сас

Затворническа комедия в Студио К

От двете страни на решетките или кой е свободен и кой роб?

Szász Judit

Börtönkomédia a Stúdió „K”-ban

Rácson innen és túl, avagy ki szabad és ki a rab?

Сократész, a Kr. e. 470-ben született utcai filozófus máig a leghíresebb ebben a műfajban, pedig soha egy sort le nem írt magvas gondolataiból: Platón közvetítette őt onnan az antik Athénből az emberiség számára – róla írt színdarabot a bolgár Sztefan Canev. A szerző e szabad szellemű férfi utolsó éjszakáját jelenítette meg a Stúdió K-ban most bemutatott darabjában. Sократész, aki a szofistákkal (is) küzdött a görög utcákon-tereken az ifjúság lelkéért, továbbképzéséért, a dialektikus filozófia atyja volt. Ez tárul fel drámája során is, amikor a fogoly ősz gondolkodó, mielőtt kiissza a méreg poharat, kicsit még „megkarmolja” börtönőre agyát sok feltett és rögvest meg is válaszolt kérdésével. Ilyen volt a módszer szabadlábban is: a kérdezve-kutató, avagy „bábáskodó” módszer.

Így fejlesztette magasabb szintre a görög filozófiát, hiszen azzal, hogy kutatásai tárgyává fogalmakat tett – mi a szabadság?, ki a szabad?, ki a haladó?, mi a jó?, mi a rossz a demokráciára nézve? stb. –, segítette ezek meghatározását és pontosítását. Éppen ezért húzta ki a gyufát Athén urainál: az ifjúság szellemi megrontásáért, új istenek hirdetéséért demokratikus szavazással halálra ítélték. Hetvenegy évesen tehát a börtöncella volt a végállomás.

A Stúdió „K” apró pinceszínházában Cserje Zsuzsa állította (túlzás, hogy színpadra, mert az nincs) elének e művet. Amikor fél nyolckor a mintegy ötven ember betódul a sötét tónusú játszóhelyre, már ott horkol zsákszerű rongyokkal takarva a fogoly. Őre pedig peckesen körülötte járkál. Másodszor szól a kakas a hajnali Athén távoli falai között, s ez felébreszti az ősz rabot. Lukács Andor karnyújtásnyira nézőitől, kibontakozva a szalmazsákok és az őt magát borító textilfélésekből, borzas-álmosan át is lényegül Sократészé. Nincsenek eszközei, „csak” egyszerűen úgy van ott: halálra ítélve, elárulva. Szinte kínos is, mennyire beleépülhetünk gyorsan morzsolódó perceibe. Jelenleg éppen az a legnagyobb baja, hogy a kakas kiver

Сократ, уличен философ, роден през 470 г. пр. Хр., е най-популярният в собствения си жанр, макар да не е записал нито ред от ценните си мисли... Той е достигнал от антична Атина до цялото човечество чрез писанията на Платон, за него е написал своята пиеса и българинът Стефан Цанев. В поставената неотдавна на сцената на Студио К драма авторът ни представя последната нощ на един свободомислещ човек. Сократ, който влиза в единоборство (и) със софистите, за да защити по гръцките улици и площади душата и образоваността на младежта, е основоположник на диалектичката философия. Подходът му се разкрива в хода на спектакъла: преди да изпие чашата с отровата белокошият затворник-мислител разочо-

върква мозъка на пазача си с многобройни въпроси, на които сам отговаря. Същият е бил подходът му и когато е бил свободен: изследва питайки, навежда на истината с въпроси.

Издига гръцката философия на по-високо ниво, тъй като поставя в центъра на изследванията си понятията: какво е свободата, кой е свободен, кой е напредничав, кое е добро и кое е зло от гледна точка на демокрацията и

т.н., подпомага дефинирането и уточняването им. Именно затова става нелицеприятен за господарите на Атина: чрез демократично гласуване го осъждат на смърт за развърщане на младежта и прогласяването на нови богове. Затворническата килия се оказва неговата последна спирка на седемдесет и една годишна възраст.

В малкия сутеренен театър на Студио К спектакълът е поставен – би било преувеличение да се каже на сцена, защото такава няма – от Жужа Черйе. Когато в седем и половина около петдесет души се струпат в потъналото в тъмни тонове помещение, там вече хърка завития с дрипи от чували затворник. Пазачът му крачи наоколо наперено. Когато петлите пропяват за втори път иззад далечните стени на утринна Атина, затворникът се пробужда. Андор Лукач, на лакът разстояние от зрителите, се измъква от сламения чувал и всичкия този текстил, с който е завит, и сънено-брадясал се превъплъщава в Сократ. Без никакви помощни средства,

просто си е там: осъден на смърт, предаден. Мъчително е някак си това потопяване в последните му, отлитащи минути. Тъкмо се ядосва, че петелът е отпъдил от очите му сладкия сън за Мирто, младата му и пламенна любима. Против скуката и страха, по липса на по-добро, прилага научния си подход върху пазача на затвора, който тъкмо се перчи с добрата си осведоменост, а именно, че дори и Аристофан бил замесен в издаването на присъдата. Нашият философ не му обръща внимание и по-скоро кротко и полека въвлича бъдещия си убиец в тръгналия като най-обикновен разговор спор... Малкият човек, горд с професията си – и най-вече с изобретяването на бързо убиващата отрова от бучиниш, – в началото гледа с известно снизхождение неугледния смъртник. Не го интересува старецът. Толкова хора е екзекутирал, бил е последен свидетел на предсмъртния им ужас. Нещо повече, сякаш се е готвил именно за това с всяка своя фибра: сигурно средство за преживяване, понеже Сократ никога нищо не записва, бъдещите поколения ще научат за тази нощ единствено от него, от пазача... Историята вече се оформя в главата му. Золтан Хануш пресъздава правдиво образа на всезнаещия, облечен с дадените му от държавата власт и правомощия, в началото много целенасочен, но – губейки почва под краката си – все по-недодялан и груб малък човек. Мисленето на стария затворник засмуква като фуния на бушуващо торнадо простодушно изглеждащия човек – ще не ще, без да има власт над явлението. Измърморените тихо, като на себе си, думи на Философа, неусетно увеличат готвения се за утринната си гавра пазач, и той вече не може да се съсредоточи върху храната, върху задачите си, върху обичайното, чакано събитие. Помежду им се нажежават до враждебност различията в атинския манталитет: добре ли е за града да има тиранин, ако цялата отговорност пада върху него и се знае, че провали ли се нещо, виновният е той, и дали е лош онзи демократ, който приписва на себе си всяко добро дело, а за неуспехите си сочи всички останали?

Има намеци за унгарските политически взаимоотношения (гледах представлението два дни преди изборите), макар че Черйе не се възползва от евтиното, но носещо добри лихви актуализиране. Дрехите са отглас на атинската мода (костюми: Хайнал Тордаи), декорът е находчиво опростен: на светлината от свещите на надвиснали канделабери трябва да се съсредоточим върху тясното пространство на нарисуваната килия. Вратата е символична, но добре видима – на фона на звуков ефект тя се отваря и затваря с помощта на тебешир и гъба – и очертава двете нива на битието. Една от истинските врати в помещението е отворена през цялото време: знак за отдалечеността на действителната свобода.

Бързите и все по-завъртани изречения дотолкова объркват пазача, че в разпалеността си сам си признава защо е избрал тази професия. Чувайки за унижението му, за пропадането му, като се прибави и историята как се освобождават един от друг добрите атински държавни мъже, заедно със Сократ потъваме в размисъл: кой е свободният всъщност? Какъв е смисълът на подобно съществуване, ако светът извън килията се затваря така ужасяващо наоколо ни?

Диспутът между двамата мъже е прекъснат от пристигането на жената. Ксантипа, в помитащо властния вариант на Юлия Няко, се втурва като вихрушка, за да накара пазача още преди

сземéből utolsó édes álmát Mirtórol, fiatal, tüzes szeretőjéről. Unalom és félelem ellen jobb híján beveti hát tudományos módszerét a börtönőrön, aki jólértcsültségét – hogy bizony Arisztophanész is benne volt ebben az ítéletben – kezdi fitogtatni. Filozófusunk efölött elsiklik, inkább szelíden-lassan bevonja az egyszerű beszélgetésnek induló vitába majdani gyilkosát... Azt a kisembert, aki, minthogy a szakmájára – legfőképp a gyorsan ölő bűrök méreg kitalálására – igen büszke, kezdetben kicsit lenézi ezt a tutyimutyi halálraitételt. Oda se figyel nagyon a vénségre. Hiszen annyi embert végzett már ki, annyi rettegésnek volt ő utolsó szemtanúja. Sőt csakis erre készül minden idegszálával: ez lesz a biztos megélhetési forrása, minthogy Szókratész soha le nem ír semmit, kizárólag majd tőle, az őrtől tudhat erről az éjről mindent az utókor... – már fogalmazódik is fejében a sztori. Hannus Zoltán hiteles a minden lében kanál, az állami sarzsi adta hatalomtól, lehetőségétől először igen öntuda-

tos, de aztán zavarodottságában egyre kuszábbá és vadabbá váló kisember szerepében. Hiszen, mint örvénylő tornádó tölcseré – akarja-e vagy sem, nincs befolyása rá –, magába szippantja az egyszerűnek tűnő férfit az öreg rab gondolatmenete. A filozófus halkán, mintegy magának elmotyogott szavai észrevétlen fűzik be a jó kis hajnali „szadizásra” készülődő foglár, aki így többé nem tud már a kajára, a tennivalóira, a megszokott, várt élményre figyelni. Felizzik kettőjük között az

ellentét az athéni mentalitásról: jó-e a városnak a tirannus, ha övé az egyszemélyi felelősség, és tudni, hogy ha elszúr valamit, azért ő a hibás, és vajon rossz-e az a demokrata, aki a jót magának tulajdonítja, ám balfék dolgait ráfogja mindenki másra?

Vannak is rendesen áthallások magyar politikai viszonyokra (mi a választások előtt két nappal láttuk), pedig Cserje még csak nem is él az olcsó, de jól kamatoztatható aktualizálással. A ruhák az athéni módit idézik (tervező: Tordai Hajnal), és találóan egyszerű a díszlet: belógó, gyertyás kandaláberek miatt kell még jobban figyelni a mozgásra a felrajzolt cella szűkös terében. A szimbolikus erejű, de láthatatlan börtönajtó – amelyet, hangeffektus kíséretében, krétával és szivaccsal nyitnak-csuknak – a lét két síkját idézi. A helyiség egyik valódi ajtaját pedig kitérve hagyják végig: így jelzik a valahol mégis létező szabadság messzeségét.

A pergő és egyre csavarosabb mondatok olyannyira megkavarják az őrt, hogy felhorgadásában elárulja, miért is választotta ezt a pályáját. Megalázottságáról, tönkretévéséről hallva, hozzávéve azt a történetet is, hogyan végeztették ki egymást a jó athéni államférfiak, Szókratészszal együtt esünk töprengőbe: ki a szabad végül is? Mi az érteleme ennek a létezésnek, ha a cellán kívüli világ is ilyen rémisztően zárul körénk?

A két férfi vitáját nő érkezése szakítja meg. Xantippé viharzik be – Nyakó Júlia elsöprően akaratos megjelenítésében –, hogy a megvesztegetett őrt rávegye a harmadik, már végzetes kakasszó előtti ruhacserére és férje megszöktetésére.

Végre tehát kicserélik a férfiak gönceiket, ezáltal a börtönben önként dolgozó most valóban rab lesz. De a fo-

golysors vállalása előtt még (vissza)él Szókratészként a férj jogával: házastársa szeme láttára leteperi Xantippét. Alázódjék csak meg ő, a nagy filozófus is, tanuljon meg ebből olyan hévvel gyűlölni, hogy ne érthessen és magyarázhasson meg már mindent mindig olyan pontosan! Élhesse át a maga vénséges bőrén mindazt, amit ő egykor átélт. Ам аз őр számítása mégсем vált be teljesen. А mindenre (f)elkészүлт филозófус már nem akar elszökни és új életet kezдені. Nem érdekli, hogy ezentүл өлhetне és taníthatна szabadон Ioniában. Sokkal jobban izgatja a gondolat embereként ez a morbid szerepcsere, így a benne rejlő mentális каланд ott tartja halалос ítéлетének színhe-lyén.

Ugyan visszajön érте kardos (és meggyalázott) asszony-kája, de a két hím, levezetendő a bennük sok mindenért meglévő feszүлtséget – egymásnak ront, és a közөjük ragadt нөбөл a vad tusakodásban kiszorítják a lelket. Ha már így esett, közösen, most már zavaró tényező nélkül kóстолhatják meg a бүрөктүrmixot. Koccintanak vele, viccelve és hetyкén: csak өпп nem az életre, hanem a halálra. Kétszer is meghүzzák, és az asszony két oldalán elheverve kimүlnak. Mindketten rabként, mindketten szabadként. Öркént és Szókratészként. Szíне és visszája.

Cserje Zsuzsa szeret realista módon közelíteni a nagyon szellemes, de komoly odafigyelést igénylő történethez. Lehozza közénk. A szárnyaló gondolatok megүлнек és elidözнек a vaskos valóság tárgyai és eseményei fogságában. Rácsok közé kerülнек azok is.

A бөртөнfeeling fokozására színэсзеи nyíлт színén használják a күблит; өлөсзөр Szókratész, majd a felesége, aztán a бөртөнөр. Мөлтóságukat nem rendíti meg ez a testi készтetés, mindnyájan úgy kezelik a helyzetet – амүгы өтвен ember egy-кét méтерес таволсáгрól és kieső szemmel figyeli өкет –, mint a világ legtermészетесebb дөлгät. Kell, és kész. Амүг a testi folyamat a бөдөнөн үлве zajlik, addig is csevegнек, vitáznak, agyалнак zavartalanul, athéni módra. Hiszen az élet minden alapesete megtörténik a három emberrel ezen az utolsó éjen: az evés-ivással тölтеkezés, majd az үритés, a szeretkezés, végүл az elmүlás. Fentebbi régióikba is betekinhetүнк, mert álommal, szellemmel, szerelemmel, odafigyeléssel, aggódással felemlекнек a fogda pusztа vegetálásra kitalált falai közүл. Mind a két síkjukon hitelessé formálта өкет a rendezői elv, így természetеснек fogadjuk el világáikat. Közөттүнк өлө igazi emberek гөндөлкөзнäк és vitáznak, өртнек egyet és veszнек өссе, álmodнак és szemбесүлнек a valóságгa, өмлөкнезнек és zárják el az életүкет a jövő өлөл. Kerek өгэссзэ így válik a sorsuk anélkül, hogy száјбарágós törtéнеlem-fөmondásba fulladна az este.

трети – последни – петли да смени дрехите си с мъжа й, за да може той да избяга.

В крайна сметка мъжете разменят дрипите си, така работещият доброволно в затвора става истински затворник. Но преди да приеме затворническата съдба се възползва от мъжките права на Сократ: нахвърля се на Ксантипа пред очите на мъжа й. Нека се почувства унижен и той, големият философ, нека се научи да мрази със страст, която да му попречи да разбира и обяснява всичко толкова ясно! Нека почувства на своята дъртешка кожа всичко, което някога бе преживял пазачът. Ала сметките му се оказват криви. Подготвения за всичко философ не желае да бяга и да започва нов живот. Не го интересува възможността да живее и прелопадава свободно в Йония. Като човек на духа, много повече го вълнува тази мрачна размяна на ролите и скритото в нея ментално приключение го задържа на мястото, където ще се изпълни смъртната му присъда.

Неговата войнствена (и унижена) женичка се връща при него,

но двамата мъжкар, освобождавайки се от натрупаното в тях напрежение, се нахвърлят един срещу друг и в дивата си разпра одушават останалата помежду им жена. А щом е така – заедно, без някой да им пречи, опитват турмикса от бучиниш. Вдигат наздравица с шег и предизвикателство: не за живота, а за смъртта. По два пъти, после умират, легнали от двете страни на жената. И двамата затворници, и двамата свободни. Като Пазач и Сократ. Лице и опако.

Жуца Черйе обича да поджожда реалистично към духовитите, но изискващи сериозно съсредоточаване истории. Сваля я при нас. Крилатите мисли се утаяват и остават в плен на предметите и събитията на грубата действителност. Попадат зад решетката.

За да се усили затворническия филинг артистите използват на сцената кофата за изпражнения, най-напред Сократ, после жена му и пазачът на затвора. достойнството им не е разклатено от телесното действие, всички се отнасят към ситуацията – близо 50 души ги наблюдават от разстояние 1-2 метра с ококорени очи – като към нещо най-естествено. Има нужда и толкоз. Докато телесното действие се извършва над кофата, продължават да си разговарят, да спорят и да разсъждават, както си е по атински. Всичко важно в живота се случва с тримата през тази последна нощ: зареждане с ядене и пиене, след това изпражнение, съвокупление и в смърт. Имаме възможност да надникнем и по-висшите сфери – със сънища, дух, любов, внимание и затриженост се извисяват над предназначенията за вегетиране голи стени на затвора. И на двете нива режисьорската концепция е създала правдиво изображение, приемаме света им за естествен. Живи, живеещи сред нас хора мислят и спорят, разбират се и се карат, мечтаят и се сблъскват с действителността, спомнят си и преграждат пътя си към бъдещето. Така съдбата им изпъква в една цялост без досадата на натрапен исторически разказ.

„...ИМАШ ЛИ ЖЕЛЕНИЕ ЗА НЕЩО,
ИДИ И ГО НАПРАВИ“
„...ha az ember valahova vágyik,
akkor oda menjen el, és csináljon ott
valamit”

Március 24-én a Stúdió „K” Színházban Sztefan Canev *Szókratész utolsó éjszakája* című darabját mutatták be Cserje Zsuzsa rendezésében. A rendezőnővel folytatott beszélgetésből kiderül, miért nem tud szabadulni Bulgária varázsa alól, milyen magyar színházi szemmel a távoli-közel ország drámairodalma és színházi világa. A sokoldalú, érdekes egyéniség a riportban hallatlan szervezőképességéről és találékonyságáról is tanúbizonyságot tesz.

На 24 март в Студио К бе представена пиесата на Стефан Цанев „Последната нощ на Сократ”, режисирана от Жужа Черйе. От разговора ми с режисьорката стана ясно, защо не може да се освободи от магията на България, как изглежда през очите на унгарския театрал драматичната литература и театралния свят на тази близка-далечна страна. Многогостранната и интересна личност, по време на репортажа тя неведнъж засвидетелства и невероятна организационна готовност.

Жужа Черйе: Открих много отдавна тази необикновена пиеса. Често съм търсила подобни сценични произведения с малко на брой участници, които да могат да се поставят в Студио К. В този театър съм си създала вече минало – режисирала съм вече два спектакъла. Произведението на Цанев излезе преди близо десетилетие, като приложение на списание „Синхаз“ (Театър) и колкото и да е странно, никой още не го е поставял досега. В пиесата има трима герои: Сократ, пазача на затвора и жената на Сократ. За ролята на пазача вече имах предвид Золтан Хануш, артист от Студио К. Трябваше да намеря обаче един истински Сократ. Открих го в лицето на Андор Лукач, който прие с удоволствие ролята. Третият артист е Юлия Няко, позната както от филми, така и от представленията на Студио К. Разполагах с трима прекрасни артисти, така че работата ми се оказва не дотам трудна, както си мислех. И все пак трудността идваше от това, че народната комедия на Цанев (както я определя сам авторът) е доста вербално и философско произведение. Естествено, както често се случва при българите, то е пълно с гротескни елементи, които много трудно се задържат в равновесие с драматичните, философски и трагични сблъсъци. Иначе казано, дяволски трудно е да се постави на сцена подобно сложно произведение. Лесно му е на автора на напише просто народна комедия, но не добавя, че е и гротеска, нито че е трагикомедия. Ако трябваше аз да определя жанра, бих казала, че това е една трагигротеска. Просто сега ми хрумна. И такава една трагигротеска, която се разиграва в затвора, е много подходяща за нашия сутеренен театър. Впрочем, изпитвам силно влечение към българската драматургия и театър. Преди повече от двацет години, като драматург, бях на един фестивал на детския театър в България, където видях прекрасни представления, събрах въодушевено техните сценарии. Когато се върнах в Унгария се обърнах към един от преводачите на българска литература Дьорд Сонди – с когото оттогава поддържахме плодотворни отношения – и го помолих да преведе двете пиеси, спечелили първите места. Едната беше музикълът-приказка на Валери Петров „Морско синьо“, който поставихме в театър „Кишфалуди“ в Дьор, аз бях драматург, а за режисьор поканихме Маргарита Младенова, която сега вече е прочут режисьор. Талантът ѝ пролича още тогава, спектакълът стана чудно красив и приличаше много на този, който бях видяла на фестивала. Другата пиеса бе „Плаванащи“ на Боян Папазов, която е играна много пъти в България. Би могла да се оприличи на нашия Лудаши Мати. Истинска народна комедия за деца и възрастни, която можеше да се представи както на открито, така и в театър. Навсякъде можеше да се отиде с нея, носеше всички белези на комедия дел арте. Сама поставих тази пиеса и едно цяло лято я играхм. Декорът бе дело на една българска сценографка от Унгария, Клавдия Орос, която поректира сценичния фон в автентичен български народен стил. „Сократ“ е третата българска пиеса, която правя. Ще ми се да спомена, че освен чрез театъра, много пъти съм била на българското черноморие с децата си и много обикнахме България. Обичам българската природа и народното изкуство.

Тюнде Троян: Нека се върнем малко на сегашната пиеса, за която каза, че е народна комедия. В същото време заглавието е „последната нощ на Сократ“, има известно противоречие...

Жужа Черйе: Не аз, а авторът я определя като народна комедия. Това е проблемът, че аз чувствам, че пиесата е много по-сериозна, тя е и сериозно написана. Навярно, когато Цанев я е писал, по времето на социализма в България, тя е имала съвсем

Cserje Zsuzsa: Elég régen fedeztem fel ezt a különleges darabot. Gyakran keresek olyan, kevés szereplős színpadi műveket, melyeket a Stúdió „K” Színház bemutatathat. Ebben a színházban nekem már van egy kis múltam is, hiszen itt két darabot is rendezhettem. Canev műve már legalább tíz éve jelent meg a Színház című folyóirat mellékleteként, és furcsa módon eddig még sohasem játszották. A darabnak három szereplője van: Szókratész, a börtönőr és Szókratész felesége. A börtönőr szerepére már megvolt a jelöltem: Hannus Zoltán, a Stúdió „K” Színház színésze. Kellett azonban keresnem egy igazi Szókratészt, akit végül is Lukács Andor személyében találtam meg, és nagy örömmre el is vállalta a szerepet. A harmadik színész pedig Nyakó Júlia, akit esetleg filmekből ismernek a Stúdió K előadásai mellett. Három remek színész van itt együtt, úgyhogy nem volt annyira nehéz dolgom, mint amennyire gondoltam. Ám, hogy mégis nehéznek bizonyult a helyzetem, az annak tudható be, hogy Canev népi komédiája (ez a szerző saját meghatározása) igen verbális és filozofikus mű. Természetesen, a bolgároknál gyakori módon, telve van groteszk elemekkel, amelyeket nagyon nehéz egyensúlyban tartani a drámai, filozofikus és tragikus összeütközésekkel. Egyszóval kegyetlenül nehéz egy ilyen összetett mű színpadra vitele. Könnyű a szerzőnek, aki odairja, hogy ez egy népi komédia, bár azt már nem írja oda, hogy groteszk, és azt sem, hogy tragikomédia. Úgyhogy azt gondolom, ha nekem kellene meghatároznom a műfaját, akkor én azt mondanám, tragigroteszk. Ezt csak úgy kitaláltam. Ez a börtönben játszódó tragigroteszk darab pedig nagyon is ebbe a pincészházba való.

Egyébként a bolgár drámairodalom és a színház iránt erős vonzódást érzek. Több mint húsz évvel ezelőtt, még dramaturgként, eljutottam egy bulgáriai gyermekszínházi fesztiválra, ahol remek előadásokat láttam, lelkesen el is kértem a szövegkönyvüket. Megkerestem a Magyarországon bolgár irodalmat fordítók közül Szondi Györgyöt, akivel azóta is gyümölcsöző a kapcsolat, és lefordítottam vele a két díjnyertes darab szövegét. Az egyik, Valerij Petrov *Tengerkép* című mesemusicalje volt, a győri Kisfaludy Színházban színre is állítottuk, én voltam a dramaturg, rendezőnek pedig felkértük Margarita Mladenovát, akiből azóta neves rendező vált. Tehetsége már akkor is megmutatkozott, hiszen az előadás csodálatosan szépre sikeredett, és nagyon hasonlított arra a bolgár előadásra, amelyet én a fesztiválon láttam. A másik darab, amit lefordítottam, Bojan Papazov *Három tőkfej* című műve volt, amelyet Bulgáriában rengeteget játszottak. Leginkább a mi Ludas Matyinkhoz tudnám hasonlítani. Valódi, gyermekeknek és felnőtteknek is szóló népi komédia, mely szabad téren éppen olyan jól előadható volt, mint színházban. Bárhol be lehetett mutatni, s magán hordozta a commedia dell'arte stílusjegyeit is. Egy teljes nyáron át játszottuk. A darab díszlettervezője a nálunk élő bolgár Orosz Klaudia volt, autentikus bolgár népi stílusban tervezte meg a színpadi háttérrel. A Szókratész már a harmadik bolgár darab, amellyel foglalkozom. Mellesleg mg kell említenem, hogy a színházon túl sokat jártam a gyermekeimmel a bolgár tengerpartra, és nagyon megszerettük Bulgáriát. Vonzódom a bolgár tájakhoz és a népművészethez is.

Trojan Tünde: *Térjünk most vissza egy kicsit ehhez a darabhoz! Azt mondtad róla, hogy népi komédia, ugyanakkor a címe: Szókratész utolsó éjszakája. Van itt egy kis ellentmondás...*

Cserje Zsuzsa: Nem az én műfaji meghatározásom a népi komédia, hanem a szerzőé. Éppen ez a probléma, hogy én ezt a darabot sokkal komolyabbnak érzem, és ő komolyra is írta. Csakhogy amikor Canev ezt megírta, akkor még Bulgáriában is a szocializmus uralkodott és akkor ott ennek valószínűleg elég sok áthallása volt. Szókratészről tudni való, hogy az igazság megszállottja, morális lény, aki utcákon és tereken szabadon mondta ki a véleményét, s végül teljesen igazságtalanul halálraítélték. Hozzá kell tennem, hogy sokan kérdezik tőlem: „Ez ugyanaz a Szókratész, amit itt játszottak?” Mindig mindenkinek elmondom, hogy amit Magyarországon játszottunk annak idején, az az eredeti Szókratész védőbeszéde, amit Platón lejegyzett, s amit Haumann Péter, később pedig Jordán Tamás játszott.

Canev darabja fiktív mű, melyben a szerző elképzei, hogy mi történhetett Szókratész utolsó éjszakáján, mielőtt reggel kiitta a méreg poharat. Tulajdonképpen azt írja meg, micsoda összeütközés lehetett, micsoda beszélgetés bontakozhatott ki ott egy börtönőr és Szókratész között. Anélkül, hogy belebonyolódna a darab elmesélésébe, el kell mondanom, hogy a börtönőr olyan ember, akivel a szabadságról, a morálról, életről-halálról lehet beszélgetni és filozofálni. Canev rendkívül érdekesen ábrázol egy olyan börtönőrt, aki valaha egy másik városállamban, Ioniában volt hozzá hasonló kvalitású ember, aki számos alkalommal nyilvánított véleményt, amiért halálra, illetve száműzésre ítélték. Ő a száműzetést választotta, s így került Athénba, ahol is börtönőr lett. Tulajdonképpen Szókratész intellektuális párja. Mindkét embernek megvan az intellektuális múltja, felkészültsége, van tehát miről vitatkozniuk. A különbséget az okozza, hogy az egyik börtönőrként igen sokszor halálba segített elítélteket, míg a másik csak a saját halálára készül. Részint beszélgetéseikben, részint a különféle helyzetekben erőteljesen vetődnek fel morális kérdések. Ehhez járul még Xantippé alakja, akit a szerző úgy képzel el, hogy éppen ki akarja szabadítani Szókratészt. Hogy azután Szókratész erre hogyan reagál, az már maradjon az előadás titka. A darab nem túl hosszú és egyvégtében játsszák. Olyan „sűrű”, hogy nem is lehetne megszakítani. Gondolom, ezt Bulgáriában is így teszik.

Az előadás létrehozása egyébként igen nagy nehézségekbe ütközött. A színmű értelmezése mellett és a játék-felfogás mellett komoly színreviteli problémákat okoz az, ha egy darab börtönben játszódik. A börtöncellának rácsai vannak, a rácsok megépítése három vagy öt négyzetméteren oda vezetett volna, hogy a színészek nem láthatóak. A legnagyobb gondot a börtöncella érzékeltetése okozta. A darabban a rácsoknak különleges szerepük van. A cella ajtaját kinyitják, becsukják. Dramaturgiai pontokon nagyon sok fontos játék zajlik azzal kapcsolatban, hogy valaki kint van, avagy bent. Azt kellett végiggondolni, hogy mi az, amivel érzékeltetni tudjuk, cellában vagyunk, és mégse legyen ott a rács. Erre mi egy jelzést találtunk ki, és ezt vagy elfogadja a néző, vagy nem. A színházban bármi megtörténhet. Ahogyan Peter Brook mondja, az

друга акустика. Знае се, че Сократ е бил поклонник на истината, морален човек, който свободно изказва мнения си по улици и площи и накрая е осъден съвсем несправедливо на смърт. Мнозина са ме питали: „Това същият оня Сократ ли е?” Винаги обяснявам, че онова, което на времето бе поставено в Унгария, бе защитната реч на Сократ, записана от Платон, играна най-напред от Петер Хауман, а след това и от Тамаш Йордан.

Пиесата на Цанев е фиктивно произведение, в което авторът си представя какво би могло да се случи в последната нощ на Сократ, пред да изпие чашата с отрова призори. Описва възможният сблъсък, възможният разговор между пазача и Сократ. Без да се впускам да разказвам пиесата, искам да спомена, че пазачът на затвора е човек, с който може да се разговаря за свобода, за морал, за живот и за смърт, да се философства. Цанев изобразява по много интересен начин пазач на затвор, който някога в един друг град-държава, в Иония, е бил човек с подобна на Сократ съдба, свободно изказвал своето мнение, за което го осъждат на смърт или изгнание. Той избира изгнанието, така попада в Атина, където става пазач на затвора. Истински интелектуален партньор на Сократ. И двамата имат свое интелектуално минало, имат съответната подготовка, имат за какво да спорят. Разликата е, че единият, като пазач на затвора, е допринесъл за смъртта на много хора, докато другият се готви само за собствената си смърт. В разговорите им и в различните ситуации на преден план излизат моралните въпроси. Принос за това има и образът на Ксантипа, която е изобразена от автора в момента, в който иска да освободи Сократ. Как реагира Сократ, нека остане тайна на спектакъла. Пиесата не е много дълга, играе се в едно действие. Толкова е „наситена“, че не може да се прекъсне. Предполагам, че и в България я играят така.

Създаването на спектакъла срещна редица трудности. Наред с интерпретацията на произведението и разбирането за играта на артистите, много сериозен проблем представлява, когато действието се играе в затвора. Затворническата килия има решетки, но ако построяхме решетки върху наличните три или пет квадратни метра, нямаше да се виждат артистите. Най-големият проблем беше да се направи осезаема затворническата килия. В пиесата решетките имат особена функция. Вратата на килията се отваря, затваря. Има драматургични моменти, от гледна точка на които е много важно дали някой е вън или вътре. Много добре трябваше да с обмисли как бихме могли да дадем да се разбере, че има в килия, без да има решетка. Измислихме един знак, който зрителят или ще приеме, или не. В театъра всичко е възможно. Както казва Петер Брук, празното пространство може да се напълни и когато стоят двама души на сцената и си говорят, че са в гората, и не са нужни дървета...

Същото се случи и при нас. Килията е обозначена с това, че в нея лежи Сократ, увит в жалко одеяло, и му казват: „ще излезеш ли или няма?” и ние знаем, че сме вътре. Казват му: „как се чувстваш като затворник?” – и ние знаем, че сме в затвора. Но проблемите не спират дотук.

В малкото пространство – самият театър е един сутерен – от голямо значение са и костюмите. Макар че се намираме в Древна Гърция, не искахме да показваме гръцко облекло. Щом няма затвор, няма нужда и от тоги. Артистите биха могли да бъдат и със съвременни дрехи. Те обаче биха били прекалено дидактични, натрапчиво биха внушавали „да, пиесата е много актуална, би могла да се разиграе и днес, проблемите са вечни.“

Ако някой запали цигара на сцената или говори по мобилния си телефон, пиесата не минава във вечността. За късмет, затворите доста си приличат, така че не се наложи да слагам гръцки меандри на затворническото одеяло. Няма рецепта за това какво може и какво не може в театъра. Самото произведение ти доставя удоволствие, разбираемо е, има фантастични сблъсъци, вълнуващи духовни съткновения. Благодарна съм на съдбата, че имах възможност да работя с такива артисти, като Андор Лукач, Золтан Хануш – когото малцина познават, но аз смятам, че е голям артист, – да не говорим за Юлия Няко.

Тюнде Троян: Спомена за връзката си с българската литература и че познаваш български пиеси. Какво те привлече най-силно в тях?

Жужа Черйе: Като драматург съм работила и върху още една българска пиеса в Дебрецен. Ако добре си спомням, става въпрос за „Автобус“ на Стратиев. Радичков също има пиеси гротески. Те, двамата, бих могла да сравня най-вече с Йоркен. чела съм и съм гледала български пиеси. Отново бих споменала Стратиев, „Сако от велур“, Радичков, „Опит за летен“. И двамата имат издадени томчета с пиеси на унгарски език. Свързва ги гротеският критичен светоглед. В неотдавна излезлия прозаичен сборник на Стратиев „Другаде. български едноминутки“, който наистина напомня едноминутките на Йоркен, авторът стегнато и концентрирано се съсредоточава върху отделни явления. Негативът на обществените явления, за съжаление, не се е променил особено и в България, и в Унгария, най-много да е получил други краски от промените насам. Винаги има какво да се критикува.

Тюнде Троян: Не си започнала като режисьор, но правиш спектакли по български пиеси. Как стана така?

Жужа Черйе: Интересното е, че първо се запознах с българската драматургия и чак след това започнах да режисирам. На споменатия вече фестивал в България, отидох като драматург. Донесох първите две пиеси от България именно като драматург. Режисирах „Главанац“, тъй като в качеството си на драматург десет години не успях да постигна пиесата да бъде включена в програмата. Никои не искаше да забележи, че става въпрос за първокласно произведение с прекрасни роли. В чекмеджето ми беше пълно с пиеси, за които човек не е сигурен, че като драматург може да ги пласира. И понеже винаги съм имала режисьорски амбиции, реших да опитам.

Не ми се ще да се впускам в историята на моя живот. Накратко ще кажа, че преди четиридесет години започнах като артист, което много скоро изоставих. По-късно работих като рецитатор, станах драматург, петнайсет години се занимавах с театрална критика. И тъй като бях преминала през всички стадии на театралното изкуство, помислих си, че най-добре бих могла да оползотворя опита си в режисурата. Това е един комплексен жанр, в който човек може да използва трюковете, усвоени като артист и драматург. Като режисьор не съм търсила помощта на драматург в нито една от пиесите. Сама решавам, кое смятам за важно. Това позволява да се оползотвори всичко, но от друга страна „напъха ли си носа“ в режисурата, поема цялата отговорност за спектакъла. Преди петнайсет години – доста късно – започнах да си „пъхам носа“. Започна с това, че имаше „една пиеса, която много ми се иска да направя“, въпреки че и мнозина други правят пиеси. И си представих, че я поставям на сцена.

Тюнде Троян: Коя беше пиесата?

Жужа Черйе: Една монодрама, „Шърли Валънтайн“. Навярно защото скромността ми изискваше да призная, че не зная как се

üres tér azzal is benépesül, hogy ott áll két ember, és azt mondja, hogy itt vagyunk az erdőben, nem kell hozzá fa... Ugyanez a helyzet nálunk. A cellát az jelöli ki, hogy ott fekszik bent Szókratész egy nyomorúságos kis pokróc alatt, és azt mondják neki, hogy „Kijössz, vagy nem jössz ki?“. máris tudjuk, hogy ott vagyunk. Azt mondják „milyen érzés rabnak lenni?“, és akkor már tudjuk, hogy börtönben vagyunk. Ezek a dolgok azonban további problémákat vetnek fel a játékban. A jelzett pici térben, minthogy a színház maga olyan, mint egy pince, a jelmezeknek is nagy jelentőségük van. Bár az ókori Görögországban vagyunk, azért nem akarunk görög jelmeztárat felvonultatni. Ha nincs börtön, nem kellene tógák sem. Lehetnének a színészek akár mai ruhákban is. A mai ruhák azonban túl didaktikusak, és azt sugallják, hogy, igen, nagyon aktuális a darab, ma is játszódhatna, örökérvényűek a problémák. Attól, ha valaki rágyújt a színpadon és mobiltelefonál, a darab nem lesz örök érvényű. Még az a szerencse, hogy a rabok nagyon egyformák mindenütt, és így a börtönpokrócnak sem kell antik mintázatúnak lennie. A színházban nincs rá recept, hogy mit szabad és mit nem. A mű maga élvezhető, közérthető, fantasztikus összetűzések, izgalmas szellemi csaták vannak benne. Hálás vagyok a sorsnak, hogy olyan színészekkel volt alkalmam együtt dolgozni, mint Lukács Andor, Hannus Zoltán, akit, meglehet, kevesen ismernek, de én nagyon nagy színésznek tartok; Nyakó Juliról nem is beszélve.

Trojan Tünde: Említetted a bolgár irodalomhoz való viszonyodat, azaz, hogy ismersz bolgár darabokat. Mi az, ami téged a legjobban megragad bennük?

Cserje Zsuzsa: Dramaturgként dolgoztam még egy bolgár darabban, Debrecenben. Ez, ha jól emlékszem, Sztratiev *Az autóbusz* című műve volt. Radicskovnak is van egy sor groteszk műve, kettőjüket leginkább Örkényhez tudnám hasonlítani. Olvastam és láttam is bolgár darabokat. Úgy gondolom, hogy a bolgár drámai irodalom igen sajátos. Itt megint Sztratievet említeném, a *Velür zakó*-t, illetve Radicskov *Repülési kísérlet*-ét. Mindkét szerzőnek jelent meg magyar nyelvű drámakötete. A valóban groteszk és társadalomkritikus szemlélet köti össze őket. Sztratievnek a közelmúltban jelent meg prózakötete *Másutt* (Bolgár egypercesek) címmel, ami effektíve emlékeztet Örkény egyperceseire, amelyekben feszesen, összesűrítve tud megvilágítani egy-egy jelenséget. A társadalmi jelenségek negatívumai, sajnos, nem sokat változtak, legfeljebb más színezetet kaptak a rendszerváltás óta Bulgáriában és Magyarországon is. Mindig van mit kritizálni.

Trojan Tünde: Te nem rendezőként indultál. Most mégis bolgár darabokból rendezel előadásokat. Hogy van ez?

Cserje Zsuzsa: Érdekes módon a bolgár darabokhoz hamarabb jutottam el, mint ahogy rendeztem. Amikor Bulgáriában részt vettem azon a bizonyos fesztiválon, akkor dramaturgként működtem. A már említett két darabot is ilyen minőségemben hoztam magammal. A *Három tőkfej*-et azért rendeztem meg, mert dramaturgként tíz éven át nem sikerült elérnem, hogy műsorra tűzzék. Senkit sem érdekelt, hogy ez egy remekmű, tele jó szerepekkel. Nagyon sok olyan darabom volt az asztalfiókban, amelyeket az ember dramaturgként nem biztos, hogy el

tud adni. Tekintettel arra, hogy a kezdetektől voltak rendezői ambícióim, megpróbáltam.

Nem szeretném most elmondani az életem történetét. Röviden csak annyit, hogy negyven évvel ezelőtt színészként kezdtem; igen hamar abbahagytam. Később előadóművészként is dolgoztam, azután pedig dramaturg lettem, illetve tizenöt évig színikritikával is foglalkoztam. Miután a színházművészet minden műfaját végigpróbáltam, arra gondoltam, hogy mindezt egyvalamiben lehet igazán hasznosítani, s ez a rendezés. Az a komplex műfaj, ahol az ember felhasználhatja a színészmesterséget és a dramaturgia fogásait is. Mióta rendező vagyok, azóta nem kérem dramaturg segítségét egy darab esetében. Magam döntöttem el, mit tartok benne fontosnak. Így tulajdonképpen nagyon jól lehet hasznosítani mindent, viszont, ha az ember „belekontárkodik” a rendezésbe, az előadásért a felelősséget is egyedül kell vállalni. Tizenöt éve, elég későn kezdtem el „belekontárkodni”. Úgy kezdődött, hogy elgondoltam: van egy darab, amelyet nagyon szívesen megcsinálnék, annak ellenére, hogy már sokan mások is csináltak darabokat. És elképzeltem, hogy ezt színre állítanám.

Trojan Tünde: *Mi volt ez?*

Cserje Zsuzsa: Ez a *Shirley Valentine* című monodrámája volt. Talán azért ezzel kezdtem, mert annyi szerénység szorult belém, hogy nem tudtam biztosan, hogyan kell egy sokszereplős darabot színreállítani. Azt gondoltam, hogy monodrámája körül kevesebb probléma merül fel, mert itt leginkább a női lélekkel kell foglalkozni. Nagyon közel éreztem magamhoz a témát, annak ellenére, hogy ez a darab nem a színházművészet magaslatairól származik. Egy színésznőt különösen alkalmasnak éreztem erre a szerepre. Odaadtam neki a darabot, és megkérdeztem, hogy van-e kedve ezt velem megcsinálni. A magunk feje után nekiláttunk a megvalósításnak. Ez az időszak éppen a rendszerváltás idejére esett, amikor is kezdeményezőként bármit meg lehetett próbálni. Nem volt megírva a nagykönyvben, hogy ha az ember dramaturg, akkor nem próbálkozhat rendezéssel is. Azóta eltelt tizenöt év, és láthatjuk, hogy mindenki kipróbálhat mindent: rendezhet, játszhat. Először ebbe az egy darabba „kóstoltam bele”, azután megint kitaláltam valamit. Majdnem tíz évig kizárólag magam választotta darabokat rendeztem.

Trojan Tünde: *Különböző színházakban rendezted meg ezeket a darabokat?*

Cserje Zsuzsa: Eleinte szabadtéri játékokon rendeztem. Az első komoly darabra, *A szentek kútjára* az Esztergomi Várszínházban került sor. Később a Szentendrei Teátrum-ban a *Mirandolina* következett. Éveken át főleg nyáron rendeztem, nyári színházakban. S akkor hirtelen megértem azt a pillanatot, amikor engem hívtak rendezni, s éppen Debrecenbe. Ott egy mai magyar drámát állítottam színre, Mihó Csaba *Apa, avagy egy gyilkosság anatómiája* című művét. S miközben az ember úgy érzi, hogy egy kicsit is megy ez, vagy sikerül, akkor nem csügged, s akkor egy évben már kettőt is rendeztem. Eljutottam oda, hogy most már minden évben rendezek valamit, majdnem mindig olyat, amit én szeretnék.

Trojan Tünde: *A Stúdió „K”-val mióta dolgozol együtt?*

Cserje Zsuzsa: A Stúdió „K”-val is igen különös módon kerültem kapcsolatba. Írtam ugyanis egy könyvet Pécsi

postavja пиеса с повече роли. Мислех си, че при една монодрама проблемите са по-малко, тъй като тук на преден план е женската душа. Темата ми беше много близка, въпреки че самата пиеса не е връх на театралното изкуство. Имаме една актриса, която ми се стори особено подходяща за ролята. Дадох ѝ пиесата и я попитах дали има желание да я направи, и – тъй да се каже – на самодейни начала се захванахме с реализацията. Случи се точно в периода на промените, когато човек можеше всичко да опита. Никъде не беше написано, че щом човек е драматург, не може да се опита да режисира. Оттогава изминаха петнайсет години и виждаме, че всеки може да опита всичко: да режисира, да играе. Така че най-напред беше тази пиеса, после отново намерих нещо. Почти десет години режисирам изключително избрани от мене пиеси.

Tюнде Троян: *В различни театри ли ги режисира?*

Жужа Черйе: В началото в „дните на открито“. Първата сериозна пиеса „Кладенецът на светците“ бе поставена в Естергомския „Варсинхаз“ Последва „Мирандолина“ в Театрум, Сенендре. Години наред режисирах предимно през лятото, в летните театри. И тогава някак назря моментът, в който ме поканиха да режисирам и то в Дебрецен. Там поставих една съвременна унгарска драма „Баща или анатомия на едно убийство“ на Чаба Михо. И когато чувстваш, че нещата вървят или дори успяват, тогава не унива. Правила съм и по две постановки на година. Сега вече всяка година прави нещо – и почти винаги това, което искам.

Tюнде Троян: *Откога работиш със Студио К?*

Жужа Черйе: По-доста странен начин започнаха контактите ни. Написах една книга за Шандор Печи и организирах изложба – по случай 70 години от рождението на Шандор Печи, струва ми се – в Театър Комедиум, реших да има и откъс от една пиеса. За ролите избрах двама артисти, които бях виждала да играят в Студио К. Поканих ги, те играха и толкова им хареса пиесата, че попитаха защо да не я направим цялата? Те извоюваха пред Тамаш Фодор, директорът на Студио К, да направим спектакъла. Това беше първото ми представление в Студио К: „Случка в зоопарка“ на Олби. После и през следващия сезон се отвори възможност да режисирам.

Смятам още за много важно и затова ми е приятно да разкажа, че преди две години – това лято ще е трето поред – основах летен театър в областта Ноград, близо до Балашадярмат, в Терен: Театрални дни в Терен. Вече са доста известни. В центъра на малкото селце открих прекрасна сцена и си представих колко хубаво би било да се прави летен театър. Реших да основа Театрални дни в Терен и го направих на часа. Първото лято успях да изпълня четири дни с всевъзможни програми, една от друга по-прекрасни. Поканих различни спектакли без да разполагам с пукната пара. С приятелите ми – които ме подкрепиха в тази театрална мечта – вложихме собствените си пари с надеждата, че ако фестивалът успее, на следващата година ще получи подкрепа. Така и стана. На следващата година участвахме в различни конкурси и след сериозна борба, успяхме да съберем толкова пари, че да го доразвием. И отново се готвим за лятото, макар и още да нямаме никакви средства. Програмата обаче трябваше да се направи, засега казваме на всички да бъдат в готовност, защото се надяваме, че фестивалът ще се състои, тъй като и местните хора много се надяват, а и все повече хора знаят за него. Природата е прекрасна, близо до Терен се намира Мохора, родното село на Клари Толнай, в чудесния музей на Клари Толнай също имаме програми. Има развитие.

Тюнде Троян: *Преди да започнем разговора каза, че имаш един сън, една мечта – да режисираш в България, да се свържеш с театър, където биха те приели на драго сърце като режисьор.*
Жужа Черйе: Толкова обичам България, че – макар и с помощта на преводач, тъй като едва ли ще науча вече български – не е невъзможно. Вече влязох във връзка с един български театър, който гостува в Унгария, и дори стана дума за евентуалната ни бъдеща работа. Естествено, за целта би трябвало да се намери пиеса, която да е подходяща за България. Мисля за такава унгарска пиеса, която вече е преведена или трябва да се преведена специално за случая. В наше време всякакви контакти са плодотворни. Сякаш след промените малко позалиняха тези контакти, намаляха срещите. На времето много повече се ходеше да се режисира в чужбина, и при нас идваха повече гост-режисьори. Струва ми се, че сега вече не е така, особено по отношение на бившите социалистически страни. Не зная никой, който да е режисирал в България. За артистите положението е друго. Европейската театрална уния, чийто председател е Габор Жамбеки, полага усилия артистите да ходат на обмяна на опит, често вземат участие в уъркшопи. Естествено, големите режисьори ги канят по-често да режисират в чужбина. Но дори и когато не те канят, можеш сам да създадеш контакти, тъй като международният живот е много оживен, не само заради ЕС. Всяка година мога да отида в Париж, например, без паспорт, и да гледам спектакли. Току що донесох оттам една прекрасна пиеса, която ще поставя догодина. Смятам, че възможностите на нашия свободен свят трябва да се използват и в такъв смисъл. Имаш ли желание за нещо, иди и го направи.

Тюнде Троян: *Интересното е, че сме и близо, и далече от България. Като че ли знаем нещо, но ако се задълбочим, става ясно, че знанието ни е непълно.*

Жужа Черйе: Така е. Отида ли, навярно трябва да се запозная с тамошното положение. Дори и като турист, за последен път съм била при предишния режим, и е съвсем друго, когато човек тръгне като турист, отиде на морето и си клати краката във водата, а децата тичат наоколо; друго беше и онзи театрален фестивал, истинска идилия, в продължение на една седмица, нищо друго да не правиш, освен да гледаш детски спектакли, а като се върнеш да напише един отчет на Съюза на театралните дейци и да донесеш хубави пиеси. Тъй като в момента този тип командировки са много по-малко, човек сам трябва да намери местата, изворите. Не знам дали друг някой да иска да отиде в България да режисира или да донесе оттам български пиеси. Поддържам постоянен контакт с Дьорд Сонди, който в момента е в България, преподава в университета, а преди това беше директор на Унгарския културен институт в София. Много пъти ми е казвал, че познава прекрасни пиеси, които могат да бъдат поставени по блестящ начин. Винаги го насърчавам да ги преведе. Много ще се радвам, ако успее да намеря такива пиеси.

Харесва ми българската природа, хората.

Няма никога да забравя, имаше една прекрасна българска преводачка, тя помагаше на Маргарита Младенова, когато беше гост-режисьор в Дьор. За съжаление, тя много млада, по време на репетициите почина. Беше истински прекрасна българка, обичаше и България, и Унгария, и репетициите протичаха в атмосфера близка до българската. Станахме много добри приятелки, смятах чрез нея да поддържам връзките си с България. За съжаление, не стана така. Но сега съм решила да възстановя контактите си с България.

Сándorról, és akkor rendeztem egy kiállítást, Pécsi Sándor születésének, azt hiszem, a hetvenedik évfordulójára, a Komédiium Színházban, s kigondoltam, hogy legyen egy kis részlet egy darabból is. Ehhez elképzeltem azt a két színészt, akiket láttam játszani a Stúdió „K”-ban. Meghívtam őket, ők eljátszották, és annyira megtetszett nekik a darab, hogy azt kérdezték, miért nem csináljuk meg az egészet. Kiharcolták Fodor Tamásnál, a Stúdió „K” igazgatójánál, hogy létrehozzunk egy előadást. Ez volt a Stúdió „K”-beli első előadásom, Albec *Állatkerti története*. Azután adódott egy olyan lehetőség, hogy a következő évadban is rendezzek valamit.

Ezenkívül, ami nagyon fontos, és ezt szívesen elmondom, hogy két évvel ezelőtt, ez a nyár már a harmadik lesz, alapítottam egy nyári színházat Nógrád megyében, a Ballassagyarmat melletti Terényben Terényi Színházi Napok címmel. Mára már elég sokan tudnak róla. Egy kis falu közepe felfedeztem egy gyönyörű szabadtéri színpadot, és elképzeltem, hogy milyen jó lenne ott egy nyári színházat létrehozni. Eldöntöttem, hogy megalapítom a Terényi Színházi Napokat, és akkor ott, rögtön meg is alapítottam. Az első nyár úgy zajlott le, hogy négy napot teleterveztem mindenféle remek műsorral. Meghívtam különböző színéledásokat anélkül, hogy egy árva fillér lett volna rá. A barátaimmal együtt, akik segítettek ebben a színházi álmodozásban, beleadtuk a saját pénzünket abban a reményben, hogy ha jól sikerül a fesztivál, akkor azt a következő nyáron már támogatják. Így is lett. A következő évben, különféle pályázatok, kemény harcok után tudtunk annyi pénzt szerezni, hogy egy kicsit felfejleszthessük. És már most készülünk a nyárra, bár még egy árva fillérünk sincs rá. A műsor viszont már össze kellett állítani, s ezért mindenkinek azt mondjuk, tartsa magát készenlétben, mert reméljük, lesz fesztivál, hiszen a helybeliek is nagyon szeretik, és egyre többen tudnak róla. A táj gyönyörű, és Terény mellett ott van Mohora, Tolnay Klári szülőfaluja, a csodálatos Tolnay Klári Emlékmúzeumban is tartunk programokat. Szóval kezd a dolog fejlődni.

Trojan Tünde: *Beszélgetésünk előtt azt mondtad, hogy van egy álmod, vágyad, miszerint szeretnél esetleg Bulgáriában rendezni, felvenni a kapcsolatot egy olyan színházzal, amelyben szívesen látnának rendezőként.*

Cserje Zsuzsa: Annyira szeretem Bulgáriát, hogy, tolmács segítségével ugyan, mert bolgárul valószínűleg már nem fogok megtanulni, de el lehetne boldogulni. Már fel is vettem a kapcsolatot egy olyan színházzal, amely éppen Magyarországon vendég szerepelt, és szó is esett az esetleges jövőbeni együttműködésről. Természetesen ehhez találni kell olyan darabot, ami ott is érdekes. Egy magyar színpadi műre gondoltam, amelyet már lefordítottak, illetve ebből az apropóból le lehetne fordíttatni. Ma már bármiből kialakulhatnak gyümölcsöző kapcsolatok. A rendszerváltás óta azt veszem észre, hogy egy kicsit mintha elsatnyultak volna ezek a kapcsolatok, csökkentek volna ezek a találkozások. Annak idején sokkal többen mentek vendégrendezni külföldre, onnan is sok embert hívtak. Most úgy veszem észre, különösen a volt szocialista országokkal kapcsolatban, hogy mintha ez nem lenne. Senkiről sem tudok, aki Bulgáriában rendezne. Színészek esetében jobb a helyzet. Az Európai

Színházi Unió, amelynek Zsámbéki Gábor az elnöke, gondoskodik arról, hogy színészek mehessenek tapasztalatcserére, sokszor járnak workshopokra. Természetesen a nagy rendezőket gyakrabban hívják külföldre rendezni. Persze, ha az embert nem hívják, ő maga is felveheti a kapcsolatot, mert úgy gondolom, hogy igen élénk nemzetközi élet jött létre, s nemcsak az Európai Unió miatt. Útleveél nélkül is elmehetnek, akár minden évben, Párizsba, például, színdarabokat nézni. Most hoztam is egy remek darabot, amelyet jövőre be fogunk mutatni. Úgy gondolom, hogy ennek a szabad világnak a lehetőségeit ilyen értelemben is ki lehet használni. Ha az ember valahova vágyik, akkor menjen el oda, és csináljon ott valamit.

Trojan Tünde: Az az érdekes, hogy távol is meg közel is vagyunk Bulgáriához. Látszólag tudunk is róluk valamit, aztán, ha jól belemélyedünk, kiderül, hogy igazából a tudásunk meglehetősen hézagos.

Cserje Zsuzsa: Ez biztos. Ha eljutnék oda, valószínűleg tanulmányoznom kellene, hogy mi a helyzet ott most. Még turistaként, az előző rendszerben voltam, és más, ha az ember turistaként eljut valahova, a tengerpartra, és ott lógatja a lábát a vízbe, a gyerekek meg szaladgálnak. És egy fesztivál is teljesen más, hiszen akkor az idill volt, az embernek egy hétig nem volt semmi dolga, csak gyermekelőadásokat nézett, azután hazajött, beszámolót írt a Színházművészeti Szövetségnek, és a jó darabokat elhozta. Mivel most sokkal kevesebb ilyen hivatalos út van, az embernek saját magának kell megtalálnia azokat a helyeket, forrásokat. Nem tudok olyanról, aki mostanság el akar menni Bulgáriába, vagy azért, hogy ott rendezzen, vagy azért, hogy új bolgár darabokat hozzon.

Szondi Györggyel, aki most Bulgáriában él, tanít az egyetemen, és aki egy ideig a Szófiai Magyar Intézet igazgatója volt, állandó kapcsolatban állok. Sokszor mondta, hogy remek darabokat ismer, amelyeket kiválóan elő lehetne adni. Mindig arra biztatom, hogy fordítsa is le őket. Örülnék, ha lehetne ilyen darabokat találni.

Vonz a bolgár táj és az emberek. Sosem felejttem el, volt egy rendkívül helyes bolgár tolmács, ő segített Margareta Mladenova győri vendégrendezése alkalmával. Sajnos, a tolmácsnő nagyon fiatalon, ott, a próbák alatt meghalt. Igazi, csodálatos bolgár nő volt, aki imádta Bulgáriát, de Magyarországot is, így olyan hangulatban zajlottak a próbák, ami visszaadta Bulgária légkörét. Nagyon jól összeharaktkoztam vele, s úgy képzeltem, hogy rajta keresztül tartom majd Bulgáriával a kapcsolatot. Sajnos, ez meg hiúsult. Most azonban úgy döntöttem, hogy megpróbálok újra kapcsolatokat keresni Bulgáriában.

Szerettük volna meghívni Canevet a bemutatóra, ám éppen azon a napon Bulgáriában is volt egy Szókratész-bemutató, s így a szerző nem tudta elfogadni a meghívásunkat. De lehet, hogy valamikor eljön, hogy megnézzék az előadást. Annak idején a *Három tökfél* előadására meghívtuk Bojan Papazovot, aki el is jött a feleségével, megnézte Budapestet, és nagyon megnyerte tetszését az előadás. Partatlan lehetőségek adódnak a világban, nem kell hozzá semmi más, csak az, hogy az ember nyitott legyen.

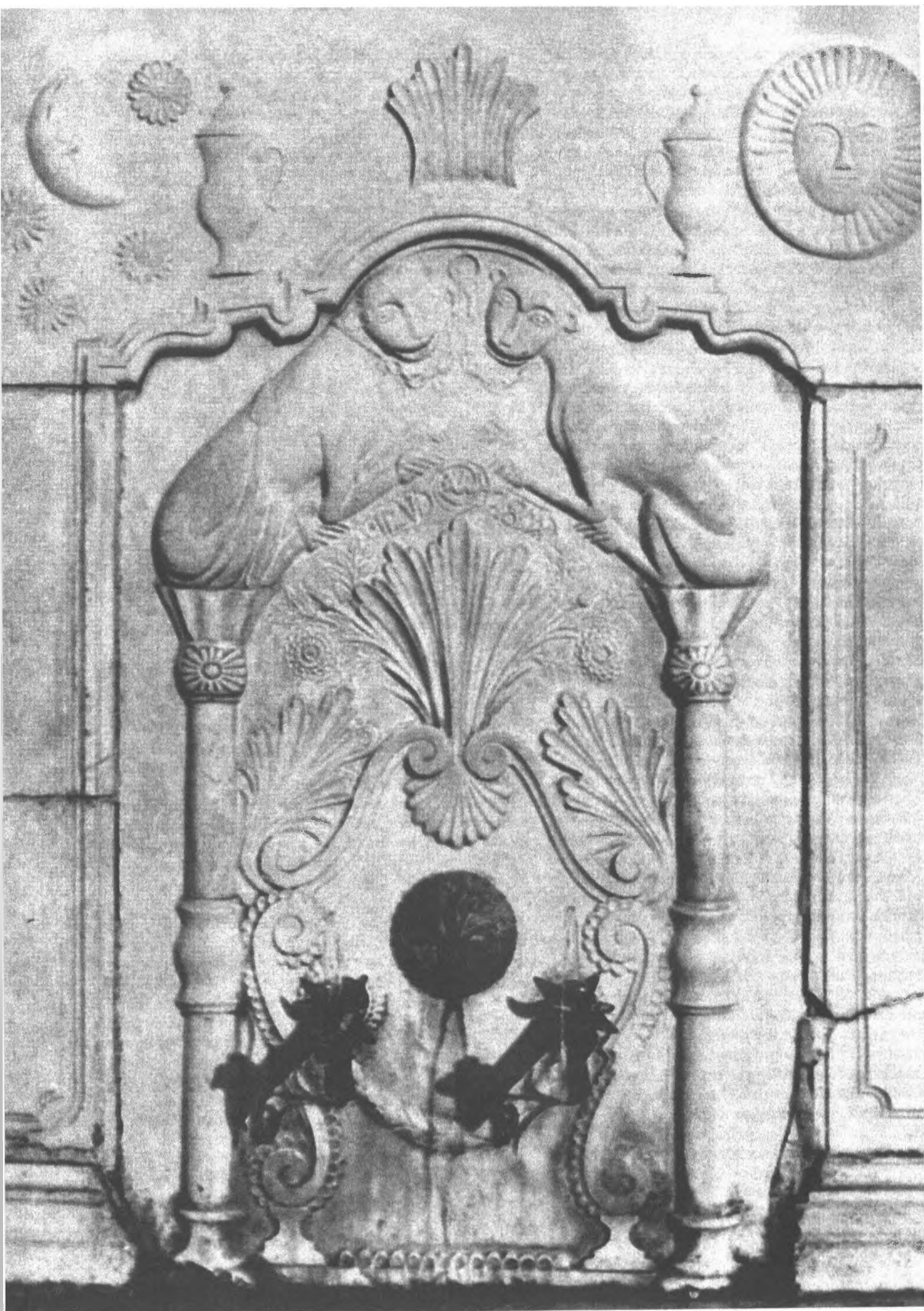
Искахме да поканим Цанев на премиерата, но на същия ден е имало премиера на „Сократ“ и в България, поради което авторът не можа да приеме поканата ни. Надявам се, да има възможност да дойде и да види представлението. На времето поканихме боян Папазов на „Главанац“, той дойде с жена си в Будапеща и много се зарадва на спектакъла.

В света съществуват неограничени възможности, не е нужно нищо друго, освен да си открит за тях.

Репортаж на Тюнде Троян

Превод: Светла Кьосева

Trojan Tünde riportja

Иван Танев Иванов

За началото на годината в прабългарския календар

Ivan Tanev Ivanov

Az év kezdete a protobolgár naptárban

A protobolgár naptárral kapcsolatos eddigi kutatások a jellegzetes állatneveket viselő évciklusaira, valamint az év belső struktúrájára és kezdőnapjára összpontosítottak. A 12 éves állatciklus megléte a legpontosabban megállapított, vitathatatlan sajátossága, bár eredete nem tisztázott. A legtöbb bizonytalan részlet a protobolgár naptári év kezdőnapjával kapcsolatban merül fel: egyesek december 22-ére, mások március 22-ére teszik.

Az ókorban többféle naptárt használtak, közülük mindegyik az alábbi három típus valamelyikéhez tartozott: holdnaptár, hold-nap naptár és szoláris naptár. A 12 hónapos holdév 354, 36706 napból, a napév 365, 2422 napból áll. A holdnaptárban az évet 354 napra kerekítik, amelyek 12 holdhónapra oszlanak, a szoláris naptárban 365 nap oszlik 12 hónapra. A naptár csúsztatását az év reális hosszához képest mindkét esetben szökőnapokkal vagy szökőhónapokkal korrigálják. A legősibb, primitív holdnaptár alapvető hibája az évkezdés „mozgása”, amely minden évben 11 nappal előre kerül. Ezt részben kiküszöbölik a hold-nap naptár néven ismert holdnaptárok, amelyek beiktatnak szökőhónapokat (interkaláció). Az ilyen típusú naptárokban az adott számú teljes holdhónapoknak más számú teljes napévekkel történő kiegyenlítése érdekében szökőhónapok kerülnek beiktatásra. A leggyakoribb az ún. Meton-ciklus, amelyben minden 19. napév 7 holdhónappal egészül ki. Ezen naptárok esetében az újév egy adott kiválasztott naphoz képest kb. 30 napos intervallumban mozog. A modern muzulmán kalendárium tipikus holdnaptár beiktatások nélkül.

A holdnaptárok közül a legpontosabb a babiloni és a kínai. A babiloni tizenkét 29 vagy 30 napos holdhónapból állt. A beiktatást úgy oldották meg, hogy minden 19. évhez hozzátettek hét szökőhónapot. Az újév a tavaszi napéjegyenlőség körül mozgott. Ezt a kalendáriumot átvették az óirániak is, és a Kr. e. VI. századig használták, amikor bevezették az ún. zoroasztriánus naptárt, amely alapjaiban megegyezett az egyiptomi szoláris naptárral, de az újév a tavaszi napéjegyenlőség (Nouruz napja) körül mozgott. A

Dosegashnité izsledvaniya za prabŭlgarskiya kalendar sa koncentrirani glavno vrŭhu negoviyatsikŭl ot godini s karakterni zhivotinski nazvaniya; kakto i vrŭhu vŭtreshnata struktura na godinata i neiniya nachalen den. Nalichieto na 12-godiŭshen zhivotinski tsikŭl e nay-dobre ustanovenata i bez-sporná osobenost, makar da ne e yasen neiniya proizhody. Nay-mnogó neyasnoti ima otnosno nachalnata data na prabŭlgarskata kalendarsna godina, kato nŭkoi predlagat 22 dekemvri, drugi 22 mart.

V Stariya svyat sa izpolzvani mnozhestvo kalendari, koi to mogat da se svodat kmŭm edin ot slednite tri vida: lunen, lunno-slŭnchev i slŭnchev. 12-mesetshnata lunna godina se tsŭstoi ot 354, 36706, a slŭnchevata – ot 365, 2422 denonochiya. V lunnite kalendari godinata se zakrŭglya na 354 dni, raspredeleni v 12 lunni mesetsa, dokato pri slŭncheviya kalendar godinata ima 365 dni, raspredeleni v 12 mesetsa. I v dvata sluchaya izbŭrzaneto na kalendara spriamo tsŭotvetnata realna prodŭlzhitelnost na godinata se korigira chrez dobavyane na visokosni dni ili mesetsi. Osnoven nedostatŭk na lunniya kalendar, koi to e nay-drevan i primitiven e „bluzhdaeneto“ na nachaloto na godinata, koi to se izmetsva vsyaka godina s okolo 11 dni napred. Tova otchasti e izbŭgnato pri lunnite kalendari s interkalatsiya (vmŭkvane) na visokosni mesetsi, izvestni kato lunno-slŭnchevi kalendari. V tozi tip kalendari, za da se izravniat opredelen broj tseli lunni mesetsi kmŭm drugi broj tseli slŭnchevi godini se nalaŭa da se vmŭkvat dopŭlnitelni visokosni mesetsi. Nay-chesto sretsan e tŭi. Metonov tsikŭl, pri koi to na vsaki 19 slŭnchevi godini se vmŭkvat 7 dopŭlnitelni lunni mesetsi. Pri tezi kalendari, novata godina se mesi v edin interval ot okolo 30 dni okolo daden izbŭran den. Svŭremenniyat mŭsŭolmanski kalendar e tipichen lunen kalendar bez nikakvi interkalatsii.

Nay-tochnite kalendari ot lunen tip sa vavilonският i kitayskiyat. Vavilonският se sŭstoyal ot 12 lunni mesetsi ot po 29 ili 30 dni. Interkalatsiyata se e izbŭrshvala, kato na vsaki 19 godini sa dobavyani 7 visokosni mesetsi. Novata godina e bluzhdaela okolo denya na proletnoto ravnodensvŭie. Tози kalendar e vŭzpriet ot ranniye iranetsi i izpolzvan do VI

в.пр.н.е., когато бил въведен т.н. зороастрийски календар, който в основни линии съвпада с египетския слънчев календар, но новата година е блуждаела около деня на пролетното равноденствие – денят Ноуруз. В XI-ти век в този календар са въведени високосни години, така че новата година е станала твърдо фиксирана за деня на пролетното равноденствие. При китайския лунно-слънчев календар също се прави интеркалация от вавилонски (метонов) тип, обаче новата година блуждае около края на месец януари, началото на сеитбата на ориза. В добавка, той съдържа 12-годишен животински цикъл, чисто начало и произход не са съвсем ясни.

Най-съвършени са слънчевите календари понеже с минимален брой интеркалации се постига точност. Първият слънчев календар е древноегипетският. Първоначално, годината е започвала в деня на лятното слънцестоене и е продължавала 360 дни, разпределени в 12 месеца (вероятно заемка от шумерите), всеки по 30 дни, което е очевидна връзка с лунния календар. По-късно се е наложило добавяне на още 5 дни в края на годината за грубо изравняване на египетската календарна година със слънчевата година. В този си вид (12×30 дни + 5 допълнителни), египетския календар е използван в продължение на около 4000 години. Поради недостига на $1/4$ ден, новата година и всички празници са „блуждаели“ напред и в продължение на 1461 години са се връщали в началното си положение. В 46 г.пр.н.е., римският император Гай Юлий Цезар го налага в Рим с тази модификация, че добавъчните 5 дни са разпределени в отделните месеци, които вече не са с равна продължителност. На всеки четири години се правела интеркалация с един добавъчен ден. Новата година е започвала на 01 януари, рождения ден на императора. На Никейския събор в 325 г. юлианският календар е приет като задължителен за целия християнски свят. По-късно, той е усъвършенстван от папа Григорий с допълнителни интеркалации от по-висш порядък, което практически е премахнало изоставането на календара спрямо реалната астрономична година. Това което отличава слънчевите календари с интеркалация от всички останали календари е отсъствието на блуждаене на техните празници и важни дати.

Поради липсата на достатъчно данни, прабългарският календар не е описан в достатъчно подробен вид. Обикновено той се възстановява по данни от исторически документи, традиционната българска митология и фолклор, а така също и чрез сравнителен анализ с подобни нему календари от народи, които са сродни или исторически съседни на древните българи. Първоначално е считано, че той е от най-примитивен, лунен тип [Маркварт Й. „Старобългарските изрази в надписа от Чаталар (Крумово) и старобългарският списък на князете“, сп. „Минало“, кн. 7, 1912 год.; Дж. Бъри „Хронологичният цикъл на българите“, сп. Минало, кн. 4, 1910 год.]. Унгарският учен Йозеф Микола [Тюркско-българското летоизчисление сп. Минало, 1914, кн.2] приема, че календарът на древните българи е тюркски и е заимстван от китайския лунно-слънчев цикличен календар. Друг унгарски историк, Геза Фехер [Именникът на българските ханове – летоизчислението на прабългарите. Годишник на Народния музей 1922-1925] коригира тази хипотеза, приемайки, че прабългарите са заели цикловия животински календар от китайците много преди тюрките. И тази хипотеза обаче остава без сериозна аргументация след установяването на факта, че китайците са възприели 12-годишните

XI. században bevezették a szökőévet ebben a naptárban, így az újév mindig a tavaszi napéjegyenlőség napjára esett. A kínai hold-nap naptárban szintén volt babiloni típusú (Meton-féle) beiktatás, de az újév január hónap vége körül mozgott, a rizsvetés kezdetén. Ráadásul 12 éves állatövi ciklust tartalmaz, amelynek kezdete és eredete nem teljesen világos.

A legtökéletesebbek a holdnaptárok, mivel kisszámú beiktatással pontossá válnak. Az első szoláris naptár az óegyiptomi. Eredetileg az év a nyári napforduló napján kezdődött, és 360 napból állt, amelyek 12 hónapra voltak elosztva (ezt valószínűleg a sumérektől vették át), egy hónap pedig 30 napos volt, amely nyilvánvaló kapcsolatot mutat a holdnaptárral. Később az év végéhez hozzá kellett toldani még 5 napot, hogy megközelítőleg kiegyenlítsék az egyiptomi naptári évet a napévvel. Ebben a formájában (12×30 nap + 5 kiegészítő nap) az egyiptomi naptárt mintegy 4000 évig használták. Negyed nap hiánya miatt az újév és minden ünnep mindig előbbre került, és 1461 év alatt került vissza kezdeti helyére. Kr. e. 46-ban Gaius Julius Caesar római császár Rómában is bevezeti azzal a módosítással, hogy a hozzátoldott 5 napot elosztja különböző hónapokra, így a hónapok már nem egyforma hosszúak. Minden negyedik évben beiktatnak még egy napot. Az újév január 1-jén, a császár születésnapján kezdődik. 325-ben a niceai zsinat az egész keresztény világra nézve kötelezőnek fogadja el a Julianus-naptárt. Később Gergely pápa tökéletesítette ezt a naptárt további magasabbrendű interkalációkkal, ami lényegében megszüntette a naptár késését a reális asztronómiai évhez képest. Az interkalációs szoláris naptárokat az különbözteti meg a többi naptártól, hogy az ünnepek és a jeles napok nem mozognak benne.

A protobolgár kalendáriumról nem született nagyon részletes leírás, mivel nem áll rendelkezésünkre elegendő adat. Általában történelmi dokumentumok, valamint a hagyományos bolgár mitológia és folklór adatai alapján, illetve az ősi bolgárokkal rokon vagy velük szomszédos népek hasonló naptáiraival elvégzett összehasonlító elemzés segítségével rekonstruálják. Kezdetben úgy vélték, hogy a legprimitívebb holdnaptártípushoz tartozik (Markvart, J.: *Óbolgár kifejezések a csatolari (Krumovo) feliratan és a fejedelmek óbolgár névsora. Minalo folyóirat*, 7. szám, 1912; G. Berry: *A bolgárok kronológiai ciklusa. Minalo folyóirat*, 7. sz., 1910) Egy magyar tudós, Mikola József (*Török-bolgár évszámítás. Minalo folyóirat* 2. sz., 1914) úgy véli, hogy az ősi bolgár naptár türk eredetű, és a kínai nap-hold ciklikus naptár átvétele. Egy másik magyar tudós, Fehér Géza (*A bolgár kánok névsora – a protobolgárok időszámítása. A Nemzeti Múzeum évkönyve*, 1922–1924) helyesbíti ezt a hipotézist, feltételezve, hogy a protobolgárok jóval a türkök előtt vették át a ciklikus állatnaptárt. Azonban erre a hipotézisre sincsenek komoly érvek, minthogy megállapították, hogy a kínaiak akkor vették át a 12 éves állatövi ciklusokat, amikor a protobolgárok már a Kaukázus közelében voltak. Az újabb szerzők (M. Moszkov: *A bolgár kánok névsora – új értelmezés. Szófia*, 1988) a protobolgár naptárt hold-nap naptárként próbálják megmagyarázni. A legújabb kutatások azonban azt bizonyítják, hogy szoláris típusú

naptárról van szó (Dobrev, P.: *A bolgár tiszteletreméltóság cári könyve. Szófia. 1998*; Krasztev, G.: *A protobolgar naptár. Varna, 1999*). A bolgár tradicionális folklór anyagainak segítségével megállapítható, hogy az év 365 napból állt, amelyek közül az egyik különálló volt. A maradék 364 nap négy egyforma csoportra oszlott. Ebből azt a következtetést lehet levonni, hogy minden csoportban 91 nap volt, amelyek három hónapra oszlottak el: két 30 naposra és egy 31 naposra. Az ilyen, tisztán logikai következtetés megalapozott, de más adatokkal is alá kell támasztani. A Pliszkában talált bronz naptárrozetta adatai alapján az a vélemény alakult ki, hogy a protobolgarok hetekre osztották a napokat, minden hét hét napból állt, amelyek a hét égitesttel – a bolygókkal – voltak kapcsolatban. A protobolgar naptár e rendszerét igazolja a Jakimovo faluból származó rozetta, amelyet protobolgar artefaktnak tartanak (1.kép). Ennek a tárgynak a lényegét és rendeltetését a következőképpen lehet megmagyarázni. Nagyon sok olyan, Kinában, az ókori Egyiptomban és az újabb időkben a Csernyahov-kultúra területén (Ukrajna) naptárként használt, kör alakú tárgy ismert, amelyek csak egy 12 szegmensre osztott kört tartalmaz (2-3. kép). Minden szegmenst egy hieroglifa jelöl vagy jellegzetes jelekkel van felosztva. Az ezekben a körökben lévő jelek mutatják az éghajlat sajátosságait, a mezőgazdasági munka jellegét, valamint a különböző évszakok és hónapok legfontosabb ünnepeit. A jakimovói rozetta valószínűleg szintén egy naptár, amint azt az alakja és szegmenseinek száma mutatja. Ez a naptár azonban három koncentrikus körből áll, a külső 12 szegmensre van osztva, amelyek a naptári hónapoknak felelnek meg. A középső kör négy egyenlő nagyságú szegmensre van felosztva úgy, hogy mindegyikhez három hónap tartozik a külső körből. Ezek a szegmensek a négy évszakkal felelnek meg, mindegyik 91 napból áll. A legbelső kör izolált, üres és valószínűleg az év legfontosabb napját, a kiegészítő 365. napot szimbolizálja, amely *edinak* vagy *ednazsden* néven ismert. A jakimovói rozettába be van rajzolva néhány szoláris szimbólum, amelyekkel Pliszkában, Preszlavban, Madarában stb. sok helyen találkozhatunk. Minden egyes köre, közepe a ponttal, jellegzetes szoláris szimbólum, a középső kör radiális sugarai derékszögű keresztet alkotnak, ami szintén szoláris szimbólum. Ez a kereszt egy körbe van rajzolva, ami ismét csak szoláris szimbólum. A középpontból kiinduló sugarak a körök rádiuszain helyezkednek el és a középponttól távolodva egyre vastagabbak. Ez a kör alakú test energiakisugárzó képességét hangsúlyozza. A jakimovói rozetta egészében véve a napot szimbolizálja, és a naptár szoláris jellegét hangsúlyozza. A középső kör tartalmaz még négy vonalat, amelyek szerepét nehéz megállapítani. Valószínűleg arra utalnak, hogy minden négy évben van egy szökőév, amely egy nappal hosszabb a másik három szokásos évnél.

Az a vélemény, hogy az izolált 365. nap fontos összméretű ünnep szerepét játszotta, utána kezdődött a naptári napok számolása. Sok kutató azt feltételezi, hogy ez a népnélcsen ednazsdennek, edinaknak vagy poljaznak ne-

животински цикли когато прабългарите са били вече до Кавказ.

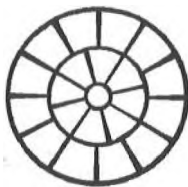
По-новите автори [М. Москов. Именник на българските ханове – ново тълкуване С. 1988] се опитват да представят прабългарския календар като лунно-слънчев. Последните изследвания обаче показват, че той е от слънчев вид [Добрев, П. Царственик на българското достополение. София. 1998; Кръстев, Г. „Прабългарският календар“, Варна, 1999]. С помощта на материали от българския традиционен фолклор се установява, че годината е имала 365 дни, един от които е бил изолиран. Останалите 364 дни на годината са били разделени в четири равни групи. От тук се прави изводът, че всяка група е имала по 91 дни, разделени в три месеца, два по 30 и един с 31 дни. Подобно чисто логическо заключение е обосновано, но трябва да се подкрепи и с други данни. На основа на данните от намерената в Плиска календарна розета от бронз се счита, че прабългарите са групировали дните в недели, като всяка неделя е съдържала по седем дни свързани със седемте небесни светила – планети.

В подкрепа на тази структура на прабългарския календар може да се приведе и розетата от с. Якимово, считана за прабългарски артефакт (фиг. 1). Смисълът и предназначението на този предмет може да се обясни по следния начин. Известни са много такива кръгови предмети, употребявани в Китай, древен

Египет и в по-ново време на територията на черняховската култура (Украйна) като календари, които съдържат само един кръг, разделен на 12 сегмента (Фиг. 2-3). Всеки сегмент е указан с йероглиф или е разграфен с характерни знаци. Чрез знаците по тези кръгове са указани особеностите на климата, характера на селскостопанската работа и най-важните празници в различните годишни времена и месеци. Розетата от Якимово най-вероятно е също календар, както указва формата и броят на сегментите. Обаче, този календар се състои от

три концентрични кръга, външният разделен на 12 сегмента, отговарящи на календарните месеци. Средният кръг е разделен на четири равни сегмента по такъв начин, че всеки от тях вмества по три месеца от външния кръг. Тези сегменти отговарят на четирите сезона, всеки по 91 дни. Най-вътрешният кръг е изолиран, празен и вероятно символизира най-важният ден в годината, добавъчния 365-ти ден – Единак или Еднажден. В розетата от Якимово са вписани няколко соларни символа, срещащи се на много места в Плиска, Преслав, Мадара и др. Всеки един от нейните кръгове с точка в средата е типичен соларен символ, радиалните лъчи в средния кръг очертават правоъгълен кръст, който също е соларен символ. Този кръст е вписан в кръг – отново соларен символ. Лъчите, изхождащи от центъра са разположени по радиусите на кръговете и имат нарастваща дебелина с отдалечаване от центъра. Това подчертава способността на кръговото тяло да излъчва енергия. Като цяло, розетата от Якимово символизира Слънцето и подчертава слънчевия характер на календара. Във средния кръг има вписани още четири отсечки, чиято роля е трудно да се определи. Вероятно те указват, че на всеки четири години има една високосна, която продължава с един ден повече от останалите три обикновени години.

Счита се, че изолираният 365-ти ден е играел роля на важен общонароден празник, след който е започвало отброяването на календарните дни. Много изследователи предполагат се, че това е традиционният за българския фолклор празник, наричан

с народните имена Еднажен, Единак и Поляз (християнизиран като Игнажен, нощта на 21 срещу 22 декември). Има и друг български фолклорен празник, нощта на 24 срещу 25 декември (Бъдни вечер, нощта срещу Коледа – рождество Христово), който се чества с подобна символичност. И в двата случая се пали дъбово дърво – бъдник, и след двата случая се смята, че започват т.н. „мръсни дни“ [Българска митология. Енциклопедичен речник. Съставител Анани Стойчев. Издателска група 7М + Логис. 1994. София, стр. 40 и 154].

Най-важната особеност на тази календарна структура е, че във всяка година, всяка дата и съответно празник винаги съвпада с един и същ ден от неделата. Пред вид на отсъствието на блуждаене и строгата фиксираност на празниците Нова година, Еднажен и др. трябва да се заключи, че прабългарският календар е от слънчев тип и е бил отлично уравновесен със слънчевата година посредством подходящи интеркалации. Това сигурно е ставало чрез добавяне по един високосен ден на всеки четири години. Не е невъзможно и наличието на интеркалации от по-висш порядък.

В този си вид ($4 \times 91 + 1$ дни), прабългарският слънчев календар не прилича нито на египетския и сродния му зороастрийски, нито на римския юлиански календар. Например, твърде късно, даже в VI в. в Армения е възприет слънчев календар от египетски тип ($12 \text{ месеца} \times 30 \text{ дни} + 5 \text{ допълнителни дни}$), без добавъчни месеци или дни. При прабългарския календар липсват добавъчните 5 дни, а новата година не съвпада нито с деня на пролетното равноденствие, нито с деня на лятното слънцестоене. В добавка, прабългарският календар е циклов, като годишният цикъл при него продължава една юпитерова година ($12 \text{ слънчеви години} + \text{животински названия}$). От древните календари без китайския, зороастрийският календар е бил също циклов, но цикълът при него е траял 30 години (една сатурнова година).

Поради връзката им със съответните чечено-ингушки празници, празниците Бъдни вечер, Коледуване и сурвакане при съвременните българи не може да има славянски или тракийски характер, а трябва да е наследен от прабългарите. Те следователно са били значителна част от първоначалното население на България. При някои славянски народи, руснаци, украинци и др. също има празник Коледуване, но при тях този новогодишен празник или е привнесен или има друг смисъл, защото Новата година при славяните се е чествала в деня на пролетното равноденствие, както при повечето индоевропейски народи.

В книгата на Енох [Виктор, Роберт-Жан. Бог и боговете са били хора. Светлина върху книгата на Енох. София. 1982. стр. 156 – 159], в Главата за движението на небесните светили, са описани два календара, единият слънчев (глава 71) и вторият лунно-слънчев (глава 72). Слънчевият календар има 364 дни, разделени в месеци, повечето от които имат 30 дни, но някои са по 31 дни. Слънцето изгрява и залязва през небесни врати (месеци), които са номерирани. Когато Слънцето минава през първата врата (първи месец, начало на годината), денят има минимална продължителност, а нощта максимална. С нарастване номера на месеца, денят расте, а нощта намалява. В четвъртия месец (врата), денят и нощта вече са равни по продължителност – денят на пролетното равноденствие.

vezett hagyományos bolgár folklórünnep (amely ignazsden néven került be a keresztény ünnepek körébe – ez a december 21-ről 22-re virradó éjszaka). Van egy másik bolgár folklórünnep is, a december 24-éről 25-ére virradó éjszaka (badni vécsér, karácsonyj – Krisztus születése), amit hasonló szimbolikával ünnepelnek. Mindkét esetben tölgyfatuskót gyűjtanak (badnik), és mindkét esetben úgy vélik, hogy utána kezdődnek az ún. „piszkos napok“ (Bolgár mitológia. Lexikon. Összeállította: Anani Sztojcssev. 7M + Logisz Kiadói Csoport. 1994. Szófia, 40. és 154. old.).

Ennek a naptárstruktúrának a legfontosabb sajátága, hogy minden évben minden nap és ebből kifolyólag minden ünnep a hét ugyanazon napjára esik. A mozgás hiányára és az újév, ednazsden stb. ünnepek szigorú fixáltságára való tekintettel levonhatjuk azt a következtetést, hogy a protobolgár naptár szoláris típusú, és a megfelelő interkalációk segítségével kiválóan kiegyensúlyozott volt a napévvel. Ez minden bizonnyal minden negyedik évbe egy-egy szökőnap beiktatásával érték el. Nem kizárt a magasabb rendű interkalációk megléte sem. Ebben a

formájában ($4 \times 91 + 1$ nap) a protobolgár szoláris naptár sem az egyiptomi és a vele rokon zoroasztriánus típusúra, sem a római Julianus-naptárra nem hasonlít. Például elég későn, méghozzá a VI. században Örményországban az egyiptomi típusú szoláris naptárt használták ($12 \text{ hónap} \times 30 \text{ nap} + 5 \text{ kiegészítő nap}$), hozzáadott hónapok vagy napok nélkül. A protobolgár naptárban nincs meg a kiegészítő 5 nap, és az újév sem esik egybe a tavaszi napéjegyenlőséggel vagy a nyári

napfordulóval. Ráadásul a protobolgár naptár ciklikus, az évciklus egy jupiteri évet ölel fel ($12 \text{ napév állatnevekkel}$). Az ősi naptárak közül a kínait leszámítva a zoroasztriánus szintén ciklikus volt, de egy ciklus 30 évig tartott benne (egy szaturnuszi év).

A szenteste, a karácsonyköszöntés (koleduvane) és az újévköszöntés (szurvakane) kapcsolatban áll a megfelelő csecsen-ingus ünnepekkel, így a mai bolgároknál nem lehet szláv vagy trák eredetű, azt a protobolgaroktól örökölték. Következésképpen Bulgária első benépesítőinek jelentős részét ők képezték. Néhány szláv népnél, például az oroszoknál, az ukránoknál stb. szintén van karácsonyköszöntés, de náluk ez újévi ünnep vagy átvett, illetve más jelentése van, mivel az újévet a szlávok a legtöbb indoeurópai néphez hasonlóan a tavaszi napfordulón ünnepelték.

Enoch könyvében (Victor, Robert-Jean: Az isten és az istenek emberek voltak. Enoch könyvének megvilágítása. Szófia. 1982. 156–159. old.), az égi fénytestekről szóló fejezetben két naptár leírását olvashatjuk, az egyik egy szoláris (71. fejezet), a másik egy hold-nap naptár (72. fejezet). A szoláris naptár 364 napot tartalmaz, ezek hónapokra vannak osztva, a legtöbb hónap 30 napos, de van néhány 31 napos is. A nap számozott égi kapukon át (hónapok) kel fel és nyugszik le. Amikor a nap átmegy az első kapun (első hónap, az év kezdete), a nappal a lehető legrövidebb, az éj pedig a lehető leghosszabb. A hónap

Следва моментът, когато денят е два пъти по-продължителен от нощта (денят на лятното слънцестоене), от тук може да се заключи, че този календар е създаден и ползван в географска ширина, съответстваща на Северното прикавказие. От този момент, нощта расте за сметка на деня за да достигне до изходната точка (първи месец, врата номер едно), когато имаме зимно слънцестоене. Указва се, че дължината или краткостта на дните и нощите се определя от вървежа на Слънцето. Този факт, наред с отсъствието на сравнения с хода на луната показва, че описаният календар е от слънчев тип. Съгласно номерацията на месеците, годината е започвала от деня на зимното слънцестоене – 22 декември, както при древния чеченски календар и при прабългарския календар.

Приведените примери показват, че календарът от типа $4 \times 91 + 1$ дни с начало денят на зимното слънцестоене е бил широко известен и прилаган в района на Кавказ и Близкия изток. Тези примери включват календарите на чеченците, прабългарите и вероятно на аланите, календарът на Енох и кумранският календар. Това е важен факт, който показва, че календарни традиции сходни с тези на прабългарите, реално са съществували и са функционирали в един от най-цивилизованите райони на древния свят. Трудно е да се каже, кой го е приложил пръв, във всеки случай, календарът на Енох е описан около 110 г. пр. н.е., а сигурно е употребяван много преди това.

През 1888 година френският астроном М. Армелин представил проект за нов календар, представляващ усъвършенстван календар от Кумран, към който са добавени един ден за обикновената и два за високосната година. В 1954 година този календар е одобрен на 18-та сесия на икономическия и социален съвет на ООН, но поради съпротивата на някои страни неговото внедряване е замразено. Прави впечатление обаче, че в международната литература кумранският календар е широко известен, докато данни за прабългарския календар отсъстват. Причината за това е, че все още много български историци поддържат трудно доказуемата хипотеза, че прабългарите са били малко на брой номади с примитивна култура.

Възниква въпросът, ако празникът Бъдни вечер (нощта срещу 25 декември) е бил важен празник в календарната нова година при българите, какъв е неговият смисъл? Защо той съвпада с Рождество Христово? Християнската църква никога не е криела, че действителният рожден ден на Исус Христос не е известен и че датата 25 декември (Коледа) е избрана от самата Църква. Първата широко известна и приета от египетската християнска църква в Александрия дата за Рождеството на Христос съвпада с древноегипетския празник на възраждащото се Слънце – денят на зимното слънцестоене. Привързването на Рождеството Христово от светите отци на александрийската църква към слънчевия календар и денят на зимното слънцестоене се обяснява с това, че от най-древни времена народите на Стария свят са считали, че Слънцето като бог първенствува във Вселената над всичко и че точно в деня на зимното слънцестоене денят започва да нараства. Тогава Духът на Вселената се възражда и побеждава над тъмнината. В тази връзка, Фламарион в своята „История на небето“ пише, че в древноегипетската традиция Слънцето е изобразявано като юноша по време на пролетното равноденствие, като мъж с голяма брада в деня на лятното слънцестоене, като старец в

сorszámának növekedésével nő a nappalok és csökken az éjszakák hossza. A negyedik hónapban (kapuban) a nappal és az éjszaka már egyforma hosszú – ez a tavaszi nap-éjegyenlőség napja. Majd eljön az az időszak, amikor a nappal kétszer olyan hosszú, mint az éjszaka (a nyári napforduló napja), amiből arra lehet következtetni, hogy ezt a naptárt olyan földrajzi szélességen hozták létre és használták, amilyenén a Kaukázus északi lába is fekszik. Ettől az időponttól kezdve az éjszaka hossza nő a nappal rovására, míg nem ismét eléri a kiindulópontot (az első hónapot, az egyes számú kaput), amikor a téli napforduló van. Kitűnik, hogy a nappalok és az éjszakák hosszúsága vagy rövidsége a nap járásától függ. Ez a tény, azzal együtt, hogy a hold járásával való összevetés hiányzik, azt bizonyítja, hogy az előbbiekben leírt naptár szoláris jellegű. A hónapok számozásának megfelelően az év a téli napfordulóval kezdődött, december 22-én, ahogyan az ősi csecsen és a protobolgar naptárban is.

A bemutatott példák azt bizonyítják, hogy a $4 \times 91 + 1$ nap típusú naptárok, amelyek első napja a téli napfordulóra esett, nagyon elterjedtek és széles körben használtak voltak a Kaukázus és a Közel-Kelet vidékén. Ezek a példák a csecsenek, a protobolgárok és valószínűleg az alánok naptárát, Enoch naptárát és a Kumrán-naptárt foglalják magukba. Ez a fontos tény azt bizonyítja, hogy a protobolgárok naptárhagyományaihoz hasonlóké léteztek, és az ókori világ egyik legcivilizáltabb részén használták őket. Nehéz megmondani, ki

használta elsőként, mindenesetre Enoch naptáráról az első leírás Kr. e. 110-ből származik, de bizonyára már jóval korábban használták.

M. Armeline francia csillagász 1888-ban bemutatta egy új naptár tervét, amely a Kumrán-naptár tökéletesített változata volt: egy napot tettek hozzá a rendes és kettőt a szökőévhez. Az ENSZ gazdasági és szociális tanácsának 18. ülészakán, 1954-ben jóváhagyták ezt a naptárt, de néhány ország ellenállása miatt bevezetését befagyasztották. Feltűnő azonban, hogy a nemzetközi irodalomban a Kumrán-naptár nagyon ismert, míg a protobolgar naptár adatai hiányoznak. Ennek oka: még mindig sok bolgar történész tartja fenn azt a nehezen bizonyítható hipotézist, hogy a protobolgárok kis létszámú nomád nép volt primitív kultúrával.

Felmerül a kérdés, hogy ha a szenteste ünnepe (a december 25-ére virradó éjszaka) fontos ünnep volt a bolgárok naptári újévében, mi az ünnep lényege? Miért esik egybe Krisztus születésével? A keresztény egyház sohasem tagadta, hogy Jézus Krisztus valódi születésnapja nem ismert, és hogy a december 25-i dátumot (karácsony) az egyház választotta. Krisztus születésének az első, széles körben ismert és az alexandriai egyiptomi keresztény egyház által elfogadott dátuma az újjászülető nap óegyiptomi ünnepére esett, a téli napforduló napjára. Azt, hogy az alexandriai egyház szent atyjai Krisztus születését a szoláris naptárhoz és a téli napfordulóhoz köthették, azzal lehet magyarázni, hogy az ókor népei a legősibb időkől kezdve úgy tartották, a nap istenként uralkodik minden fölött a világmindenségben, és a téli napforduló idején

kezdenek hosszabbodni a nappalok. A világmindenség szelleme ilyenkor születik újjá és győzi le a sötétséget. Ezzel kapcsolatban Flammarion *Az ég története* című művében azt írja, hogy az óegyiptomi hagyományban a napot a tavaszi napéjegyenlőség idején fiatalembernek, a nyári napforduló idején szakállas férfinak, az őszi napéjegyenlőség idején öregembernek, a téli napforduló idején pedig újszülött kisbabának ábrázolták.

A pogány Rómában a nap újjászületésének ünnepét december 24-éről 25-ére virradóra ünnepelték, és a Mithrásznak, az ókori perzsák-zoroasztriánusok napistenének kultuszához kötődött; ezt a kultuszt az ókori rómaiak már régebben átvették. I. Gyula római pápa 337-ben szentesítette, hogy december 25. Krisztus születésnapja. A nap ünnepének Krisztus születésével való összekapcsolását nagymértékben megkönnyítette Nagy Konstantin római császár 312. október 27-én látott álma. Az ún. római csata előtt a napkorongon keresztet látott Jézus Krisztus iniciáléjával meg az „In hoc signum vinces” (E jelben győzni fogsz) feliratot. A győzelem után Nagy Konstantin a kereszténységet a Római Birodalom államvallásává kiáltotta ki. A „pogány” napünnepnek Krisztus születésével való összekapcsolása pragmatikus lépése volt az egyháznak, amely felismerte, hogy ezt a nagyon elterjedt ünnepet nem lehet kiiktatni.

Az itt bemutatott tények azt bizonyítják, hogy a csecsen-íngusoknál és a bolgároknál a „forró tölgyfa tönk” ünnepe (nadzsgan – szenteste –, december 25.) az újjászülető Nap ősi ünnepéhez köthető. Maga a „forró tölgyfa tönk” a Na-

дня на есенното равноденствие, а в деня на зимното слънцестоене като бебе –младенец.

В езически Рим празникът на Възраждането на Слънцето се отбелязвал в нощта на 24 срещу 25 декември и е бил свързан с култа към Митра – слънчевия бог на древните перси – зороастрийци, чийто култ отдавна е бил възприет от древните римляни. В 337 г. римският папа Юлий I утвърдил с указ датата 25 декември като ден на рождеството Христово. Съединяването на празника на Слънцето с Рождеството Христово в Рим до голяма степен е улеснено от съня на римския император Константин Велики на 27 Октомври 312 г. Преди т.н. битка за Рим, той видял върху Слънчевия диск кръст с инициалите на Исус Христос и надписа „In hoc signum vinces” (Това са знаците на победата). След победата, Константин Велики провъзгласил християнството като държавна религия в Римската империя. Съединяването на „езическия” празник на Слънцето с рождеството Христово е било чисто прагматичен ход на църквата, която е съзнавала, че този много популярен празник е неизкореним.

Представените факти показват, че празникът на „горящото дъбово дърво” (Наджган – Бъдни вечер – 25 декември) при чечено-ингуши и българи може да бъде свързан с древния Празник на възраждащото се Слънце. Самото „горящо дъбово дърво” е олицетворявало Слънцето, което, съгласно представите на древните хора, чрез своя огън произвежда светлина и топлина за хората. Този празник е бил един от най-популярните празници в Стария свят и няма нищо чудно, че се среща и при чеченци и българи, които са древни народи, живяли в съседство дълго време.

1. sz. táblázat

A naptár kezdőnapjának csillagászati és naptári értelmezése

<i>A Julianus-naptár napja</i>	<i>A protobolgár naptár napjának sorszáma</i>	<i>A hét napja a protobolgár naptár szerint</i>	<i>A nap csillagászati és naptári értelmezése</i>
december 21.	364. nap	vasárnap	az óév utolsó számozott napja
december 22.	365. nap	edínak	betoldott, héten kívüli nap, a téli napforduló napja, ünnep
december 23.	1. nap	hétfő	az új év első napja
december 24.	2. nap	kedd, szerda	az új év második napja
december 25.	3. nap		harmadik nap – az újjászülető Nap napja

Таблица № 1.

Астрономичен и календарен смисъл на началните дни в календара на древните българи

<i>Ден от Юлианския календар</i>	<i>Пореден ден от прабългарския календар</i>	<i>Ден от седмицата според прабългарския календар</i>	<i>Астрономичен и календарен смисъл на деня</i>
21 Декември	364 – ти ден	Неделя	Последен номериран ден на старата година
22 Декември	365 –ти ден	Единак	Добавъчен, извънседмичен ден, ден на зимното слънцестоене – празник
23 декември	1 – ви ден	Понеделник	Първи ден на новата година
24 декември	2 – ри ден	Вторник	Втори ден на новата година
25 Декември	3 – ти ден	Сряда	Трети ден - Ден на възраждащото се Слънце

Пред вид на факта, че месеците в чеченския календар са започвали на 22 число, следва че фактически началото на чеченската нова година е бил 22 Декември, докато 25 Декември е бил празник на възраждащото се Слънце. В традиционния български фолклор също съществуват такива два празника, разположени на същите дати и с подобно съдържание – Еднажден (нощта срещу 22 декември) и Бъдни вечер (нощта срещу 25 декември). Може да се допусне, че Еднажден (22 декември) е бил добавъчният, 365-ти ден от старата година в календара на древните българи, денят на зимното слънцестоене а 25 Декември е бил денят на възраждащото се Слънце. Названието Еднажден или още Единак показва изолираността на този ден, посочва, че той е поставен в различна позиция спрямо останалите 364 дни. Бъдни вечер, Бъдник и Гула пък подсказват, че от този ден започва бъдното, бъдещото ново време, новата година. На второ място, описаният календарен и обреден смисъл на празниците Еднажден и Бъдни вечер при българите се потвърждава и от вложеното в тях митологично съдържание, което се състои в честване на раждането на новият „млад бог“ – Слънцето [Българска митология. Енциклопедичен речник. Съставител Анани Стойчев. Издателска група 7М + Логис. 1994. София, стр. 40 и 154].

Както се вижда, почти всички народи от Стария свят (египтяни, иранци, римляни) са празнували празника на възраждащото се Слънце – 25 декември, но не като новогодишен празник, защото според техния календар, годината е започвала най-често от деня на пролетното равноденствие. Нахците и кавказките българи също са чествали празникът на възраждащото се Слънце, но като новогодишен празник, защото той е стоял в началото на тяхната календарна година.

В сходния на прабългарския календар на Енох, новата година винаги е започвала в сряда, съгласно наблюдението на Бартелми [Barthelemy D. Notes en marge de publications recentes sur les manuscrits de Qumran. — RB. 59, 1952, № 2, pp. 199–203]. Това вероятно е свързано с факта, че срядата е трети по-ред ден, в който съгласно библията [книгата Битие 1: 14-19] бог е сътворил Слънцето. От тук може да се предположи, че в прабългарския календар денят след Бъдни вечер е първата сряда в първата седмица на годината. В такъв случай, дните около прабългарските новогодишни празници ще изглеждат съгласно представената таблица № 1. Разбира се, за да се докаже горната хипотеза са нужни още много допълнителни данни.

Вероятно, всички описани по-горе дни от 21 декември до 25 декември са били празнични, свободни от физически труд. Техният брой е общо пет, колкото са добавъчните празнични дни в календара на древните египтяни. В древния Рим, по същото време са се чествали известните Сатурналии, най-веселите пет поредни дни, в които всеки е имал право да се превъплъщава в образа на своята противоположност. Тази традиция да се празнува в пет поредни дни около Коледа е съхранена и в християнската епоха.

Със съкращения

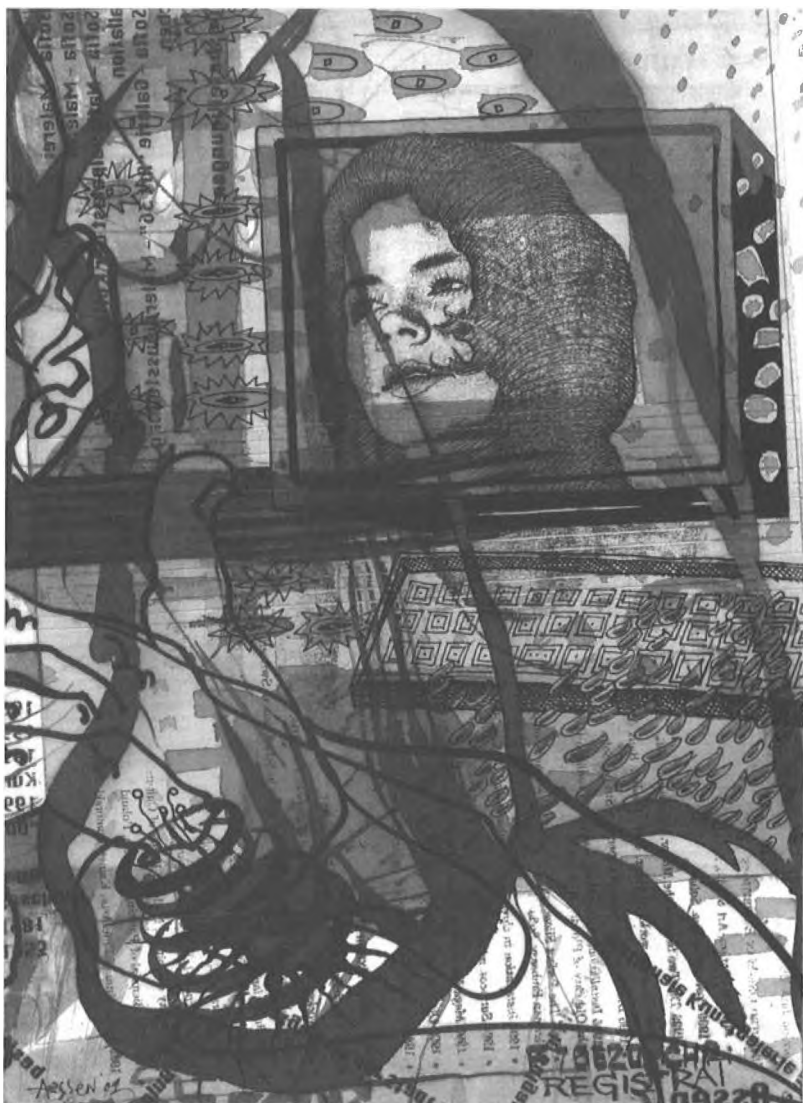
pot személyesíti meg, amely a régi emberek elképzelése szerint tűzből teremti meg a fényt és a meleget az embereknek. Ez volt az egyik legelterjedtebb ünnep az ókori világban, nincs benne semmi különös, hogy a csecsenek és a bolgárok körében is, amelyek ókori népek, és sokáig egymás szomszédságában éltek.

Figyelembe véve azt a tényt, hogy a csecsen naptárban a hónapok 22-én kezdődtek, az a következtetés vonható le, hogy a csecsen új év első napja december 22-re esett, december 25. pedig az újjászülető Nap ünnepe volt. A hagyományos bolgár folklórban szintén megvan ez a két ünnep, ugyanezekre a dátumokra esik, és hasonló a tartalmuk is: ednazsden (a december 22-re virradó éjszaka) és a szenteste (a december 25-re virradó éjszaka). Feltételezhető, hogy az ednazsden (december 22.) volt a betoldott, 365. napja az óévnek a protobolgárok naptárában, a téli napforduló napja, december 25. pedig az újjászülető Nap ünnepe. Az ednazsden vagy edinak (egyke) elnevezés ennek a napnak az izoláltságára utal, arra mutat, hogy ez a nap a többi 364 naphoz képest különleges helyzetű. A badni vecser, badnik vagy gula elnevezés azt sugallja, hogy ezzel a nappal kezdődik a jövő, az eljövendő új idő, az új év. Másrészt az előbbieken leírt naptár és a két ünnep, az ednazsden, valamint a szenteste szertartásának értelmét megerősíti a bennük rejlő mitológiai tartalom is, amely az új „fiatal isten”, a Nap születésének megünnepléséből áll (*Bolgár mitológia. Összeállította: Anani Sztocsev + Logisz Kiadói Csoport. Szófia, 1994, 40. és 154. old.*).

Amint látható, az ókori világ majdnem minden népe (az egyiptomiak, az irániak, a rómaiak) ünnepelte az újjászülető Nap ünnepét, december 25-ét, de nem újév napjaként, mert az ő naptárjuk szerint az év általában a tavaszi nap-éjegyenlőség napján kezdődött. A nahok és a kaukázusi bolgárok szintén ünnepelték az újjászülető Nap ünnepét, de újév ünnepeként, mert az ő naptári évüknek ez volt a kezdőnapja.

A protobolgarhoz hasonló Enoch-naptárban Barthelemy megfigyelése szerint mindig szerdán kezdődött (*Barthelemy, D.: Notes en marge de publications recentes sur les manuscrits de Qumran. — RB. 59, 1952, _ 2, pp. 199–203.*). Ez valószínűleg azzal kapcsolatos, hogy a szerda a harmadik nap, amelyen a Biblia szerint Isten a Napot teremtetette (*Mózes könyve 1 : 14–19*). Ebből az feltételezhető, hogy a protobolgar naptárban a szenteste utáni nap az év első hetének első szerdája. Ebben az esetben megfelelőnek tűnik, hogy a protobolgar újévi ünnepek körüli napok az 1. táblázatban foglaltaknak. Természetesen ahhoz, hogy a fenti hipotézist bebizonyítsuk, még sok kiegészítő adatra van szükség. Valószínűleg a fent leírt napok december 21-étől 25-éig ünnepnapok voltak, ez idő alatt fizikai munkát nem végeztek. E napok száma összesen öt, ugyanannyi, amennyi a pótlólag beiktatott ünnepnapok száma az ókori egyiptomiak naptárában. Az ókori Rómában ugyanebben az időben ünnepelték a híres szaturnáliát, a legvidámabb öt egymást követő napot, amelyek alatt mindenkinek joga volt ellentétének alakjába bújni. A keresztény korban is fennmaradt az a szokás, hogy ezt az ünnepet öt egymást követő napon ünnepeljék karácsony körül.

Genát Andrea fordítása

Да отсееш ценното от ежедневието

Разговор с художника Асен Захариев

Ki kell szűrni az értékeset a hétköznapiakból

Beszélgetés Aszen Zahariev képzőművésszel

Aszen Zahariev részvétele az 1991 márciusában megrendezett Budapest Artexpón alkotói útján fordulópontnak bizonyult. A Keletről és Nyugatról érkezett alkotók nagyszabású találkozója lökést adott további művészi tevékenységéhez, melyben a vizuális művészet különböző formáit ötvözi. Aszen Zaharievvel februárban beszélgettünk Budapestre látogatásának alkalmával, ahol a Bolgár Kulturális Intézet adott otthont kiállításának.

Повратна точка в творческия път на Асен Захариев се оказва участието му в Будапещ Артекспо през март 1991 г. Тази голяма среща на творци от изтока и запада дава тласък на понататъшните му изяви като артист, съчетаващ различни форми на визуалното изкуство. С Асен Захариев разговаряхме по време на посещението му в Будапеща през февруари, където бе открита неговата изложба в Българския културен институт.

Разкажете ни за вашата „унгарска връзка“.

Унгария е страната, с която много рано се запознах. Много обичах да посещавам Унгарския културен институт в София, който се намирал точно до книжарницата за чуждестранна литература, а там можеха да се намерят унгарски албуми на издателство „Корвина“. В УКИ се провеждаха едни от най-интересните модерни изложби в София, институтът се очерта като централно културно средище още през 70-те 80-те години. Искан да подчертая и големите уроци във визуалното изкуство, които съм получил от Виктор Вазарели – прекрасен художник, който винаги ме е възхищавал, и Ласло Мохоли Наги – многоспектърен артист, както в известен смисъл съм и аз. За него не важат ограниченията на живописца, използва целия широк спектър от визии, с които разполага пластичното изкуство. Унгарското изкуство винаги е било по-широко скроено, в него има много модерни елементи от съвременните визии, които винаги са намирали съчетание у голяма част от унгарските художници.

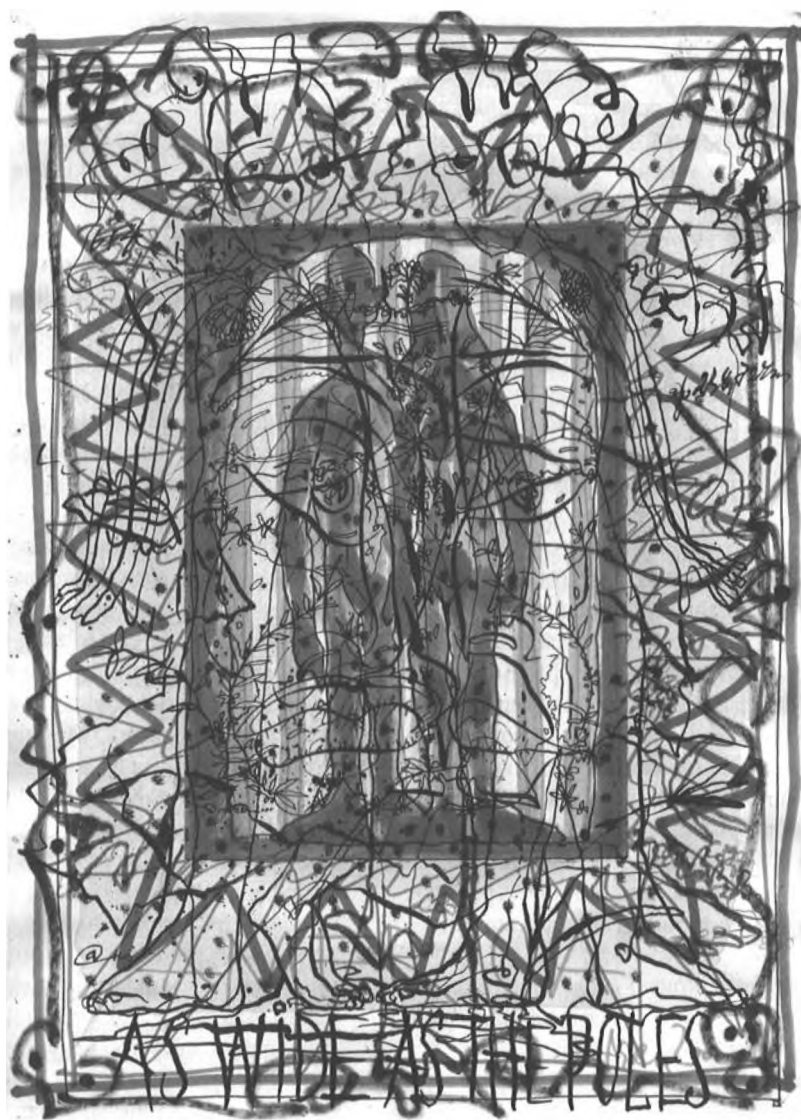
Като студент в Художествената академия албумът на Мункачи беше един от любимите ми. За мене това са били уроци по истинска живопис – която носи своите западни корени, но има и спецификата на унгарския темперамент, която е много близка до моята. В нея има много силна чувствителност, много силна емоционалност, но и много силно развито чувство за баланс и разум. Това съчетание на разум и емоция, които откривам в унгарското изкуство, го правят много близко до мен.

В УКИ съм наблюдавал много интересни изложби на скулптура, живопис, фотоинсталации – което през 70-те и 80-те години бе абсолютна новост за България.

След един период на замиране на контактите – имам предвид периода от 1986 до към 1990-та година – съвсем случайно на „Шипка“ №6, където е Съюзът на художниците в България, срещнах мой колега, който носеше в ръката си покана за Будапещ Артекспо. Така и не попитах как е попаднала у него. Той ми каза, че няма желание да участва, бих ли я взел и аз се съгласих. Това беше първата ми покана, която трябваше да реализирам самостоятелно извън страната. До този момент нямаше възможност сами да търсим контакти и изяви, да организираме каквото и да било извън България. Мой приятел изкуствовед и неговата съпруга Ирина Тилова много ми помогнаха, тъй като имаха факс – по онова време нещо изключително за частен човек. Започнахме кореспонденция с организаторите. Те изпратиха своите изисквания. Трябваше да изпратя снимки на работите си за международното жури, в което участваха унгарски, английски, американски изкуствоведи. Изпълних условията и в навечерието на Коледа на 1990 г. получих одобрението на журито и покана за участие. Поканата беше доста стимулираща. Проблемът беше, че сам трябваше да финансирам пътуването си. Тогава писах едно писмо на организатора Ласло Беке, в което му предложих да предоставя една от своите работи, тъй като не бих могъл иначе да финансирам пътуването и пренасянето на работите си. Предложението ми беше прието и организаторите поеха моите разходи, срещу дарение на една от творбите, с които участвах в изложбата, на Фондация Артекспо. Така пристигнах в Будапеща. В Артекспо участваха художници от цяла Европа. За пръв път имах възможност свободно да контактувам с творци от Унгария, Англия, Германия. Беше чудесно да се срещнем и работите ни да стоят изложени една до друга. За всички нас това беше новост – както за западните, така и за източните художници. Мисля, че Будапещ Артекспо

– Kérem, beszéljen nekünk „magyar kapcsolatairól“!

– Magyarország olyan ország, mellyel korán megismertkedtem. Nagyon szerettem eljárni a Szófia Magyar Kulturális Intézetbe, melynek székháza éppen a külföldi irodalmi könyvesbolt mellett áll, amelyben megtalálhatóak voltak a Corvina Kiadó magyar albumai. Az MKI egyike volt azon intézeteknek Szófiában, ahol a legérdekesebb modern kiállításokat rendezték, fontos kulturális központként működött a hetvenes, nyolcvanas években. Szeretném kiemelni azokat a nagy, vizuális, művészeti leckéket, melyeket Viktor Vasarelytől kaptam, a csodálatos festőművésztől, aki mindig magával ragad, meg Moholy-Nagy Lászlótól, e többoldalú művésztől, amilyen bizonyos értelemben magam is vagyok. Rá nem érvényesek a festészet korlátozásai, olyan víziók széles választékát használja, melyekkel a szobrászat rendelkezik. A magyar művészet mindig is szélesebb utat vágott magának, megtalálható benne a kortárs kifejezőmódok számos modern eleme, melyek a magyar képzőművészek nagy részének művészetében mindig is összekapcsolódtak. A Képzőművészeti Egyetem diákjaként Munkácsy albuma az egyik kedvencem volt. Képei számomra igazi festészeti tanulmányok, melyek ugyan nyugati gyökerekből táplálkoznak, de festészetét áthatja magyar vérmérséklete, melyet az ényémhez közelínek érzek. Van benne valami igen erős érzékenység, valami igen heves emocionalitás, de ugyanakkor az egyensúlyra és az értelemre törekvés kivételes érzése is megtalálható benne. Az értelem és az érzelm párosítása, melyet a magyar művészetben felfedeztem, teszi közelivé számomra. Az MKI-ban megtekinthettem több érdekes szobrászati, festészeti és fotóinstallációs kiállítást, mindez a hetvenes, nyolcvanas években abszolút újdonságnak számított Bulgáriában. A kapcsolatok elsorvadásának korszaka után, itt az 1986–1990 közötti időszakra gondolok, teljesen váratlanul a Sipka utca 6.-ban, ahol a Bolgár Képzőművészek Szövetsége található, találkoztam egy kollégámmal, akinek a kezében egy meghívó volt a Budapest Artexpóra. Meg sem kérdeztem, hogyan került hozzá. Közölte velem, nem kíván részt venni rajta, átvenném-e. Belcegeztem. Ez volt az első meghívásom, amelyet önállóan kellett valóra váltak külföldön. Addig nem volt lehetőségünk rá, hogy magunktól keressünk kapcsolatokat és megnyilvánulási lehetőségeket, hogy bármit is megszervezzünk Bulgárián kívül. Művészettörténész barátom és felesége, Irina Tilova, sokat segítettek nekem, mivel volt faxgépük, és ilyet abban az időben csak kivételesen birtokoltak magánemberek. Levelezésbe kezdtünk a szervezőkkel. Megküldték a követelményeket. Képeket kellett küldjek a munkáimról a nemzetközi zsűri számára, melyben magyar, angol és amerikai művészettörténészek vettek részt. Teljesítettem a feltételeket, és 1990 karácsonyának előestéjén megkaptam a zsűri jóváhagyását meg a meghívót a részvételre. A meghívótól szárnyakat kaptam. A baj csak az volt, hogy az utazást saját magamnak kellett finanszíroznom. Ekkor levelet írtam Beke László szervezőnek, melyben azt az ajánlatot tettem, hogy átengedek alkotásaim közül egyet, máskülönben nem tudom finanszírozni utazásomat és munkáim odaszállíttatását. Javaslatomat elfogadták, a szervezők átvállalták költségeimet az Artexpo alapítvány kiállításán szerepelt egyik művemért cserébe. Így érkez-

бе истинско голямо културно събитие от европейски мащаб. Така започна и моята реална унгарска връзка – не само чрез книгите, албумите и изложбите, а и с хората.

Как определяте собственото си изкуство? Разграничавате ли различни периоди в него?

Определено мога да кажа, че до Будапещ Артекспо аз работех моите инвенционални обекти върху дърво, моите собствени открития, които имат по-типично местно българско звучене и доста по-специфичен български език. След срещата в Будапеща у мене експлодираха страшно много идеи, които са се таяли дълбоко в душата ми. Правил съм подобни неща и преди това – например, миксиране на фотография с други изображение, неконвенционална живопис, неконвенционална рисунка. Освобождаване на духа в търсене на нови преживявания във визия. Художникът, както и артиста – затова казвам, че съм преди всичко артист, не художник – не може да живее без наситеност на преживяването, защото за него то е изключително важно, участва в процеса на работата. За мен всеки момент е творчески акт – в семейството, в студиото, с приятелите. Тези актове намират отражение в разработката на моите идеи. Без да задавам теми за разговор, аз винаги проектирам своите идеи в диалозите си с хората, с които общувам. Процесът продължава и когато мисля за представянето на своите неща. Така те прерастват в обекти, които се вграждат в инсталации. Какво представлява инсталацията? Това е една събирателна конструкция, работи по на принципа на механичната инсталация, където имаш ключ, кабел, фасунга и крушка. Имаш елементи, които сами по себе си са нищо, но включени в една цялост, дават завършен продукт. По същия начин действа и визуалната инсталация. Елементите, които се съдържат в нея, изграждат в целостта си идеята, посланието; целят да впечатлят зрителя. Отделните фрагменти са интересни и сами за себе си. Вдъхновение за този тип визия аз получих след Будапещ Артекспо. През 1993 г. се роди моята Мегаинсталация, която покри 760 кв. метра площ. Този проект намери добро място в Националния дворец на културата, където беше представен в Зала №6 и имаше много голям успех. Той даде тласък на много нови контакти с Унгария, Германия. Започнах да правя и по-малки форми, като арт-книги, рисунки. Имам много-много проекти, да даде Господ да реализирам поне една част от тях.

Как се приемат вашите работи, които като че ли излизат от традиционното русло на живописиста, в България? Или този въпрос вече не е актуален?

В един много тесен кръг неконвенционалните форми имат добър прием. В същото време, всеки от нас, художниците, се стреми да има повече изяви извън България, защото среща като че ли по-естествена атмосфера за собственото си изкуство. На България ѝ предстои да извърви определен път. В настоящия момент, тази форма на изкуството е малко в сянка. Доминира театралното изкуство, музикалното изкуство, у нас изобразителното изкуство като че ли винаги е оставало малко настрана. Ние нямаме силни традиции в областта на пластичните изкуства. Това може да се види и в сградите ни, и в къщите ни. Силно впечатление ми направи, че тук, в Унгария и където съм пътувал в Европа, във всяка къща, във всеки дом, във всеки магазин има картини, картини, картини... С това не подценявам българското, просто вероятно трябва да направим една по-смела крачка и в тази област на културата. Надявам се, сега е дошъл моментът за българите да имат повече и по-свободен достъп до културата. Надявам се, че един по-чест

tem meg Budapestre. Az Artexpóra egész Európából jöttek képzőművészek. Először nyílt alkalmam arra, hogy szabadon kapcsolatra léphessek magyar, angol és német alkotókkal. Csodálatos volt, hogy találkozhattunk, és hogy a munkáink ott álltak kiállítva egymás mellett. Mindannyiunk számára újdonság volt ez, a nyugatiaknak éppúgy, mint a keleti festőművészeknek. Véleményem szerint, a Budapest Artexpo igazi, nagy, európai léptékű kulturális esemény volt. Így kezdődött az én valódi magyar kapcsolatom, már nem csak a könyvekkel, albumokkal, kiállításokkal, hanem az emberekkel is.

– Hogyan határozná meg saját művészetét? Elhatárol-e különféle korszakokat benne?

– A Budapest Artexpóig tárgyaikat fára készítettem, ami saját felfedezésem volt, e műveknek tipikusabban helyi, bolgár a jelentésköre, sokkal sajátosabban bolgár a nyelve. A budapesti találkozó után rettenetesen sok ötlet tört föl belőlem, melyek mélyen a lelkemben rejtőztek. Már korábban is készítettem hasonló dolgokat, például fényképeket más ábrákkal elegyítve, hagyományostól eltérő festményeket és nem konvencionális rajzokat, hogy felszabadítsam a lelket új, víziószerű átélési formák keresésére. A festőművész, ahogyan a művész is, épp ezért mondom, hogy mindenképp először művész vagyok, nem festőművész, nem lehet meg az átélés telítettsége nélkül, munkafolyamata szempontjából ez kivételesen fontos. Számomra minden pillanat a családom körében, a műteremben és a barátaim között alkotói cselekvés. Ezek a cselekvések visszatükröződnek alapötleteim kidolgozásában. Anélkül, hogy meghatároznám a beszélgetés témáját, mindig beszélgetés közben tervezem meg ötleteimet. A folyamat folytatódik, amikor a dolgok ábrázolásán gondolkodom. Így növekednek eszméim tárgyakká, melyek installációkba épülnek. Mit jelent az installáció? Ez egy gyűjtőszó, mely a mechanikai installációk elvén működik, amelyekben van kulcs, kábel, foglalat és égő. Elemekből áll, melyek önmagukban semmit sem érnek, de az egészbe belekapcsolódva tökéletes terméket hoznak létre. Ugyanilyen módon hat a vizuális installáció. A benne található elemek építik fel egységgé az eszmét, az üzenetet, hatást próbálnak gyakorolni a nézőre. A különálló töredékek önmagukban is érdekesek. Efféle víziók a Budapest Artexpo után keletkeztek bennem először. Megainstallációm, mely 760 négyzetméteres területet fedett be, 1993-ban született meg. A projekt megfelelő helyet kapott a Nemzeti Kultúrpalotában, a 6-os teremben mutatták be, nagy sikert aratott. Ez lökést adott Magyarországgal, Németországgal való új kapcsolataimhoz is. Kisebb formátumban kezdtem el dolgozni, művészeti könyveket, rajzokat készítettem. Sok-sok tervem van, adja isten, hogy legalább egy részét valóra válthassam!

– Hogyan fogadják odahaza a munkáit, melyek mintha kilépnének a tradicionális festészet medréből? Vagy ez a kérdés már nem aktuális?

– Egy nagyon szűk körben a nem tradicionális formáknak jó a fogadtatásuk. Ugyanakkor közülünk, művészek közül mindenki arra törekszik, hogy többet jelenhessen meg külföldön, mintha bizony ott saját művészetének természetesebb légköre állna fenn. Bulgáriában várhatóan megszabott utat kellene bejárnunk. Mostanában a művészetnek ez a formája kissé árnyékban áll. A színházi és zenei

művészet dominál, nálunk a képzőművészet mintha mindig is kissé félre lett volna állítva. Nincsenek erős hagyományaink a szobrászat terén. Ez észrevehető épületeinkben és házainkban is. Erős benyomást tett rám, hogy itt Magyarországon, és amerre Európában jártam, minden házban, minden otthonban, minden üzletben van kép, kép, kép... Ezzel nem akarom lebecsülni a bolgárságot, egyszerűen csak valószínűleg bátrabban kell lépnünk a műveltség e területén. Remélem, most jött el a pillanat a bolgárok számára, hogy tágasabb és szabadabb legyen a művészethez való hozzáférésük. Remélem, hogy a más kultúrákkal való gyakoribb érintkezés feléleszti azt, ami minden bolgárban ott pislákol. Nagyon fontos a mindennapok kultúrája. Emelkedett bolgár művészetünk van, de gondoskodnunk kell a mai élet, mindennapjaink kultúrájáról.

– *Ez azt jelentené, a modern művészet egyik feladata az, hogy a mindennapokhoz közelítsen?*

– Az én koncepcióm szerint legalábbis igen. Ebbe beletartozik a mindennapi élet tartalmának feldolgozása. Ez első látásra igen alapvető, de véleményem szerint egyike a legnehezebb, legösszetettebb dolgoknak. A mindennapokból, az átlagos életből kiválasztani az értékeset, és kifejezni azt, nehéz, de nagyon érdekes alkotói feladat.

– Mondjon valamit azokról a rajzokról, melyeket e számunkhoz rendelkezésünkre bocsátott.

– A képek a Vizuális szubsztrátum töredékei című installáció részei. Szófiában az Euro-Bolgár Kulturális Központban, a Kulturális Minisztérium Szredec termében állítottam ki őket 2001-ben magának a minisztériumnak a védnökségével. A kiállítás kurátora Borisz Danailov, a Nemzeti Képzőművészeti Galéria igazgatója volt. Két éven keresztül mindennap dolgoztam, hogy minél hívebben rögzíthessem azoknak az érzéseknek és gondolatoknak a teljes hangterjedelmét, amelyek megfordultak a fejemben. Ezek természetesen a mindennapokhoz fűződnek, nem valamiféle absztrakt remetei elszigetelődések. A világhoz, a családhoz, a politikához való viszonyomhoz kapcsolódnak. A mai ember társadalmi elrendeződéséhez. A feladat az volt, hogy rögzítsem mindezeket az állapotokat. Több mint másfélezer munka jött létre, az installációhoz 504-et választottam ki. A mindennapok töredékeit jelenítik meg, azt, amit mindennap átéltem és éreztem, érzelmi állapotok sorozatának művészeti megfogalmazásai e képek.

*Kjoszeva Szvetla interjúja
Iván Andrea fordítása*

допир с други култури, ще съживи онова, което мъждука и у всеки българин. Много е важна културата на ежедневието. Ние имаме висока българска култура, но трябва да се погрижим за културата на днешния ни живот, на днешното ежедневиe.

Това означава ли, че една от задачите на модерното изкуство е да доближи изкуството до ежедневието?

Поне в моята концепция това е така. В нея влиза обработката на съдържанието от ежедневиия живот. На пръв поглед това е много елементарно, но според мен е едно от най-трудните и сложни неща. От ежедневието, от обикновения живот да извадиш ценното и да го изразиш – това е трудна, но много интересна творческа задача.

Кажете нещо за рисунките, които ни предоставяте в този брой. Те са част от инсталацията „Фрагменти от визуалния субстрат“. Тя беше показана през 2001 г. в София в Евро-българския културен център, зала „Средец“ на Министерството на културата, под патронажа на самото министерство, с куратор Борис Данаилов, директор на Националната художествена галерия. В продължение на две години работих всеки ден, за да регистрирам максимално целия диапазон от чувства и мисли, които минават през главата ми. Те са свързани с ежедневието, разбира се, и не са някаква абстрактно-отшелническа изолация. Свързани са с отношението ми към света, семейството, политиката. С обществените нагласи на съвременния човек. Задачата беше да регистрирам всички тези състояния. Получиха се над 1500 работи. За инсталацията подбрах 504. В тях се виждат фрагменти от ежедневието – това, което съм преживявал и усещал всеки ден, художествена регистрация на поредица от емоционални състояния.

Интервю: Светла Къосева

ХЕМУС

HAEMUS

Списание за обществен живот и култура
Основано от
Дружеството на българите
в Унгария през 1991 г.

Társadalmi és kulturális folyóirat
Alapította
1991-ben
a Magyarországi Bolgárok Egyesülete

Издание на Българското
републиканско самоуправление
Отговорен издател: Данчо Мусев

A Bolgár Országos
Önkormányzat kiadványa
Felelős kiadó: Muszev Dancso

Светла Кьосева: главен редактор
Росен Русев: художествен редактор

Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Ruszev Roszen képszerkesztő

Редакционна колегия:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,
Габриела Хаджикостова,
Дьорд Сонди, Кристина Менхарт,
Райна Симеонова,
Светослав Стойчев, Тошо Дончев

Szerkesztőbizottság:
Doncsev Toso, Genát Andrea,
Hadzsikosztova Gabriella,
Juricskayné Szabeva Aszja,
Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
Szondi György, Sztójcsev Szvetoszlav

Броят се издава с подкрепата на Българското
самоуправление в XXII район.

Ez a szám a XXII ker. Bolgár Önkormányzat
támogatásával jelenik meg.

Печатница: Globe Print
Адрес на редакцията:
1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.
Тел.: 216-0197

Nyomda: Globe Print
A szerkesztőség címe:
1097 Budapest, Lónyay u. 41
tel.: 216-4210

Цена на броя: 500 форинта.
Годишен абонамент: 2000 форинта
ISSN 1216-2590

Egy szám ára: 500 Ft
Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590